

VALGDELTADELSEN VED KOMMUNESTYREVALGET 2011

Dag Arne Christensen, Sveinung Arnesen, Guro Ødegård og Johannes Bergh

Dag Arne Christensen, Sveinung Arnesen,
Guro Ødegård og Johannes Bergh

Valgdeltagelsen ved
kommunestyrevalget 2011

Institutt for samfunnsforskning

Oslo 2013

© Institutt for samfunnsforskning
Rapport 2013:1
Institutt for samfunnsforskning
Munthes gate 31
Postboks 2333 Elisenberg
0208 Oslo
www.samfunnsforskning.no

ISBN (trykt): 978-82-7763-405-0
ISBN (pdf): 978-82-7763-406-7
ISSN: 0333-3671

Studien er finansiert av Kommunal- og regionaldepartementet

Innhold

Sammendrag	5
1 Forskjeller i valgdeltagelse: statistisk analyse.....	9
Forklaringer på valgdeltagelse	11
Kontekstforklaringer	13
Individforklaringer	24
Data og metode.....	25
Manntallsdata: Valgdeltagelse og sosial bakgrunn.....	31
Kommunedata: Hvorfor varierer valgdeltagelsen mellom kommuner?	42
Individ- og kommunedata: En flernivåanalyse.....	48
Oppsummering av den statistiske analysen.....	53
2 Høy eller lav deltagelse: Hva avgjør?	
En analyse av seks casekommuner.....	55
Lebesby kommune: Fravær av politiske alternativer	58
Gausdal kommune: Konflikter, partisplittelse – og et handlingslammet kommunestyre	62
Hammerfest kommune: Alt ved det gode og gamle – men likevel økt deltagelse	66
Oppegård kommune: Lokalpolitisk harmoni, ressurssterke velgere og en rotfestet deltagelseskultur	70
Vegårshei kommune: Når pliktene kaller	74
Fedje kommune: Engasjement og samling i bunn	77
Hva forklarer høy eller lav deltagelse? En drøftelse	81
Derfor varierer valgdeltagelsen: En oppsummering for hver casekommune	88
Avslutning – Hva forklarer variasjon i valgdeltagelse?	93
Litteratur	97
Appendiks	103
Tabell A Regresjonsmodell på kommunenivå for valgdeltagelse i kommunestyrevalget 2011.	103
Tabell A Faktisk og predikert valgdeltagelse i alle landets kommuner. Prosent.....	104
Sammendrag/Abstract.....	115

Sammendrag

Denne rapporten handler om valgdeltagelsen i kommunestyrevalget 2011. Den tar for seg hvilke faktorer som hemmer eller fremmer deltagelse i valg, og er oss bekjent den mest omfattende studien på dette temaet i Norge til nå. Det legges også ned en grundig innsats på å tydeliggjøre den store politiske variasjonen som finnes mellom kommuner.

Datamaterialet som brukes i den kvantitative delen av studien er data på kommunenivå samt registerdata på individnivå. Når det gjelder registerdata er det informasjon fra manntallet om hvem som stemte og hvem som unnlot å gjøre det, samt bakgrunnsinformasjon om disse velgerne. Vanligvis må en i slike studier nøye seg med spørreundersøkelser i etterkant av valget. Det å kunne bruke registerdata gir en sjelden mulighet – også i internasjonal sammenheng – til å analysere velgerne ut fra det de faktisk har gjort, og ikke bare hva de sier at de har gjort. Påliteligheten til dataene er derfor svært høy sammenliknet med hva man normalt forventer av denne typen studier.

Et annet trekk som er verdt å framheve med denne delen av rapporten er bruken av flernivåanalyse. Denne er en statistisk analysemetode som evner å kombinere forklaringsfaktorer som ligger på kommunenivå og forklaringer på individnivå. Hvor mye har karakteristikker ved individet å si for sannsynligheten at han eller hun deltar i valget? Og hvor mye har det å si hvilken kommune man bor i? I den kvantitative delen av rapporten tar vi først for oss det første spørsmålet, deretter det andre, før vi til slutt ser de to nivåene i sammenheng.

Analysen av dataene viser at mesteparten av forklaringskraften for valgdeltagelse ligger på individnivå, og hovedkonklusjonen er at det er klare sosiale forskjeller i valgdeltagelsen. Rundt 4 prosent av variasjonen i den individuelle valgdeltagelsen kan tilskrives kommunene. Egenskaper ved kommunene er altså ikke ubetydelige, men spiller en rolle først og fremst på marginene. Punktvis oppsummert gir analysen oss disse funnene:

- Forskjellene med hensyn til både utdanning og inntekt er store, hvor

sannsynligheten for å delta i valg øker i takt med både utdanningsnivå og inntektsnivå.

- Det er også markerte forskjeller mellom aldersgruppene: Yngre velgere stemmer sjeldnere enn middelaldrende velgere, men denne forskjellen ser ut til å ha blitt utliknet noe i 2011.
- Vi finner også igjen de tydelige forskjellene det er med hensyn til velgernes landbakgrunn som også tidligere undersøkelser har dokumentert. Dette er forskjeller som ser ut til å være stabile over tid.
- Videre er det kjønnsforskjeller (om enn små) i deltagelsen, men disse er betinget av velgernes alder. Kvinner stemmer hyppigere enn menn i de yngre aldersgruppene, mens mennene deltar mer enn kvinner blant de eldre velgerne.
- Kommunens begrensede påvirkning på den enkelte velgers avgjørelse om å stemme eller ikke maner til en viss edruelighet i debatten om kommunestrukturens (og kommunenes) betydning for valgdeltagelsen.
- Når det gjelder politiske variabler (som antall partier, konkurranse mellom partier og forekomsten av lokale lister), så viser den innledende empiriske gjennomgangen at det i høy grad er slike politiske variasjoner mellom kommunene. Til tross for dette finner vi at denne variasjonen ikke slår ut på valgdeltagelsen.
- Det er andre egenskaper ved kommunene – som arbeidsledighet – som ser ut til å ha en viss betydning for hvorvidt velgerne bruker stemmeretten.
- Det er også slående hvor mange av de mulige forklaringene på kommunenivå som faller igjennom i den empiriske analysen. Vi finner blant annet at kommunestørrelse (målt på ulike måter) ikke har noen synlig effekt på velgernes sannsynlighet for å delta i valget.

I den kvalitative delen er det foretatt nærstudier av seks kommuner som i en statistisk analyse avviker fra hva vi kunne forvente når det gjelder valgdeltagelse. Tre kommuner har betydelig lavere deltagelse enn forventet: Lebesby, Gausdal, Hammerfest. De tre kommunene hvor deltagelsen er høyere enn forventet er Fedje, Vegårshei og Oppedal. Målsettingen med delstudien er å komme på sporet av utfyllende forklaringer på variasjon i deltagelse utover det som belyses i de statistiske beregninger. Det kvalitative materialet bygger på 13 telefonintervjuer med utvalgte informanter, som ordførere, rådmenn, journalist eller redaktør i lokal-/regionalavisa, samt diverse skriftlig informasjon.

Studien peker på forklaringene knyttet til (1) egenskaper ved kommune (2) egenskaper ved den lokalpolitiske konteksten (3) egenskaper ved valg-gjennomføringen og (4) egenskaper ved velgerne. Foruten disse, er det særlig tre egenskaper som trer fram: lokalsamfunnets deltagelseskultur, sivilsamfunn og sosial kapital samt det lokalpolitiske samarbeidsklima. Det er viktig å ha i mente at det ikke er enkeltfaktorer som forklarer hvorfor velgere ønsker å bruke stemmeretten sin eller ei, men heller mange forklaringer som forklarer litt – og hvor det også er samspill mellom ulike faktorer.

Lokalsamfunnets deltagelseskultur

Med unntak av Gausdal, har deltagelsesmønsteret i casekommunene ligget relativt stabilt fra 1995- til 2011-valget. De kommuner med høy eller lav deltagelsesnivå, har med andre ord hatt det over lang tid. Dette tyder på at avvik i deltagelsesnivå i liten grad oppstår akutt ved ett valg, men er resultat av en deltagelseskultur som har fått fotfeste over tid i den enkelte kommune. Det er mange forklaringer til dette, både demografiske, geografiske og politiske.

Et tema som ikke er belyst i denne sammenheng er betydningen av unge velgeres deltagelse. De tre minste kommunene i vårt materiale er også de med størst avvik i valgdeltagelse (Lebesby, Vegårshei og Fedje). Ingen av disse har videregående skole i kommunen, men det er bare i hjemmesitterkommunen Lebesby skoleelever må flytte hjemmefra for å fullføre videregående skole. I de to andre kommunene kan elevene pendle til skoler i nærheten. Her er også deltagelsen svært høy. Spørsmålet som reises er om det er slik at unge mennesker som flytter hjemmefra som førstegangselgere stemmer i mindre grad enn førstegangselgere som bor hjemme? Forskning gir foreløpig ingen svar på dette, men vi vet at en ustabil livssituasjon reduserer sannsynligheten for å bruke stemmeretten. Man kunne dermed anta at fraværet av hjemmeboende førstegangselgere ikke bare vil redusere deltagelsen blant disse på kort sikt, men også gi en langvarig generasjonseffekt, ved at de ikke har opparbeidet seg en vane med å stemme.

Sivilsamfunn og sosial kapital

I casestudien har informanter løftet fram et aktivt foreningsliv som viktig for et kollektivt engasjement, samhold og lokal identitetsfølelse. Dette vil kunne være forhold som forsterker borgerplikten, som en normdannende handling. Det er også vist at i lokalsamfunn hvor menighetskultur står sterk, blir «pliktfølelsen» løftet fram som en sentral verdi, noe som kan knyttes opp mot et indre driv til å bruke stemmeretten.

Har det noen betydning *hvilke* type organisasjoner og foreninger som er virksomme i lokalsamfunn? Vil eksempelvis deltagelse i idrettslag og kulturforeninger påvirke graden av valgdeltagelse på lik linje som politiske partilag? Det vet vi ikke, men interessant i så måte vil være å studere om graden av aktive partilag i kommunene har sammenheng med det generelle deltagelsesnivået. Dette handler i så fall om noe mer enn partikonkurransen, da politiske foreninger inngår i et større nettverkfellesskap i lokalsamfunn.

Lokalpolitisk samarbeidsklima

Mye tyder på at et sunt lokalpolitisk samarbeidsklima virker positivt på stemmeviljen. Dette betyr ikke at et fravær av politiske konflikter er av det gode, men at konfliktene løses gjennom politiske debatter og kompromisser. Særlig viktig synes dette i små kommuner hvor «alle kjenner alle», og hvor personkonflikter ikke bare får konsekvenser for det som skjer i kommunestyresalen, men også gjerne i andre lokalsamfunnsarenaer. Konflikter som vedvarer over tid, som anses som uløselige og hvor sterke fiendebilder skaper en ubehagelig høy temperatur over tid, synes å virke demobiliserende. Et eksempel på dette er Gausdal. Lokaliseringsdebatten rundt skolestruktur har vært en langtekkelig prosess som til tider har gjort kommunestyre handlingslammet og lav gjennomføringsevne.

I den sammenheng skal man heller ikke underslå den betydning en samlende ordfører har å si, både for det lokalpolitiske samarbeidsklima og for valgmobiliseringen. Casestudien indikerer at populære ordførere – som gjerne har vært det i flere perioder – drar velgere. Selv om partikonkurransen i en kommune er lav, kan deltagelsen være overraskende høy, og forklaringen som ofte løftes fram er nettopp at velgerne ønsker å vise sin støtte til ordføreren.

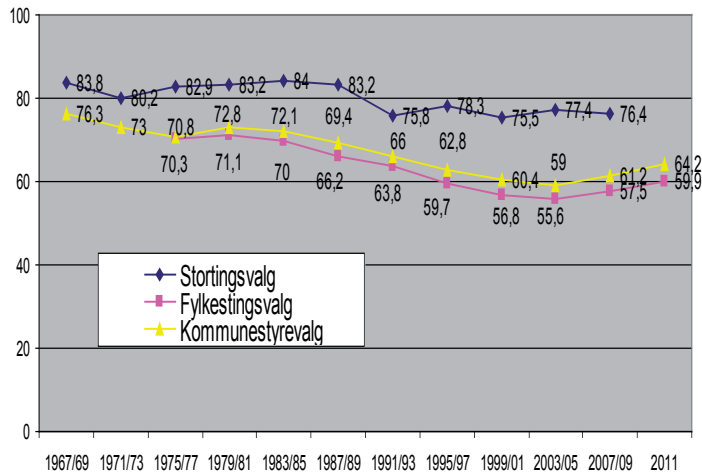
Forskjeller i valgdeltagelse: statistisk analyse

Hva forklarer deltagelsen ved kommunestyrevalg? Hva betyr velgernes sosiale bakgrunn for graden av hjemmesitting? Har kommunene innvirkning på velgernes beslutning om å delta? Hvilke egenskaper ved kommunene er det i så fall som spiller en rolle? Med andre ord: Hvem og hvor er deltagerne? Disse spørsmålene blir gjort til gjenstand for empiriske undersøkelser i denne rapporten.

Vi bruker flere metodiske strategier for å analysere valgdeltagelse. Først gjør vi statistiske analyser av variasjon i valgdeltagelse mellom kommuner, mellom individer, og i en såkalt «flernivåanalyse» ser vi på variasjon mellom kommuner og individer under ett. I analysen av forskjeller i valgdeltagelse mellom kommuner identifiseres kjennetegn ved kommuner som har henholdsvis høy og lav deltagelse. Denne analysen brukes så til å plukke ut kommuner som har spesielt høy eller spesielt lav valgdeltagelse. Vi er særlig interesserte i kommuner som har kjennetegn som skulle tilsi en høy deltagelse, men hvor deltagelsen likevel er lav. Og motsatt: kommuner hvis kjennetegn tilsier lav deltagelse, men hvor deltagelsen likevel er høy. I slike kommuner gjennomfører vi kvalitative undersøkelser for å forklare avvikene.

Til tross for at det å delta i valg er en lite krevende deltagelsesform har valgdeltagelsen utviklet seg i negativ retning over tid. Figur 1 viser valgdeltagelsen i stortings- fylkestings- og kommunestyrevalg i perioden 1967 til 2011. Deltagelsen i lokalvalgene ligger konsekvent lavere enn stortingsvalgene, og for lokalvalgenes del har trenden vært entydig negativ med unntak av at vi også for disse valgene kan observere en svak økning i de to siste valgene. Type valg har med andre ord betydning for deltagelsesnivået. Velgerne ser på lokalvalgene som mindre viktige enn stortingsvalgene, og spesielt gjelder det fylkestingsvalget (NOU 2006:6 s. 37). Nesten 36 prosent av de stemmeberettigede eller cirka 1,4 millioner velgerne deltok ikke i kommunestyrevalget i 2011. Hvem er disse hjemmesitterne? Kan egenskaper ved kommunene forklare at såpass mange ikke bruker stemmeretten?

Figur 1. Valgdeltagelsen ved ulike norske valg 1967–2011.

I Norge har intervjudata og kommunedata (økologiske data) dannet grunnlaget for undersøkelser av valgdeltagelsen i lokalvalg (se for eksempel Midtbø og Strømsnes 1996; Midtbø og Christensen 2001; Bjørklund 2002; Hansen mfl. 2002; Aardal 2002; Helland 2002; Ervik 2005; Klausen 2005). Det er et tydelig skille mellom makroundersøkelser (kommunenivået) og mikroundersøkelser (individnivået). Undersøkelser som integrerer de to nivåene i en og samme analyse er en mangelvare. Hvis vi (som her) ønsker å forstå betydningen av både kommune- og individforklaringer bør imidlertid de to nivåene ses i sammenheng (Blais 2006:123). Siden den metodiske tilnærmingen i dette kapitlet tar form av en flernivåanalyse der innbyggerne (velgerne) definerer det laveste nivået og kommunene det høyeste, representerer vår undersøkelse et skritt i en slik retning. Undersøkelsen baserer seg på registerdata fra 10 000 velgere avkrysset i manntallet ved kommunestyrevalget i 2011, og gir en sjelden anledning til å studere individuell valgdeltagelse i lys av trekk ved innbyggerne så vel som den kommunale konteksten de befinner seg i. De kvantitative analysene følges i tillegg opp med en kvalitativ analyse av utvalgte kommuner.

Gangen i rapporten er som følger. Vi begynner med å se nærmere på mulige forklaringer på valgdeltagelse. Her oppsummeres litteraturen i lys av de tradisjonelle makro- og mikroforklaringene. Deretter gjør vi rede for datagrunnlaget og enkelte metodevalg. Så følger den empiriske analysen der vi presenterer resultatene fra en flernivåanalyse som kombinerer forklaringer på individ- og kommunenivå. Hvor mye av variasjonen i individuell valgdeltagelse kan

tilskrives kommunene? Hvilke trekk ved kommunene er det i så fall som bidrar til å øke (eller redusere) sannsynlighet for å delta? Vi avslutter med å se på kommuner som viser et avvikende mønster i den statistiske analysen (enten ved særlig høy eller særlig lav deltagelse). Hva kan forklare slike avvik? Hensikten med den sistnevnte analysen er å komme på sporet av forklaringer på variasjon i deltagelse som kanskje ikke kan måles kvantitativt eller som ikke fanges opp i den statistiske analysen.

Forklaringer på valgdeltagelse

Hvorfor folk bruker stemmeretten er et sentralt og vedvarende tema innenfor statsvitenskapen. *Rasjonelle modeller* tar utgangspunkt i den enkelte velger og dens avveininger mellom gevinster og kostnader knyttet til det å stemme (Downs 1957; Ledyard 1984; Palfrey og Rosenthal 1983; Aldrich 1993). En rasjonell velger vil møte opp i valglokalet så lenge gevinstene ved stemmegivning er større enn kostnadene. Kostnader er det alltid forbundet med å delta – i form av transport til og fra stemmelokalet, og ikke minst kostander knyttet til å holde seg informert om hva de enkelte partiene står for. Gevinsten ved å stemme vil være avhengig av hvorvidt den enkeltes stemme påvirker valgfallet, og viktigheten av dette utfallet. Sannsynligheten for at en enkelt stemme skal påvirke mandatfordelingen er imidlertid mikroskopisk, noe som i følge Funk (2010) har oppstått ved bare sju anledninger av 40 000 gjennomførte amerikanske valg. Med andre ord: gevinsten ved å stemme vil som regel være mindre enn kostnaden. Implikasjonen er dermed at det beste er å holde seg hjemme på valgdagen. Likevel bruker flertallet av velgerne stemmeretten i norske valg, og dette misforholdet mellom teori og virkelighet går i litteraturen under navnet *hjemmesitterens paradoks* (eller *stemmeparadokset*).

Stemmegivning kan imidlertid ha en verdi utover det rent instrumentelle. Stemmegivning har blant annet et ekspressivt element ved at velgeren gis anledning til å uttrykke partitilhørighet og utføre sin borgerplikt (Riker og Ordeshook 1968; Blais mfl., 2000; Morton og Tyran, 2012). Ettersom ikke bare gevinsten, men også kostandene, ved stemmegivning alltid er lave (se Aldrich 1993), vil en streng fortolkning av rasjonalitetsbegrepet bare gi et begrenset bidrag til forståelsen av variasjonen i valgdeltagelse. En forklaring som vinner terreng i litteraturen er at velgerne også stemmer som svar på et indre ønske eller ytre sosialt press om å gjøre sin borgerplikt. Indre motivasjonen kan komme fra en etisk vurdering om at en selv må yte slik som en forventer at andre gjør det (Feddersen 2004). Det ytre sosiale presset kan for eksempel komme fra ledere med samme politiske preferanser som en selv, slik som for eksempel fagforeningsledere,

religiøse ledere, eller ledere av andre typer sosiale nettverk. Disse vil mobilisere sine medlemmer, som igjen vil oppmuntre hverandre til å bruke stemmeretten sin (Shachar og Nalebuff 1999). Blant annet har et felteksperiment i forbindelse med nominasjonsprosessen i Michigan, USA, vist at innbyggere i høyere grad deltok i valget dersom de ble oppfordret til dette i et tilsendt brev (Gerber mfl., 2008). Enda høyere var deltagelsen blant dem som fikk et brev som forledet dem til å tro at naboene fikk vite om de hadde stemt eller ikke. Forfatterne konkluderer med at folk generelt har en tendens til å følge sosiale normer når de tror at andre observerer deres handlinger, for å unngå å bli stilt i forlegenhet.

Mange forklaringer på valgdeltagelse bygger på ideen om sosiale normer og på rasjonalitetsmodellenes kost/nytte-vurderinger. For å ta noen eksempler: Økt tilgjengelighet til stemmelokalene antas å senke kostnadene ved å stemme og dermed øke valgdeltagelsen (Gimpel og Schuknecht 2003). Valg i politiske enheter med få velgere – som for eksempel småkommuner – antas også å gi høyere deltagelse. Dette fordi hver enkelt stemme har større relativ verdi enn i storkommuner, men også fordi det er større gjennomsiktighet i slike samfunn og dermed sterkere sosial kontroll (Funk 2010). Sterk konkurranse mellom de politiske aktørene øker sannsynligheten for at enkeltstemmer blir avgjørende, og nytten ved å stemme blir dermed høyere. Tilgangen på relevant informasjon om valget er også en faktor, for om velgeren skal ha nytte av å stemme i valget må hun vite hvilket parti som passer best til hennes politiske preferanser. Å tilegne seg informasjon koster, men koster mindre for noen enn for andre. Dette avhenger blant annet av individuelle evner og interesseområder, og av miljøet hver enkelt velger befinner seg i.

Til tross for omfanget av forskning på feltet er Blais likevel (2006: 122) «impressed by the gaps in our knowledge», for valgdeltagelse viser seg å være et svært sammensatt fenomen. Med bakgrunn i henholdsvis makro- og mikrounder-søkelser av valgdeltagelse er det etter hvert etablert en imponerende liste over mulige forklaringer (Söderlund mfl. 2011:689). Det er ikke enkeltfaktorer som forklarer mye av deltagelsen, men mange forklaringer som forklarer litt. Forklaringene relaterer seg både til kjennetegn ved velgerne samt den valgkonteksten disse befinner seg i. I faglitteraturen skilles det derfor mellom *kontekstuelle* og *individuelle* forklaringer på valgdeltagelse (Crewe 1981; Midtbø og Christensen 2001; Aardal 2002; Elklit mfl. 2005). Mens individforklaringene fokuserer på sosiale resurser og holdninger, retter kontekstforklaringene seg mot trekk ved selve valget og kjennetegn ved kommunene. Den påfølgende gjennomgangen av mulige forklaringer på valgdeltagelse deles derfor inn tilsvarende. Vi begynner

med å diskutere trekk ved kommunene som kan stimulere til deltagelse/hjemmesitting, før vi ser på individforklaringene.

Kontekstforklaringer

Utgangspunktet her er at valg skjer innenfor noen rammer – *sosiale/demografiske, politiske og institusjonelle* – som i større eller mindre grad kan fremme en høy valgdeltagelse, eller virke hemmende på deltagelsen. I det etterfølgende gir vi en oversikt over empiriske funn i litteraturen, og hvordan de passer inn i de teoretiske overbygningene om valgdeltagelse. Vi begynner med sosiale/demografiske egenskaper ved kommunene som kan påvirke valgdeltagelsen.

Dahl og Tuft (1973) hevder, i sin klassiske studie av *størrelse* og demokrati, at den politiske deltagelsen tenderer til å være høyere i små samfunn. Ett argument er at små kommuner preges av større nærhet, bedre oversikt og større innflytelse for det enkelte individ enn større kommuner (Rose 2002; Oliver 2000). Ett annet er at små enheter (les land) har færre velgere per valgte, noe som gjør det lettere for partiene å mobilisere velgerne (Rose 2004). Både norsk og utenlandsk forskning viser da også at valgdeltagelsen avtar ettersom størrelsen på kommunene øker (for eksempel Rose 2002; Christensen mfl. 2008; Oliver 2000). Over tid har tilbakegangen i valgdeltagelsen i Norge vært minst i de aller minste kommunene (Bjørklund og Kjær 2002: 101). Blais (2006) viser også til at forskjellen er størst mellom veldig små land og alle andre. Følgelig forventer vi en sammenheng mellom kommunestørrelse og valgdeltagelse også i vår undersøkelse. For å undersøke dette benytter vi ulike mål som antallet stemmeberettigede og en dummy-variabel der småkommunene (under 5000 innbyggere) skilles fra de resterende kommunene. I 2011 hadde 230 (53,6 prosent) av de 429 kommunene i Norge under 5000 innbyggerne.

I tillegg til kommunestørrelse inkluderes flere sosiodemografiske trekk ved kommunene som litteraturen antar har betydning for valgdeltagelsen (se Crewe 1981). Blant annet er det vist at det å ha et høyt *lokalt utdanningsnivå* påvirker deltagelsen positivt (Christensen mfl. 2008). Studier både i utlandet (Radcliff 1992) og i Norge (Midtbø og Strømsnes 1996) ser ut til å påvise en sammenheng mellom *økonomiske indikatorer* og valgdeltagelse. Retningen på sammenhengen kan imidlertid tenkes å gå begge veier. En mulighet er at vanskelig økonomiske forhold oppfattes av velgerne å være politikernes ansvar, noe som kan bidra til mobilisering og høy deltagelse. Det motsatte synspunktet er at en utfordrende økonomi resulterer i passivitet og apati blant velgerne. For å etterspore effekten av økonomiske indikatorer på valgdeltagelsen undersøker vi om høy lokal *arbeidsledighet* mobiliserer velgerne til å stemme, eller om det virker

passiviserende. Vi undersøker også om *kommuneøkonomien* har betydning for innbyggernes engasjement i kommunevalget. Det er få empiriske analyser av økonomiens betydning for valgdeltagelse og disse viser til blandede resultater. I en oversiktsartikkel om studier av forklaringer på valgdeltagelse etterlyser Blais (2006) et sterkere fokus på slike ressursvariabler som er så viktige i andre former for politisk deltagelse enn valg.

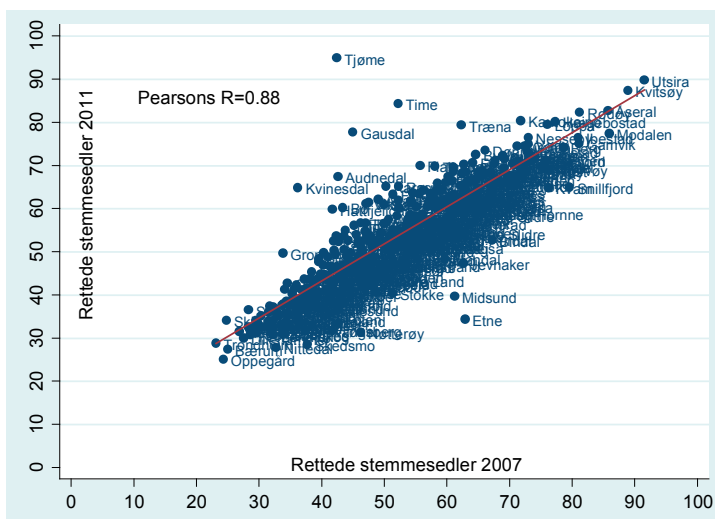
Politiske egenskaper ved kommunene henviser til forhold i den enkelte kommune som kan få velgerne til å ønske å stemme, eller øke nytten av å delta i valget (Elklit mfl. 2005; 41). Nedenfor diskuteres fem konkrete politiske egenskaper ved kommunene som kan stimulere til deltagelse.

Personvalg kan trekke velgerne til stemmelokalene. Undersøkelser viser at velgerne er mer opptatt av personer/kandidater ved kommunevalg enn ved stortingsvalg (Rommetvedt 1998; Skare 1996). Hvis lokalvalgene mer er en konkurranse mellom personer, heller enn mellom partier, kan det tenkes å ha en viss mobiliseringskraft. En indikator på personfokuset i valget er andelen rettede stemmesedler. Listerettingens betydning for valgdeltagelsen er undersøkt av flere og resultatene er sprikende. Enkelte undersøkelser finner ingen effekter (Hansen mfl. 2002), mens andre finner en positiv effekt (Rose 2002; Christensen mfl. 2008). Skal vi tro internasjonal forskning så påvirker personvalg valgdeltagelsen verken i positiv eller negativ retning (Karvonen 2004). En tydelig personvalgordning skal imidlertid ha bidratt til at valgdeltagelsen i danske lokalvalg ligger på et høyt nivå (Elklit mfl. 2005:209). Vi undersøker dette ved å inkludere antallet rettede stemmesedler ved 2011-valget i analysen.

Tall fra Statistisk Sentralbyrå (SSB) viser at trenden fra tidligere kommunevalgstyrevalg fortsatte i 2011: Flere retter på listene ved kommunestyrevalgene. Mens 40 prosent av stemmesedlene inneholdt en personstemme i 2007 er tilsvarende tall i 2011 42 prosent. Undersøkelser viser at det stort sett er de samme kommunene som går igjen på listene over kommuner med henholdsvis flest respektive færrest rettede stemmesedler (Christensen mfl. 2008: 21-22). Ikke minst er småkommunene kraftig overrepresentert på listen over kommuner med flest rettinger. Listerettingen fremstår som tilsynelatende stabil i kommunene over tid. Når det er sagt viser lengre tidsserier at mens nivået på personstemmegivning er ganske stabilt i små kommuner, har økningen vært sterk i store kommuner og spesielt gjelder det Oslo. Figur 2 viser at korrelasjonen mellom andelen rettede stemmesedler i 2007 og i 2011 er både sterk, positiv og signifikant (Pearsons $R=0.88$). Desto flere stemmesedler som inneholdt personstemmer i 2007, desto større personvalgdeltagelse fire år senere. En nærmere analyse viser at 265 kommuner (61,77 prosent) opplevde at flere stemmesedler inneholdt personstemmer i 2011

sammenliknet med fire år tidligere. I gjennomsnitt økte andelen stemmesedler med personstemmer med 1,67 prosentpoeng. Figur 2 viser imidlertid at det er betydelig variasjon mellom 2007 og 2011 for enkelte kommuner. Størst reduksjon i antallet stemmesedler med personstemmer hadde Etne kommune (ned 28,5 prosentpoeng), mens økningen var størst i Tjøme (opp 52,6 prosentpoeng). Ettersom de to valgene finner sted innenfor tilnærmet samme økonomiske og sosiale kontekster, er det naturlig å tenke seg at det i disse kommunene er politiske faktorer som ligger bak svingningene. Kvam kommune er et eksempel. Kvam hadde størst økning i andelen rettede stemmesedler fra 2003 til 2007 (opp 25,4 prosentpoeng), og i samme periode var kommunen preget av en opprivende skolestrid (Ibid:22). Partisystemet ble satt ut av spill, og valget stod mellom de to tettstedene Øystese og Norheimsund. I 2011 ser striden ikke lenger ut til å være like betent da Kvam er en av de 10 kommunene med størst reduksjon i andelen rettede stemmesedler (ned 11,3 prosentpoeng). Spørsmålet er om mobiliseringen rundt kandidatvalget gir seg utslag på valgdeltagelsen. Her skal det noteres at retting på listene kan være et resultat av økt engasjement, ikke nødvendigvis en årsak til engasjementet. En brennbar lokal sak som splitter kandidatene på tvers av partigrensene kan bidra til både mer retting og økt valgdeltagelse.

Figur 2. Prikkdiagram mellom rettede stemmesedler i 2007 og 2011.

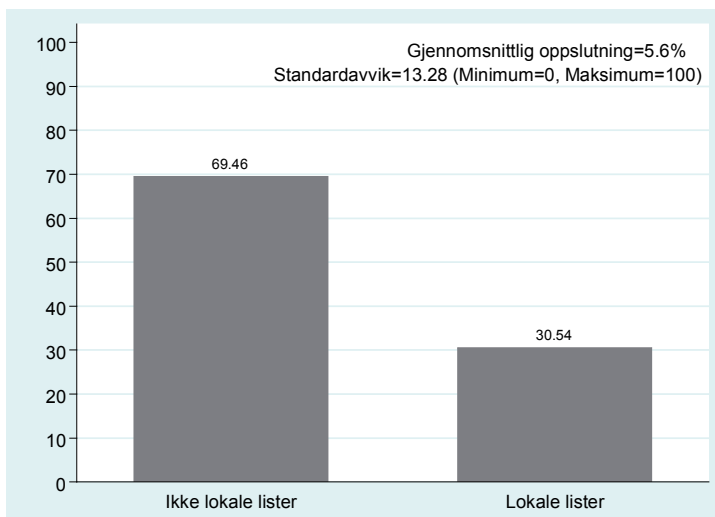

Lokale lister kan også tilføre lokalpolitikken et konkurranse- eller mobiliserings-element. Tidligere forskning har dokumentert en negativ sammenheng mellom

antallet lokale lister og valgdeltagelse (Hjellum 1967). Det kan bety at fragmentering eller oppsplitting av det lokale partisystemer bidrar til lavere valgdeltagelse, noe som i så fall være i tråd med internasjonal forskning (Franklin 2004). Nyere norsk forskning viser derimot at forekomsten av lokale lister i seg selv ikke påvirker valgdeltagelsen i negativ retning (Aars og Ringkjøb 2005). Sammenhengen ser heller ut til å gå i motsatt retning, i alle fall når lokale lister måles i oppslutning og ikke i antall. En mulig forklaring er at det ikke er listene i seg selv som utløser engasjementet, men heller at slike lister oppstår i kommuner der lokale saker er spesielt kontroversielle (Ibid). Det kan bety at i kommuner der lokale lister oppstår i tilknytning til lokale saker, trekker det deltagelsen opp. I analysen benytter vi ulike mål for å undersøke dette.

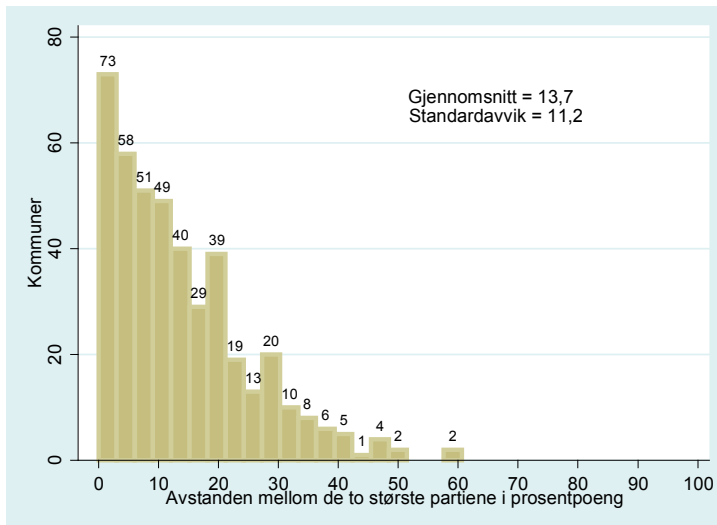
Med bakgrunn i litteraturen undersøker vi både for oppslutningen om lokale lister, og for hvorvidt slike lister eksisterer eller ikke. Begge målene er oppsummert i Figur 3, der det fremgår at det i overkant av 30 prosent av kommunene (131 kommuner) eksisterte lokale lister i 2011. I gjennomsnitt fikk lokallistene 5,6 prosents av stemmene ved valget (standardavvik 13,28 prosentpoeng). I to av landets minste kommuner (Modalen og Utsira) var det utelukkende lokale lister valget dreide seg om. Lokallistene står sterkest i de minste kommunene. I gjennomsnitt fikk lokallistene i overkant av 8 prosent (standardavvik 16,9) av stemmene i kommuner med under 5000 innbyggere, mens gjennomsnittet i de øvrige kommunene var 2,5 prosent (standardavvik 5,6).

Figur 3. Lokale lister ved kommunestyrevalget 2011: Forekomst og oppslutning (N = 429)

Foruten lokale lister kan *partikonkurransen* ha betydning for fremmøte. Blant annet kan det tenkes at i kommuner med ett dominerende parti er deltagelsen lavere enn i kommuner der flere jevnstore partier konkurrerer om makten. Med andre ord: Flere antas å stemme når *konkurransen er tett*. Dette er ett av de mest konsistente funnene i tverrnasjonal valgforskning (Blais 2006: 119). To ulike mekanismer gjør seg gjeldende. For det første (og utfra et rent rasjonelt perspektiv) bidrar den tette konkurransen til at velgerne vurderer sannsynligheten for at akkurat deres stemme skal ha betydning for valget som større. Dette vil øke fordelene (eller nytten) ved å stemme for den enkelte velger (Söderlund mfl 2001). For det andre kan det tenkes at svært jevne valg stimulerer til en ekstra stor innsats fra partienes side for å mobilisere velgerne til å delta. I litteraturen måles konkurransen med avstanden (i prosentpoeng) fra partiet med størst oppslutning til den nærmeste konkurrenten (det nest største partiet). Partikonkurransens betydningen for valgdeltagelsen i kommunene har, oss bekjent, ikke blitt undersøkt tidligere i norske lokalvalg. Antakelsen er at deltagelsen øker ettersom avstanden mellom det største og nest største partiet reduseres

Figur 4. Avstanden mellom de to partiene med størst oppslutning i kommunene (N = 429)

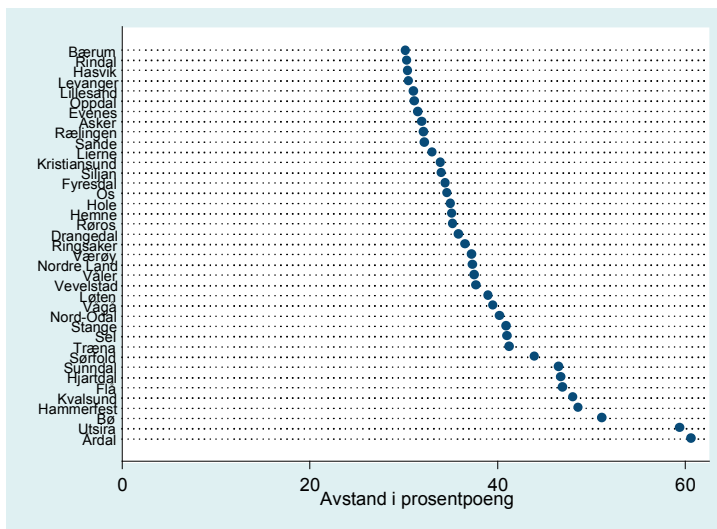

Figur 4 viser at partikonkurransen varierer betydelig mellom kommunene. I gjennomsnitt var avstanden mellom de to største partiene i overkant av 13,7 prosentpoeng i 2011, og den er relativt liten (under 10 prosentpoeng) i flertallet

av kommunene. I et betydelig antall kommuner er imidlertid avstanden i oppslutning mellom de to største partiene over 30 prosentpoeng.

Figur 5 identifiserer de 39 kommunene der avstanden overstiger 30 prosentpoeng. I tre av disse kommunene (Bø, Utsira og Årdal) var avstanden mellom de to største partiene på over 50 prosentpoeng. Avstanden var på hele 60,6 prosentpoeng i arbeiderpartikommunen Årdal der Arbeiderpartiet fikk hele 74,7 prosent av stemmene, mens den nærmeste utfordreren (Senterpartiet) fikk 14,1 prosent av stemmene. Likevel endte Årdal opp med en valgdeltagelse på 66,1 prosent, som er over landsgjennomsnittet. Videre viser figuren at i ytterligere 9 kommuner var avstanden mellom de to største partiene på mellom 40 og 50 prosentpoeng.

Figur 5. Kommuner med mer enn 30 prosentpoeng avstand mellom de to største partiene

I tillegg til konkurransen mellom partiene/listene, kan også *antallet partier* i kommunene ha betydning for valgdeltagelsen. Intuisjonen tilsier at et høyt antall partier trekker valgdeltagelsen opp (Blais 2006). Er det mange alternativer for velgerne å velge imellom vil det også være lettere å finne et alternativ å stemme på. På den annen side kan et høyt antall partier gjøre det vanskeligere for velgerne å utkreve ansvar (uoversiktlig styringsforhold), noe som vil kunne redusere sannsynligheten for at velgerne deltar i valget. Internasjonale undersøkelser finner at effekten som regel er negativ, mens en norsk analyse av aggregert valgdeltagelse

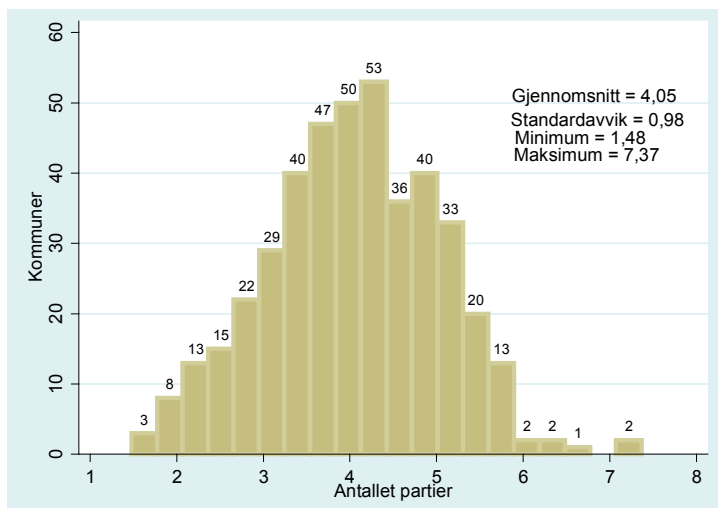
i 2007-valget finner en positiv, men ikke signifikant effekt (Christensen mfl. 2008). Effekten av antallet partier inkluderes i vår undersøkelse.

Det er flere måter å telle partier på. Den enkle varianten er å telle antallet partier som konkurrerer om stemmene i kommunene, eller hvor mange som oppnår representasjon i de respektive kommunestyrene. Svakheten med slike mål er at de ikke gir informasjon om partienes relative størrelse (Elklit 1998). Vi fanger dermed ikke opp forskjellen på kommuner med eksempelvis 5 jevnstore partier, og kommuner med ett stort og 4 marginale småpartier. Alternativet er å begrense opptellingen til *relevante partier*, dvs. partier som får en viss prosentandel av både stemmer og mandater. Problemet her er selvsagt hvor grensen skal settes for hvilke partier som skal telles med, og hvilke som utelates. Målet som benyttes for å unngå slike telleutfordringer er Laakso og Taagepera's (1979) *effektive antallet valgpartier (NV)*. Beregningen av NV tar utgangspunkt i den såkalte Herfindahl-Hirschman (HH) indeksen, som måler hvor konsentrert en gruppering er, dvs. hvor mange partier det er og hvor store de er. HH er summen av de enkelte partienes relative størrelse, veid mot sin egen størrelse. Hvis to partier er like store er deres andel av stemmene 0,5, og det effektive antallet partier blir 2 ($NV = 1/0,5$).¹ Selv om vi her har å gjøre med et abstrakt mål gir det mening å si at det er en forskjell mellom partisystemer som består av for eksempel 1,8 og 5,5 kommunepartier.

Figur 6 viser variasjonen i antallet partier på kommunenivå. Som det fremgår av figuren har en gjennomsnittlig norsk kommune i overkant av 4 partier, mens variasjonen rundt dette gjennomsnittet ligger på rundt ett parti. Kommunen med færrest partier er Utsira, mens ytterligere 8 kommuner (Træna, Årdal, Fosnes, Lebesby, Røst, Modalen, Kvalsund, Røyrvik og Hjartdal) har under 2 partier. I den motsatte enden av skalaen finner vi Volda og Kvam som begge har over 7 partier, mens kommuner som Vestnes, Meland, Karasjok og Steigen alle har mellom 6 og 7 partier. Ikke overraskende er det en negativ og signifikant korrelasjon mellom graden av konkurranse ved valget og antallet partier (Pearsons $R = -0,54$). Med andre ord: Desto større avstand mellom de to største partiene, desto færre partier er det i kommunen. Figur 7 viser sammenhengen mellom de to variablene i form av ett prikkdiagram. Den negative sammenhengen illustreres ved hjelp av regresjonslinjen som viser økningen i antallet partier ettersom avstanden mellom de to største partiene reduseres. Det fremgår at sammenhengen er langt fra perfekt, og at en rekke kommuner avviker fra regresjonslinjen.

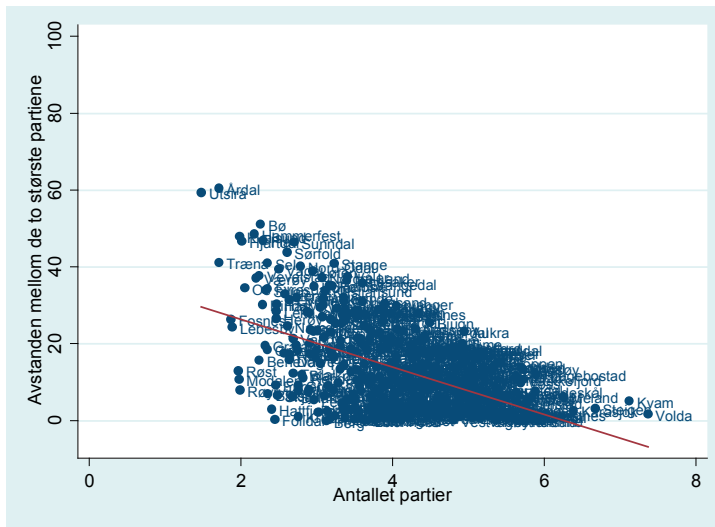
1. NV har følgende formel: $\frac{1}{\sum s_i^2}$, der s er andelen stemmer for partiet i .

Figur 6. Det effektive antallet partier ved kommunestyrevalget 2011 (N = 429)

Det er videre vist at en *proporsjonal valgordning* kan fremme valgdeltagelsen (Norris 2002). Jo større sammenheng mellom stemmer og mandater, jo høyere valgdeltagelse. Her dreier det seg i hovedsak om undersøkelser av variasjon mellom land. En undersøkelse av 324 demokratiske valg i 91 land i perioden 1972–1995 viser at hjemmesittergruppen er mindre i land med PR systemer i særdeleshet og i land med proporsjonalitet i sin alminnelighet (Blais og Dobrzynska 1998). Denne konklusjonen støttes av resultater fra andre tverrnasjonale undersøkelser (Jackmann og Miller 1995; Franklin 1996; 2004). En undersøkelse av norske kommuner ved stortingsvalget i 1997 finner imidlertid en marginal negativ effekt (Christensen og Midtbø 2001), mens en analyse av aggregerte kommunedata ved lokalvalget i 2007 ikke finner at proporsjonalitet har betydning for valgdeltagelsen. Spørsmålet er om dette også gjelder for kommunestyrevalget i 2011.

Figur 7. Prikkdiagram: Avstanden mellom de to største partier og antallet partier (N = 429)

Kommunevalgordningen er ikke helt identisk i alle kommuner. Kommunene kan bestemme (innenfor visse rammer) hvor mange kommunestyrerepresentanter det skal velges for den kommende fireårsperioden. Kommuneleien (§ 7) fordeler kommunene etter innbyggertall i 5 kategorier, og sier at kommuner med under 5000 innbyggere skal ha minst 11 medlemmer i kommunestyret, mens kommuner i den største kategorien (over 100 000 innbyggere) skal ha minimum 43. Handlefriheten har kommunene over tid benyttet seg av til å redusere antallet kommunestyrerepresentanter, og fra 1999 til 2003 ble mer enn 1000 plasser borte. I forkant av kommunevalget 2011 varierte antallet kommunestyrerepresentanter fra et minimum på 11 (Røst, Utsira og Træna), til et maksimum på 67 (Stavanger, Bergen og Trondheim). Spørsmålet er om det er lettere for partier å oppnå representasjon i kommuner der det velges mange representanter, og om dette i så fall betyr noe for valgdeltagelsen.

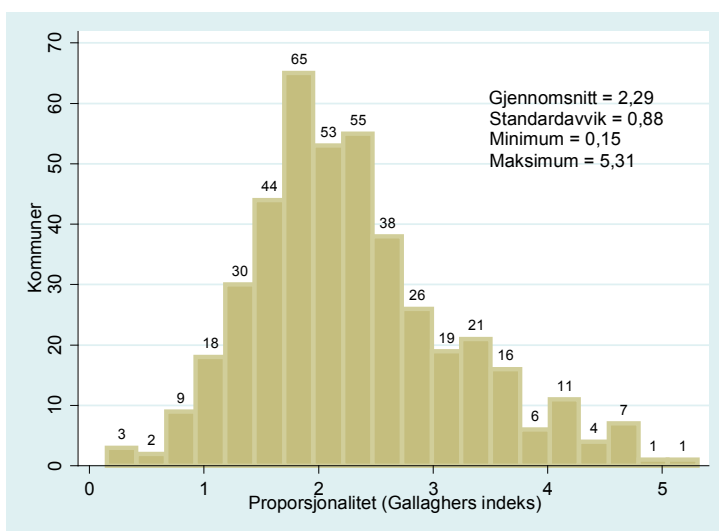
Proporsjonaliteten defineres som forholdet mellom den andelen stemmer et parti (eller liste) får og det samme partiets andel av mandatene, og varierer mellom kommuner. Vanligvis benyttes Gallaghers indeks (Lsq) for å måle avvik fra full matematisk rettferdighet, og beregnes slik at store avvik teller mer enn små.² Indeksen skal tolkes slik at verdien 0 tilsier et perfekt samsvar mellom

2. Lsq har følgende formel: $Lsq = \sqrt{\frac{1}{2} \sum (V_i - S_i)^2}$, der V_i uttrykker et partis andel av stemmene og S_i uttrykker det samme partiets andel av mandatene.

stemmetall og mandattall mens høyere verdier betyr økende disproporsjonalitet. Korrelasjonen mellom Gallaghers indeks i kommunene og antallet kommunestyrerepresentanter er som forventet negativ og signifikant (Pearsons $R = -0,52$). Jo færre kommunestyrerepresentanter, jo høyere verdier på Gallaghers indeks. Det er ikke overraskende at det også er en negativ korrelasjon mellom indeks-scorene og antallet innbyggere (Pearsons $R = -0,22$). Figur 8 viser at indeksen har et gjennomsnitt på 2,29, med et tilhørende standardavvik på 0,88. Det største samsvaret mellom stemme- og mandattall finner vi i kommunene Røyrvik, Berlevåg, Vestre Slidre, Kvalsund og Stavanger, mens Hof, Storfjord, Lierne, Gratangen og Osen har de minst proporsjonale valgresultatene.

Den siste politiske variabelen er hvorvidt det utgis en lokalavis i kommunen eller ei. Vi vurderer det slik at det å ha en lokalavis i kommunen kan ha en positiv effekt på valgdeltagelsen. En lokalavis vil bidra til å spre relevant politisk informasjon om kommunevalget. Velgere som har tilgang på en lokalavis som utgis i sin kommune har trolig bedre tilgang på informasjon om de politiske alternativene og de lokale politiske sakene enn velgere som mangler en slik lokalavis. Godt informerte velgere er mer tilbøyelige til å delta enn velgere som ikke kjenner lokalpolitikken. I tillegg vil en lokalavis være en arena for politisk debatt. Avisen kan bidra til å øke engasjementet og å synliggjøre politiske forskjeller. Det kan også være positivt for valgdeltagelsen. I overkant av 30 prosent av kommunene hadde egen lokalavis i 2011.

Figur 8. Proporsjonaliteten ved kommunestyrevalget 2011 (N = 429)

Endelig kan ulike måter å gjøre den *enklere for velgerne å delta* i valget på påvirke valgdeltagelsen. Selv om hovedansvaret for deltagelsen tillegges konfliktnivået i politikken og partienes evne til å mobilisere kan *valggjennomføringen* ha betydning for deltagelsen. Hvor lett eller vanskelig det er å få avgitt sin stemme kan bidra til å påvirke fremmøte. Desto lettere det er å stemme desto flere forventes å ta i bruk muligheten (Blais 2006; Gronke mfl. 2008). En rekke virkemidler kan benyttes for å gjøre stemmegivningen så enkel som mulig for velgerne. Antallet valgdager og stemmelokaler kan økes, og det kan innføres søndagsstemmegivning, poststemmegivning, brevstemmegivning og internetvalg. Virkemidlene er med andre ord mange. Når det er sagt, legges det godt til rette at velgerne skal få anledning til å stemme i norske valg. Velgerne kan «tidligstemme» fra 1. juli, og i den «ordinære» forhåndsstemmegivningsperioden fra 10. august til den siste fredagen før valget er det godt tilrettelagt og enkelt for velgerne å avgi stemme. Spørsmålet er hvor stor betydning slik tilrettelegging har?

Hovedbudskapet fra forskningen er at velgernes beslutning om de faktisk skal stemme for en stor del er frikoblet fra spørsmålet om hvordan de skal gjøre det. Norris (2002) har undersøkt effekten av en rekke av de overnevnte tiltakene i et utvalg av land uten å finne at de virker. Franklin (1996) finner imidlertid at en poststemmeordning gir omtrent 4 prosent høyre valgdeltagelse. En metaanalyse av en rekke administrative tiltak for å øke valgdeltagelsen viser at tilgjengelighet spiller en rolle, men at effektene er relativt marginale (mellom 2 og 5 prosentpoeng) (se Gronke mfl. 2008: 443). Erfaringene med Internetvalg i de land der det har vært testet ut (Nederland, Storbritannia, Sveits, Canada og ikke minst Norge) eller innført (Estland) er heller ikke entydige (Trechsel og Vassil 2010; Goodman 2011; IDEA 2011; Bergh og Christensen 2012).

Det er begrenset med forskning på hva tilgjengelighet betyr for valgdeltagelsen i Norge, spesielt i lokalvalgene (se derimot Midtbø og Christensen 2001; Bergh og Saglie 2011; Bergh og Christensen 2012). Det er kanskje ikke overraskende siden terskelen som vist er lav i norsk valg, sammenliknet med andre land. Undersøkelser av norske stortingsvalg har vist at søndagsåpne valglokaler ikke hadde positiv effekt på valgdeltagelsen (Midtbø og Christensen 2001). Heller ikke antallet valglokaler (kontrollert for antallet velgere) hadde effekt nasjonalt, men spilte som forventet med bakgrunn i store geografiske avstander en viss rolle i nordnorske kommuner. I en studie av endring i stemmegivningsreglene ved norske sametingsvalg finner Bergh og Saglie (2011) riktignok en klar effekt i negativ retning. I forbindelse med en endring i valgordningen forut for valget i 2009 mistet noen av velgerne muligheten til å stemme på valgdagen og måtte forhåndsstemme for å delta. Tilgjengeligheten ble innskrenket, noe

som førte til en nedgang i valgdeltagelsen på nesten 20 prosentpoeng hos denne velgergruppen. Hva disse faktorene har å si for deltagelsen i *lokalvalgene* er mindre kjent. Det vi vet er at tilgjengeligheten varierer kommunene imellom. Ved lokalvalget i 2011 gjennomførte i underkant av halvparten av kommunene valget på en dag, mens de resterende hadde valg over to dager. Betydningen av dette følges opp i den empiriske analysen.

Individforklaringer

Sosiale skjevheter i valgdeltagelsen er et klassisk forskningstema. En av Amerikas fremste statsvitere E.E. Schattschneider har pekt på at (1960: 95): «The distinction between the people who exercise their franchise and those who do not deserves to be examined because it may be the most important in the political system». Lav valgdeltagelse kan med andre ord oppfattes som et tegn på en svekkelse av det demokratiske styresettet (Elklit mfl. 2000). Et hovedtema i litteraturen er de politiske konsekvensene av en sviktende deltagelse (Pateman 1970). Fallende fremmøte kan bety større sosial og politisk ulikhet. Makt- og demokratiutredningen slå fast at et lavt fremmøte i lokalvalgene har resultert i større sosiale og politiske forskjeller blant velgerne i Norge (Østerud mfl. 2003). Hvis de om lag 1,4 millioner velgerne som ikke møtte opp ved kommunestyrevalget i 2011 viser seg å ha felles sosiale kjennetegn kan det dermed ha implikasjoner både for hvordan lokaldemokratiet oppfattes og fungerer på.

Den såkalte *ressursmodellen* ser deltagelse nettopp i forhold til variabler som utdanning, kjønn, alder, inntekt og landbakgrunn. Denne modellen oppfattes gjerne som mer sentral i studier av andre former for politiske deltagelsen enn valgdeltagelse siden sistnevnte ikke krever så mye av den enkelte. Likevel viser forskning at sosiale ressurser har betydning også for valgdeltagelsen (se for eksempel Strømsnes 2003; Elklit mfl. 2005; Wolfinger og Rosenstone 1980). Ikke bare norsk, men også internasjonal litteratur, viser at det er klare utfordringer knyttet til å mobilisere enkeltgrupper (Bennulf og Hedberg 1999; Teorell og Westholm 1999). Det gjelder spesielt med hensyn til alder og utdanning, men også variabler som kjønn, inntekt, sivilstatus, og landbakgrunn spiller en rolle når hjemmesitterne skal skilles fra deltagerne (Bjørklund 2005; Franklin 1996; 2004; Denver 2008; Stoker og Jennings 1995). Typiske kjennetegn hos hjemmesitterne ser ut til å være at de har lav utdannelse og inntekt, alder under 30 år, minoritetsbakgrunn og ugifte. Med bakgrunn i data fra det faktiske manntallet fokuserer vår analysen nettopp på betydningen av sosiale bakgrunn. Før de empiriske resultatene presenterer gis en kort presentasjon av datamaterialet som analysene bygger på samtidig som vi gjør rede for gangen i analysene.

Data og metode

Den empiriske analysen gjennomføres i to deler. Den første delen består av en kvantitativ analyse av valgdeltagelse, mens vi i den andre delen ved hjelp av en kvalitativ analyse går kommuner med et «avvikende» deltagelsesmønster nærmere i sømmene. Det vil si kommuner som har høyere eller lavere deltagelse enn man kunne forvente, gitt funnene i en aggregert kvantitativ analyse av samtlige 429 kommuner.

Den kvantitative analysen kombinerer både individ- og kommunedata. På *individnivå* benyttes *manntalls- og registerdata*, noe som gjør oss i stand til å studere hvorvidt de stemmeberettigede *faktisk* deltok i valget. Vi slipper å bygge på velgernes erindringer om de har stemt eller ikke, samtidig som vi får bakgrunnsopplysninger fra et bredt sammensatt representativt utvalg av befolkningen. En dansk registerundersøkelse viser at det er forskjeller mellom funn fra spørreundersøkelser av valgdeltagelsen blant ulike sosiale grupper, og det som faktisk kan dokumenteres med bakgrunn i registerdata (Elklit mfl. 2005). Analyser av paneldata fra det siste norske stortingsvalget illustrerer dette problemet (Aardal og Stavn 2006:2). Det er derfor flere metodeproblemer knyttet til å basere analyser av sosiale bakgrunnsvariablers betydning for valgdeltagelsen på intervjudata. For det første er svarene ikke helt troverdige fordi mange ser det som en borgerplikt å stemme, og er dermed lite villige til å innrømme at de faktisk ikke har stemt. For det andre (og viktigere her) har intervjuundersøkelser; «svært ved at komme i kontakt med de sosialt svageste i et samfund» (Elklit mfl. 2005:12). Det sistnevnte er utvilsomt et økende problem ettersom svarprosenten i spørreundersøkelser er redusert betydelig over tid. Den statistiske usikkerheten som forbindes med intervjuundersøkelser, reduseres ved bruk av registerdata, og kan derfor bidra til ny kunnskap om de sosiale forskjellene i valgdeltagelsen ved norske lokalvalg.³ Datamaterialet i denne studien er derfor spesielt velegnet til å få kunnskap om eventuelle sosiale skjevheter i valgdeltagelsen.

Manntalls- og registerdataene er fra Statistisk Sentralbyrå (SSB). Utgangspunktet for undersøkelsen er avkryssinger i manntallet på valgdagen. Konkret har vi opplysninger om 10 000 stemmeberettigete i totalt 421 kommuner. SSB har koblet disse opplysningene sammen med andre registeropplysninger som velgerens kjønn, alder, utdanning, inntekt, sivilstatus, bostedskommune, statsborgerskap og landbakgrunn. For enkelte bakgrunnsopplysninger mangler det

3. Registerdata har også blitt benyttet for å undersøke betydningen av internettstemmegivning for valgdeltagelsen i 2011 valget (Bergh og Christensen 2012). Tidligere norske valgundersøkelser ved både stortings- og lokalvalg har også benyttet manntallsdata, men da i betydelig mindre målestokk enn det vi gjør i denne studien.

informasjon, noe som gjør at vi står igjen med 9306 velgere og 419 kommuner i den avsluttende flernivåanalysen. For å undersøke for mulige *kommuneeffekter* har vi ved hjelp av kommunenummeret i manntallsdatasettet koblet hver enkelt stemmeberettigede fra registerdataene til data om kommunene vedkommende bor i. *Kommunedatasettet* inneholder informasjon om lokal demografi, politiske forhold og opplysninger om selve valg gjennomføringen.

I *individdatasettet* er det foretatt omkodinger av datamaterialet for å tilpasse dem til den statistiske analysen og for å gjøre tolkningen av resultatene lettere. Mulige kjønnsforskjeller i valgdeltagelsen undersøker vi ved hjelp av en dummyvariabel der menn er gitt verdien 1, kvinner 0. Av de i overkant 9000 velgerne er noe over 49 prosent menn. På samme måte er sivilstatus inkludert som en dummyvariabel der de som er gifte er gitt verdien 1 (45 prosent), andre 0. Inntekt er med som en skalavariabel der verdiene varierer fra 1 til 6. Verdien 1 innebærer en inntekt under 100 000 kroner (10 prosent av velgerne) mens verdien 6 tilsier en inntekt på mer enn 500 000 kroner (ca 20 prosent). Når det gjelder betydningen av etnisk bakgrunn, som spørreundersøkelser sjelden klarer å fange opp, inneholder registerdatasettet flere indikatorer. I den etterfølgende analysen har vi valgt å skille mellom velgerne med henholdsvis norsk bakgrunn (86,9 prosent)⁴, vestlig bakgrunn (7,3 prosent)⁵ og ikke-vestlig bakgrunn (5,9 prosent)⁶. Velgere med norsk bakgrunn benyttes som referansekategori i analysen. Vi har også opplysninger om velgernes utdanning i form av en 8 punkts skala der verdien 0 innebærer ingen utdanning (svært få), mens verdien 8 representerer en utdanning på forskernivå (også det svært få). I analysen inkluderes en utdanningsvariabel der de med ingen utdanning, barneskoleutdanning og ungdomsskoleutdanning er gitt verdien 1 (Grunnskoleutdanning – rundt 28 prosent), de med videregående grunntdanning, videregående avsluttende utdanning og påbygging til videregående utdanning er gitt verdien 2 (Videregående skole – rundt 50 prosent), mens de med ulike former for høyskole og universitetsutdanning er gitt verdien 3 (Høyere utdanning – rundt 27 prosent). Alder er med som en kontinuerlig variabel, og gjennomsnittsalderen på velgerne i datasettet er 49 år (standardavvik 18,3 år). Siden det er rimelig å anta at valgdeltagelsen er lavere for de aller

4. Alle uten innvandrerbakgrunn (se de to neste fotnotene).

5. Personer med innvandrerbakgrunn – hvis begge foreldre er født i utlandet – med bakgrunn fra Europa, Nord-Amerika eller Oseania.

6. Personer med innvandrerbakgrunn – hvis begge foreldre er født i utlandet – med bakgrunn fra Asia, Afrika, eller Latin-Amerika.

eldste velgerne undersøker vi for en eventuell slik kurvlineær effekt av alder i undersøkelsen.

I den kvantitative delen av rapporten gjennomfører vi tre analyser. Først undersøker vi, med bakgrunn i manntallsdataene, forholdet mellom velgenes sosiale bakgrunn og valgdeltagelse. Vi begynner med å se på sammenhenger mellom enkelte utvalgte sosiale bakgrunnsvariabler og valgdeltagelse (*bivariat analyse*), og avslutter med en analyse der disse vurderes i forhold til hverandre (*multivariat analyse*). Den sistnevnte tar form av en binær logistisk regresjon med valgdeltagelse som avhengig variabel der velgere som deltar i valget gis verdien 1, mens hjemmesitterne gis verdien 0. I analysen tar vi også hensyn til velgenes kommunetilhørighet. Deretter gjør vi en analyse utelukkende på kommunedataene, der hensikten er å gå variasjonen i valgdeltagelse mellom kommuner nærmere i sømmene. Her følger vi samme struktur som ovenfor og begynner med forholdet mellom enkelte egenskaper ved kommunene og valgdeltagelse, før vi ender opp med en multivariat analyse der de ulike kommuneforklaringene settes opp mot hverandre (standard OLS – regresjon). I den tredje, og siste empiriske analysen, gjør vi en flernivåanalyse der vi i en og samme analyse tar hensyn til både individ- og kommunedata. Denne analysen tar form av en binær logistisk flernivåanalyse.

Den avsluttende flernivåanalysen kan begrunnes både teoretisk og statistisk. Teoretisk viser den innledende gjennomgangen av mulige forklaringsvariabler at det åpenbart er gode grunner til å anta at ikke bare egenskaper ved velgerne, men også kommune konteksten har betydning for valgdeltagelsen. Metodisk har også dataene en klar flernivåstruktur der velgerne er grupperte i kommuner. Det er ulike måter å håndtere en slik datastruktur på, men *flernivåanalyse* fremstår som det beste alternativet (Steenbergen og Jones 2002; Hox 2002; Snijders og Bosker 2004). Flernivåanalyse er en samlebetegnelse på modeller som analyserer sammenhenger (variasjon) både mellom og innenfor flere nivåer samtidig. For å forklare variasjoner i velgenes sannsynlighet for å delta i valget, ser vi først på egenskaper ved velgerne som sådan, som i vårt tilfelle er sosial bakgrunn (nivå 1-variabler). Årsakene til at deltagelsen varierer kan imidlertid også skyldes egenskaper ved kommunene innbyggerne bor i. For å forklare individuell valgdeltagelse må vi også ta hensyn til forklaringsvariabler på kommunenivået (nivå 2-variabler) som demografiske og sosiale forhold og ikke minst den lokalpolitiske konkurransen. Vi er med andre ord interessert i den statistiske betydningen av å utøve stemmeretten i en bestemt kommune, noe flernivåanalysen er utviklet for å ta hensyn til. Hadde vi benyttet vanlig logistisk regresjon og inkludert kommuneforklaringen uten å spesifisere kommunenivået

ville signifikanstestingene av de enkelte forklaringsvariablene blitt basert på antallet velgere i datasettet. Siden vi har betydelig færre kommuner enn velgere i dataene ville standardfeilene blitt for lave, og signifikansnivåene for kommuneforklaringene tilsvarende lave. Standardvarianten av logistisk regresjon tar ikke hensyn til at velgere fra samme kommune kan være korrelerte. En slik statistisk avhengighet er flernivåanalysen utviklet for å håndtere ved å dekomponere variasjonen mellom og innen kommuner.

Selve flernivåanalysen bygges opp i tre steg. Vi begynner med å sjekke forutsetningene for hele flernivåanalysen, nemlig om vi har å gjøre med markert interkommunal variasjon i deltagelsen.⁷ Vi estimerer derfor en såkalt *tom modell*, som er tom i den mening at den ikke inneholder forklaringsvariabler. Denne modellen fortelles oss hvor stor andel av variasjonen i deltagelsen mellom kommuner utgjør av den totale variasjonen.⁸ For å måle dette benyttes intraklassekorrelasjonen (ICC) som varierer mellom 0 og 1. Jo nærmere verdien 1, desto større interkommunal variasjon. Vi tester også om den eventuelle mellomkommunale variasjonen er signifikant eller ikke i form av en LR-test (Likelihood-Ratio-test). Det neste steget i analysen er å inkludere individforklaringene i analysen før vi til slutt ender opp med å inkludere kommuneforklaringene. Siden vi først og fremst interessert i å forklare nivået på deltagelsen, forventer vi at de enkelte koeffisientene på individnivå (helningsleddene) er like på tvers av kommunene.

Før vi presenterer resultatene skal et metodisk aspekt noteres. Det kan innvendes mot vår analyse at vi mangler kontrollvariabler på *individnivå*. Registerdata har den åpenbare ulempen ved seg at vi ikke kan kontrollere for hva innbyggernes holdninger har å si for hvorvidt de deltar i valget eller ikke. Blant annet har velgere som interesser seg for politikk, som kan identifisere seg med de politiske partiene og som har tiltro til det politiske systemet vist seg å delta oftere

7. Egenskaper ved fylkene kan også tenkes å ha betydning for valgdeltagelsen. Variasjonen i valgdeltagelsen fylkene imellom er imidlertid ikke spesielt stor, og statistiske tester viser at fylkene ikke ser ut til ha en selvstendig effekt på velgernes sannsynlighet for å stemme. En LR-Test av en tonivåmodell (velgere i kommuner) mot en trenivåmodell (velger i kommuner innenfor fylker) hadde et kjikvadrat på 3,65, $p = 0,056$.

8. I analysen står vi igjen med få stemmeberettigede i en del småkommuner. Få nivå-1 enheter skal imidlertid ikke gi statistiske problemer, noe som betraktes som en av de sterke sidene ved flernivåanalysen (Hox 2002). Vi har derimot gjennomført ulike tester på hva et varierende antall stemmeberettigede har å si for kommunevariasjonen. Det viser seg at denne forblir signifikant og uendret selv når antallet stemmeberettigede reduseres til 15 per kommune, men at vi da står igjen med et lite representativt utvalg av kommuner. For å teste robustheten i variasjonen mellom kommuner har vi fjernet kommuner med mindre enn henholdsvis 5, 10 og 15 stemmeberettigede. Fjerner vi kommuner med mindre enn 5 stemmeberettigede står vi igjen med 8941 individer og 281 kommuner, mindre enn 10 reduserer antallet til 8267 individer og 188 kommuner, mens mindre enn 15 resulterer i 7691 individer og 141 kommuner. Intraklassekorrelasjonen (og kommunevariansen) påvirkes ikke i nevneverdig grad av dette (rundt 3,9 prosent og signifikante i samtlige tre kjøring).

enn andre (se blant annet Bjørklund 1998; Pettersen og Rose 2009; Rose 2002). Hvis hensikten (som her) er å analysere betydningen av sosiale bakgrunn for valgdeltagelsen, er en slik innvending ikke spesielt relevant. Det vil ikke være riktig å inkludere mellomliggende variabler som de ovenfor i en slik analyse (Ringdal 2001: 392). Både politisk interesse og borgerplikt kan være betinget av sosial bakgrunn, og estimeringen av totaleffektene for de sosiale bakgrunnsvariablene vil dermed ikke bli korrekt. I følge King mfl. (1994: 173) bør vi: «... not control for an explanatory variable that is in part a consequence of our key causal variable». Hadde vi derimot vært interessert i borgerpliktens betydning for valgdeltagelsen ville det vært misvisende å utelate velgernes sosiale bakgrunn i analysen.⁹ Registerdataene gir følgelig et presist svar på hva sosial bakgrunn (de eksogene forklaringsvariablene) har å si for valgdeltagelsen. Det er videre, som vi skal se, lite som tyder på at mangelen på holdningsvariabler har betydning for analysen av den mellomkommunale variasjonen.

Den kvalitative delen av analysen inneholder en studie av seks utvalgte kommuner. For å velge ut kommunene har vi gjennomført en statistisk analyse av variasjon i valgdeltagelse på kommunenivå. Regresjonsanalysen inneholder de «kontekstforklaringene» vi har skissert ovenfor, og den forklarer 45 % av variasjonen i valgdeltagelse på kommunenivå; se tabell A i appendiks. Med utgangspunkt i regresjonsmodellen i appendiks har vi så beregnet en forventet valgdeltagelse i hver av landets kommuner. Den forventede valgdeltagelsen er basert på kjennetegnene ved den enkelte kommune, og forteller oss hva deltagelsen er i en gjennomsnittlig kommune med de gitte kjennetegnene er. Forventningen om deltagelse i den enkelte kommune sammenliknes så med faktisk deltagelse (tabell B i appendiks).

For å velge ut kommuner til den kvalitative studien, identifiserer vi kommuner hvor avviket mellom faktisk og forventet deltagelse er stort. Det gjelder kommuner hvor faktisk deltagelse er høyere enn forventet, eller kommuner hvor faktisk deltagelse er lavere enn forventet. I slike kommuner må det være andre forklaringer på høy eller lav deltagelse enn det vi har tatt høyde for i den statistiske analysen. Målet med den kvalitative analysen er å finne disse forklaringene, og eventuelt å finne systematiske mønstre som kan forklare variasjon i deltagelse, utover de mønstrene den statistiske analysen avdekker.

Det kvalitative materialet bygger primært på telefonintervjuer med utvalgte

9. Flere har imidlertid pekt på at pliktelementet ikke er tilstrekkelig som forklaring (Midtbø og Christensen 2001; Franklin 2004). Det kan for eksempel ikke forklare hvorfor det er et stort gap mellom deltagelsen i lokalvalg og stortingsvalg (se Figur 1) siden det er de samme innbyggerne som stemmer i begge valg. Det er imidlertid mulig at borgerplikten står sterkere blant velgerne ved stortingsvalg enn ved lokalvalg.

informanter i seks case-kommuner. I tillegg til intervjuene har mediaklipp og kommunale dokumenter vært viktige kilder for faktisk informasjon om politikk og valg i kommunene. Også offentlig statistikk knyttet til levekår og befolkningsutvikling har vært viktige bakgrunnskilder.

De utvalgte casekommunene er Lebesby, Gausdal, Hammerfest, Oppegård, Vegårshei og Fedje. Av disse er det to kommuner som framviser høy grad av negativt avvik — altså en valgdeltagelse lavere enn forventet — og to kommuner som har hatt et positivt avvik, ved at valgdeltagelsen ble høyere enn den predikerte (se tabell B i appendiks). Det er en tydelig tendens til at det er relativt små kommuner i rurale strøk som har størst avvik mellom predikert og observert deltagelse. Derfor ble også to større kommuner – Hammerfest og Oppegård – valgt ut. Begge skiller seg ut med et noe mindre, men likevel betydelig avvik mellom predikert og faktisk deltagelse. Valgdeltagelsen i Hammerfest var lavere enn forventet, mens Oppegård hadde høyere deltagelse enn predikasjonen skulle tilsi.

Casekommunene er også valgt ut på bakgrunn av en viss variasjon i størrelse og geografisk beliggenhet. Når likevel to kommuner i Finnmark er med, er dette for å tilfredsstille en viss variasjon i størrelse, samt at Hammerfest også gjennomførte forsøk med stemmegivning på Internett og stemmerett for 16-åringer ved 2011-valget. Dette er forhold som kan tenkes å ha påvirke valgdeltagelsen

Det er gjennomført 13 telefonintervjuer. I samtlige kommuner med unntak av to (Hammerfest og Lebesby) har ordfører blitt intervjuet. I Lebesby ble ordfører erstattet av rådmann, som har lang fartstid som kommunepolitiker, blant annet som tidligere ordfører. I tillegg har en viktig informantgruppe vært journalister og/eller redaktører som har god kunnskap om kommunen og særlig den lokalpolitiske konteksten over tid. I de kommuner hvor det har vært behov for supplerende opplysninger fra informanter med ytterligere lokalkunnskap, har antall informanter blitt utvidet. Dette har skjedd i to kommuner. I utgangspunktet var også leder i valgstyret planlagt som informant. I de fleste kommuner var det ordføreren som var i denne posisjonen.

Intervjuene hadde en varighet på rundt 30 minutter. Informantene ble bedt om å beskrive hendelser som kan ha bidratt til en ekstra mobilisering eller demobilisering ved 2011-valget. Dette kan ha vært forhold ved selve valgkampen, kontroversielle politiske saker, eventuell kamp om ordførerverv eller lignende hendelser. Den valgtekniske gjennomføringen ble også blitt gjennomgått, samt mer generelle lokale forhold knyttet til lokalsamfunnsengasjement gjennom frivillige lag og foreninger. I samtlige kommuner har det vært behov for å se 2011-valget i et historisk lys. Forhold som knytter seg til langvarige konflikter, maktskifter ved valg, partienes oppslutning og populære / upopulære kandidater

har vært sentrale elementer i studien. Likeså har tema knyttet til engasjement og deltagelse i lokalt foreningsliv og sivilsamfunn for øvrig vært tematisert.

Da datamaterialet behandler personopplysninger regulert i personopplysningsforskriften, er prosjektet innmeldt og godkjent av Personvernombudet ved Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste.

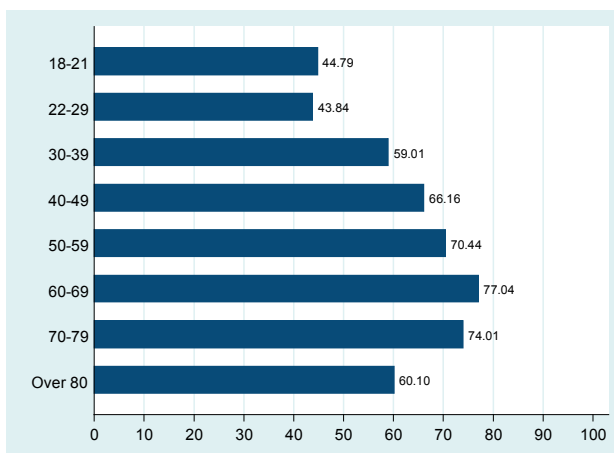
Nedenfor begynner vi analysene med å se på variasjon i deltagelse på individnivå: hva er sammenhengen mellom valgdeltagelse og sosial bakgrunn?

Manntallsdata: Valgdeltagelse og sosial bakgrunn

Hvilke sosiale kjennetegn har den typiske sofavælgeren? Hvor omfattende var de sosiale skjevhetene i valgdeltagelsen i kommunestyrevalget 2011? Disse spørsmålene besvares ved hjelp av manntallsdataene. Vi begynner med å undersøke betydningen av alder, kjønn, utdanning, inntekt og minoritetsbakgrunn. Først undersøkes de bivariate sammenhengene mellom de nevnte sosiale bakgrunnsvariablene og valgdeltagelse, før vi avslutter med en multivariat analyse.

Med hensyn til *alder* viser både norske og internasjonale undersøkelser at hjemmesittergruppen blir stadig yngre (Bjørklund 2005; Franklin 1996; 2004; Elklit mfl. 2005). I det norske lokalvalget i 2003 satt hele 62 prosent av de unge under 30 år hjemme på valgdagen. I perioden 1971–2003 ble fremmøtet i aldersgruppen under 30 år redusert med hele 21 prosentpoeng. Resultatet er at gjennomsnittsalderen på deltagerne har økt, og at forskjellene i valgdeltagelse mellom de unge og de middelaldrende velgerne er blitt større (Bjørklund 2002; 2005: 201–202).

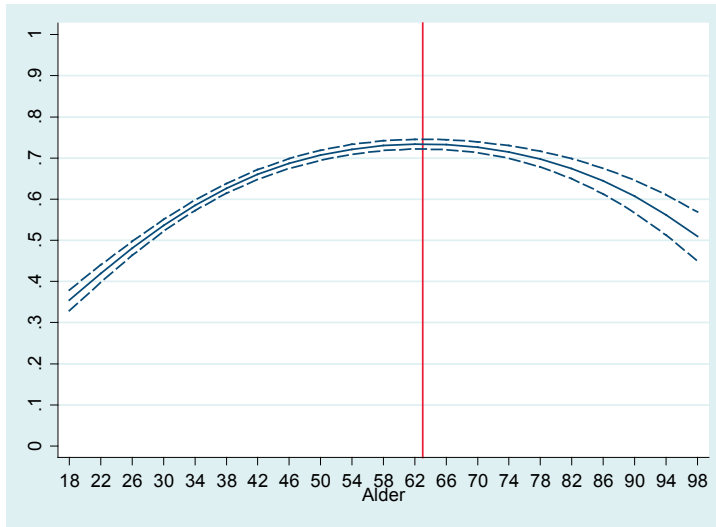
Figur 9. Valgdeltagelse i ulike aldersgrupper 2011 (N = 10 000).

Figur 9 viser valgdeltagelsen i 2011 for ulike aldersgrupper. Den høyeste valgdeltagelsen finner vi i de to tiårsgruppene 60–69 og 70–79, mens de aller yngste (førstegangsvelgerne) har en noe høyere deltagelse enn de mellom 22–29 år. Ved lokalvalget i 2007 var valgdeltagelsen blant førstegangsvelgerne 35 prosent (rekordlavt), mens i 2011 stemte rundt 45 prosent av førstegangsvelgerne (Bergh og Ødegård 2012). Dette tilsvarer en økning på nesten 11 prosentpoeng. Avstanden mellom den gruppen av velgere som stemte for første gang i 2011 og de eldste (over 80 år) var 15,3 prosentpoeng. Den høye deltagelsen blant førstegangsvelgerne i 2011 innebærer at denne avstanden er redusert sammenliknet med tidligere valg. Den høye deltagelsen blant førstegangsvelgerne i 2011 sammenliknet med tidligere valg kan trolig ses i lys av terrorhandlingene på Utøya. Det er selvsagt ikke mulig nå å si om dette ga en såkalt «periodeeffekt» eller om dette er et deltagelsesmønster de unge tar med seg etter hvert som de blir eldre («generasjonseffekt»). I så måte er det interessant at figuren også antyder en kurvlineær sammenheng mellom alder og valgdeltagelse ved at valgdeltagelsen er lavest blant de yngste (under 30 år) og eldste, og størst blant de middelaldrende.

Figur 10 går denne kurvlineære sammenhengen nærmere i sømmene. Den heltrukne linjen i figuren viser sannsynlighetene gitt alder, mens de stiplende linjene viser det tilhørende konfidensintervallet (95 %). Figuren viser et velkjent mønster både fra norsk og tvernasjonal valgdeltagelsesforskning (Elklit mfl. 2005:63): valgdeltagelsen øker med alderen, men flater ut og faller når velgerne blir eldre. Den horisontale linjen i figuren viser tidspunktet for når valgdeltagelsen begynner å falle (knekkpunktet), og i 2011 lå den på like i overkant 63 år. Vi ser at konfidensintervallet (feilmarginen) er noe større for de aller eldste velgerne noe som skyldes et lavere utvalg blant velgere med høy alder.

Figur 10. Valgdeltagelse 2011 etter alder (N 10 000).*

* Predikerte sannsynligheter basert på en logistisk regresjon med en kvadrert aldersvariabel.

Den kurvlineære formen på kurven er interessant sett utfra ett sosialisering- og læringsperspektiv. Aldersforskjeller i deltagelse kan tolkes som enten livsfase- eller generasjonsspesifikke. Livsfaseperspektivet fokuserer på endringer som følge av endringer i rolle og status, mens generasjonsperspektivet tilsier at atferd og holdninger stabiliseres i en tidlig fase. Tradisjonelt har valgdeltagelsen blitt tolket i et livsfaseperspektiv, ved at nye generasjoner dras gradvis inn i det politiske fellesskapet. For de fleste skjer den sosiale integrasjonen gjennom ungdomsårene ved at man får en utdannelse, og et arbeid, at man stifter familie og anskaffer seg bolig, og at man blir medlem av foreninger og organisasjoner som ivaretar ens interesser og skaper bånd til lokalmiljøet noe som blant annet gjør lokalpolitikken mer relevant (Elklit mfl. 2000). Stemmegivningsvaner utvikles med andre ord over tid. Nyere litteratur ser imidlertid stemmegivning i et lærings- og generasjonsperspektiv (Franklin 2004). Argumentet er at stemmegivning er en vane som innbyggerne lærer (eller ikke lærer) i de første valgene de kan delta i. Hvis denne vanen er tillært i en periode med høy valgdeltagelse, vil man stemme oftere sammenliknet med unge som lærer vanen i mindre konkurransepregede valg med lavere deltagelse. Budskapet er at valg som ikke stimulerer til høy deltagelse blant de unge legger igjen et avtrykk av lav deltagelse i aldersstrukturen blant velgerne. Konsekvensen er at om man ikke stemmer i ung alder, så er det også mindre sannsynlig at man stemmer når man blir eldre.

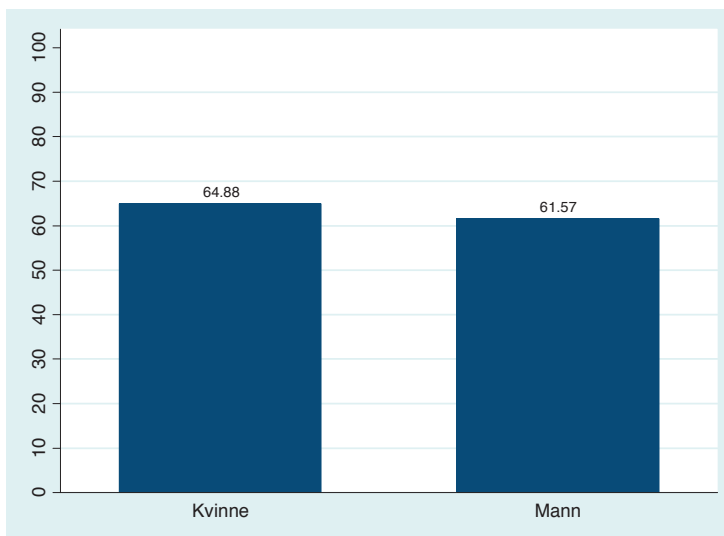
Franklin finner at (2004:108): «turnout is dominated by campaign effects and the character of elections, both for established and for newer cohorts (though much more so for newer cohorts)». Budskapet er at endringer har størst effekt på nye velgergrupper, som ikke har innlært vanen å stemme. Blais (2006) mener Franklin lanserer et interessant perspektiv, men ser behovet for mer kunnskap og mer robuste analyser. Blant annet mener han at (Blais 2006: 121–122). «He does not tackle the crucial and difficult question of whether new cohorts vote less because they enter politics in a less competitive context (his argument) or because they belong to a new generation with a different set of values».

I vår analyse er vi heller ikke i stand til å teste hvorvidt det faktisk er slik at stemmegivning er en vanesak som innlæres i ung alder. For å kunne gjøre det ville vi hatt behov for å følge førstegangselgere over tid, og knytte dem til sine respektive valgkontekster. Det vi derimot kan si er at hvis stemmegivning er et spørsmål om vane, så vil unge velgere som først stemmer også gjøre det i fremtiden. Den kurvlineære sammenhengen mellom alder og valgdeltagelse som er vist i figur 10 kan bety at deltagelsen mer er et resultat av livsfaser. Det kan imidlertid også være at det er snakk om begge deler i den forstand at eldre velgere faller fra, mens generasjonsspesifikke kjennetegn resulterer i lav deltagelsen blant de unge. Her skal det også noteres at læringsperspektivet som forklaring på valgdeltagelse ikke samsvarer helt med forskjellen i deltagelsesnivået i lokale valg og nasjonale valg (se figur 1). Det er tilsynelatende lettere å tillære seg vanen å stemme i stortingsvalg enn i lokalvalgene. På den annen side kan dette være et viktig poeng. Det at velgerne generelt oppfatter at det er mindre som står på spill i lokalvalgene, kan ha størst effekt på deltagelsen blant de unge. Franklin hevder at nettopp lavmobiliseringsvalg slår sterke ut på deltagelsen blant de unge. Til tross for at vi ikke har data der vi kan følge velgere over tid, er det mulig å undersøke hvorvidt den konteksten velgerne hører hjemme i har betydning for om de deltar eller ikke. En innvending mot analysen til Franklin er da også at (Blais 2006: 122): «the kind of model that Franklin proposes calls for the use of multilevel analysis, in which characteristics of voters interact with characteristics of the electoral context». Vi vender tilbake til dette i den avsluttende flernivåanalysen.

Videre er det også *kjønnsforskjeller* i valgdeltagelsen. Kvinnene fikk stemmerett ved kommunevalg i 1910 (Stortingsvalg i 1913), men som i andre land tok det lang tid før kvinnene utnyttet stemmeretten i samme omfang som menn. I dag er imidlertid kjønnsforskjellene i valgdeltagelse fullstendig utliknet, og norske kvinner stemmer nå hyppigere i lokalvalgene enn det menn gjør. Figur 11 viser at valgdeltagelsen i 2011 var om lag 3 prosentpoeng høyere blant kvinner

enn blant menn. To forklaringer er spesielt nærliggende når det gjelder kvinners økte deltagelse. Dels har kvinnene blitt sterke integrert både politisk og sosialt (blant annet i arbeidsmarkedet), og dels har det skjedd en sterk mobilisering av kvinnene blant annet gjennom kvinnebevegelsen fra 1970-tallet av (Elklit mfl. 2000). Tilbakegangen i valgdeltagelsen har også vært større blant mannlige velgeren enn blant kvinner spesielt i lokalvalgene (Bjørklund og Kjær 2002: 107). Kjønnforskjellene i valgdeltagelsen er mindre ved Stortingsvalg (i 2009 var for eksempel valgdeltagelsen blant menn 76,1 prosent, mens tilsvarende tall for kvinner var 76,7 prosent).

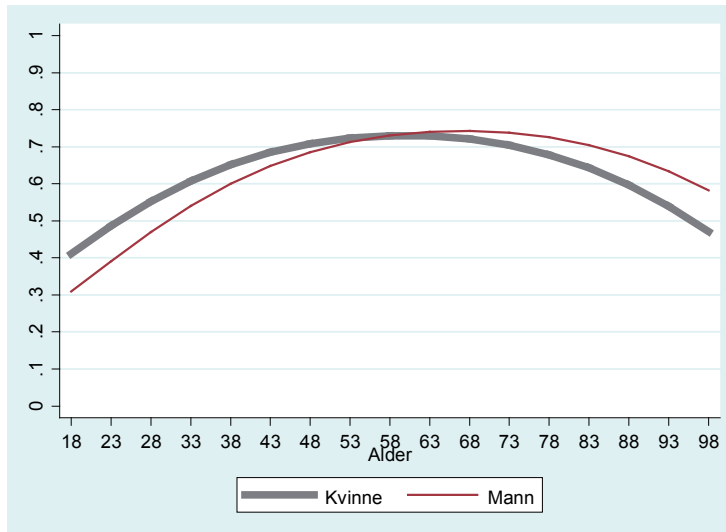
Figur 11 Valgdeltagelse etter kjønn (N = 10 000, Prosent)

I Danmark (også det basert på registerdata) finner man ikke nevneverdige kjønnforskjeller i deltagelsen, men det er betydelige kjønnforskjeller etter alder (Elklit mfl. 2005: 68–69). I de yngste aldersgruppene stemmer kvinnene hyppigere enn menn, mens eldre kvinner stemmer sjeldnere enn menn. Som vist i Figur 12 finner vi det samme mønster i vår analyse av registerdata fra 2011-valget. Den tykkeste av strekene i figuren viser sannsynlighetene for kvinnelige velgere etter alder, mens den tynneste linjen viser tilsvarende sannsynligheter for menn. Vi ser at sannsynligheten for å stemme er større for kvinner enn for menn for velgere under cirka 58 år, men deretter er sannsynligheten for å stemme større blant menn. Det er mulig at vi i de eldste generasjonene her ser betydningen av at kvinner tidligere deltok i mindre grad enn menn. I så måte har de kvinnene som

er eldre i dag, i mindre grad fått innarbeidet en stabil stemmegivningsvane. Dette kan tyde på en viss generasjonseffekt blant kvinnelige velgere (Elklit mfl. 2000).

Figur 12. Forventet valgdeltagelse ved kommunestyrevalget 2011 etter kjønn og alder (N = 10 000). (Sannsynligheter)

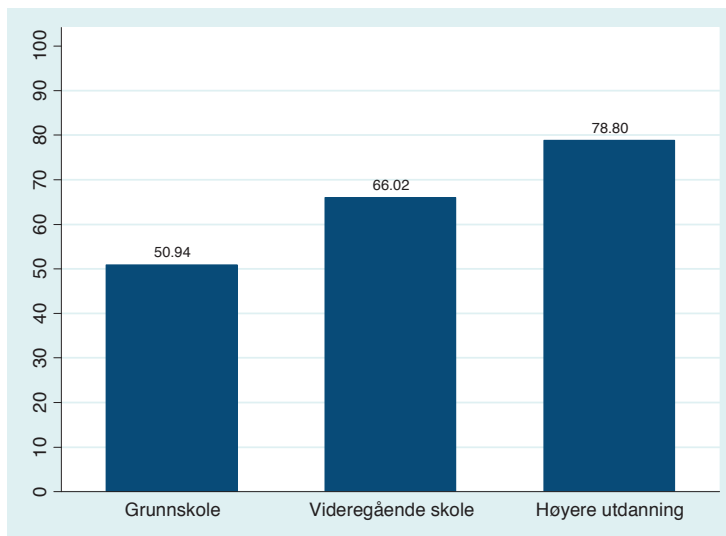
* Predikerte sannsynligheter basert på en logistisk regresjonsanalyse med en kvadrert aldersvariabel og et interaksjonsledd mellom kjønn og alder.

Det er veldokumentert at *utdannelse* har betydning for politisk deltagelse (Strømsnes 2003). Høyere utdannelse impliserer større deltagelse. Når det gjelder deltagelsen i norske lokalvalg er det nokså store forskjeller blant velgere med henholdsvis lav og høy utdannelse (Bjørklund og Kjær 2002:107; Bjørklund 2005). Bjørklund og Kjær konkluderer med at utdanningsforskjellene ikke har blitt nevneverdig større i Norge over tid, mens dette viser seg å være tilfelle i Danmark der valgdeltagelsen i lokalvalgene ligger på et konsekvent høyere nivå enn i Norge. Bjørklund (2005: 200) finne at utdanningsforskjeller i deltagelsen ligger på samme nivå i 2003 som i 1971, eller en viss «svækkelse av lavstatusprofilen for hjemmesitterne».

Figur 13 viser at det i 2011-valget eksisterer betydelige forskjeller i valgdeltagelse mellom utdanningsgruppene. Mens valgdeltagelsen i gruppen av velgere med grunnskoleutdanning er 51 prosent, er deltagelsen 79 prosent blant velgere med høyere utdanning. Det betyr at forskjellen mellom velgere med henholdsvis lav og høy utdannelse er på hele 28 prosentpoeng. Bjørklund og Kjær (Ibid.)

finner at forskjellene mellom velgere med lav og høy utdanning var 15 prosentpoeng i 1999. At resultatene er såpass forskjellig kan skyldes flere forhold. En mulighet er at utdanningsforskjellene har økt, en annen er at utdanningsvariabelen er kodet forskjellig, mens en tredje mulighet er at de respektive analysene er basert på ulike datakilder. Bjørklund og Kjær (Ibid.) baserer seg på surveydata med manntallskontrollert valgdeltagelse, og en mulig feilkilde kan være størrelsen på utvalgene. Forskjellene i deltagelse med hensyn til utdanning er uansett betydelige, også sammenliknet med andre land. I Danmark (også det basert på registerdata) var forskjellene mellom de med lav utdanning («Folkeskole, ingen erhverssuddannelse») og velgere med høy utdanning («Lang videregående utdanning») i 2001 på 15 prosentpoeng (også det uten kontroll for andre sosiale bakgrunnsvariabler) (Elklit mfl. 2005: 73).

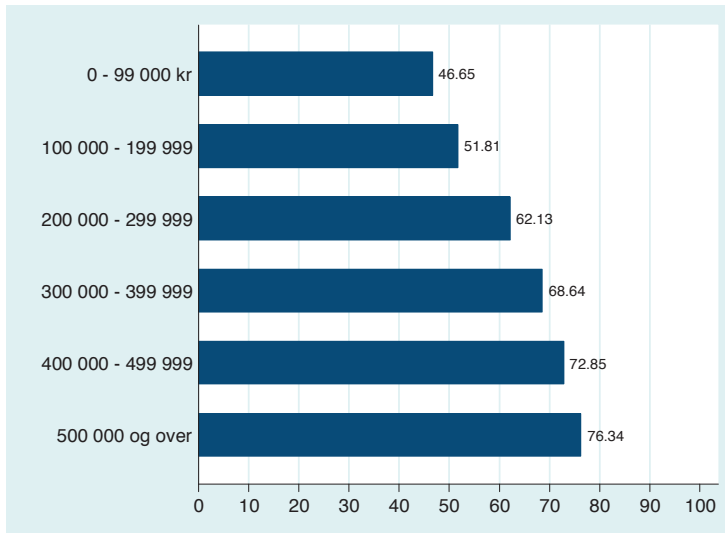
Figur 13. Valgdeltagelse etter utdanning (N = 9 524, Prosent)

Et annet typisk kjennetegn ved hjemmesitterne er lav inntekt. Figur 14 viser valgdeltagelsen etter inntekt. Sammenhengen mellom inntekt og valgdeltagelse ser ut til å være lineær. Andelen hjemmesittere reduseres ettersom inntekten øker. I gruppen med lavest inntekt (under 99 000 kroner) deltok 47 prosent i 2011 valget, mens 76 prosent av velgerne i gruppen med høyest inntekt (over 500 000 kroner) benyttet seg av stemmeretten. Det gir en forskjell i deltagelse på 29 prosentpoeng mellom de to ytterpunktene. På samme måte som for utdanning er det dermed snakk om store forskjeller i deltagelsesnivået på ytterpunktene. I

tolkningen av disse tallene må vi ta høyde for at vårt inntektsmål er grovkornet. Siden vi opererer med personlig årsinntekt og den høyeste inntektskategorien er over 500 000 NOK er det vanskelig å fange opp deltagelsen blant de med høyest inntekt. Hvis effekten av inntekt er lineær kan inntektsforskjellene i deltagelsen med andre ord være enda større enn vist her.

Figur 14. Valgdeltagelse etter brutto personlig årsinntekt (N = 9 646, Prosent).

Velgernes landbakgrunn har også vist seg å være viktig når hjemmesitterne skilles fra deltagerne i lokalvalgene (Bergh og Bjørklund 2010). Antall innvandrere har økt kraftig i løpet av de siste tiårene. Innvandrere som andel av landets stemmeberettigede har økt markert fra 2,6 prosent i 1999, 3,9 prosent i 2003, i overkant av 7 prosent i 2007 og endelig til 10,2 prosent i 2011 (Christensen mfl. 2008; SSB 2011). I 2011 hadde 60 300 av de stemmeberettigede med innvandrerbakgrunn bakgrunn fra et nordisk land, mens 138 900 kom fra et av de øvrige europeiske landene. De øvrige fordelte seg på 124 3000 med bakgrunn fra Asia og 40 7000 med afrikansk bakgrunn. Rundt 10 000 kom fra Nord- og Mellom-Amerika, mens 11 800 hadde søramerikansk bakgrunn. Til tross for at det bor personer med innvandrerbakgrunn i samtlige av landets kommuner, er skjevfordelingen med hensyn til hvor disse gruppene bosetter seg stor (SSB 2010). Det er Oslo og Akershus som har den klart høyeste andelen innvandrere, mens det bor færrest i Nord-Trøndelag, Finnmark og Sogn og Fjordane (Forgaard 2006).

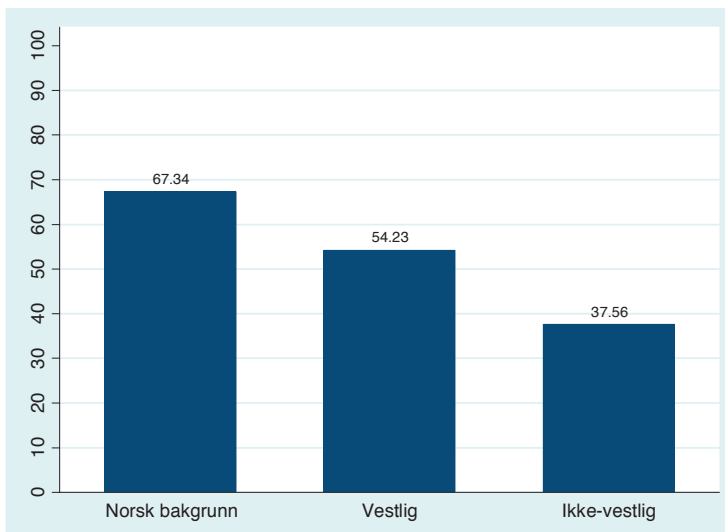
Med hensyn til valgdeltagelse har den vært generelt lav og fallende for

innvandrerne (SSB 2003; Bjørklund mfl. 2008). Det er ikke spesielt overraskende ut fra et rent integrasjonsperspektiv at deltagelsen er lavere for disse gruppene sammenliknet med velgere som har norsk bakgrunn. Spørsmålet er hvor store forskjellene i deltagelse er.

Figur 15 viser valgdeltagelse etter landbakgrunn. Som det fremgår av figuren er det snakk om betydelige forskjeller. Spesielt gjelder det mellom velgere med norsk landbakgrunn og velgere med ikke-vestlige landbakgrunn. Mens 33 prosent med norsk landbakgrunn tilhørte hjemmesittergruppen i 2011 var tilsvarende tall for velgere med ikke-vestlige landbakgrunn hele 62 prosent. Det gir en forskjell i valgdeltagelse på 29 prosentpoeng. Deltagelsen blant velgere med vestlig landbakgrunn er 54 prosent. Det er verd å legge merke til at forskjellene når det gjelder landbakgrunn ikke er særlig større enn forskjellene mellom velgerne med lav versus høy utdanning (og lav versus høy inntekt).

Analyse foretatt av Statistisk Sentralbyrå (SSB 2009) viser at ved stortingsvalg øker deltagelsen blant innvandrere med alderen. Det ser ikke ut til å være tilfellet ved lokalvalg, der forskjellene faktisk blir større med økende alder. Det siste gjelder spesielt forholdene mellom de vestlige- og norsk landbakgrunn, men det ser også ut til å være tilfellet for forholdet mellom ikke-vestlige og norske (basert på et interaksjonsledd mellom landbakgrunn og alder).

Figur 15. Valgdeltagelse etter landbakgrunn (N = 9 883, prosent).

Så langt har vi sett på utvalgte bivariate sammenhenger mellom enkelte sosiale

bakgrunnsvariabler og valgdeltagelse. Avslutningsvis gjør vi en multivariat analyse der vi tar hensyn til de ulike forklaringsvariablene i en og samme analyse. I den binære logistiske regresjonen gis velgere som deltok i valget verdien 1, mens hjemmesitterne er gitt verdien 0. Tolkningen av resultatene i en logistisk regresjonsanalyse er ikke like intuitive som i standardvarianten av multivariat regresjon (Ringdal 2001). Regresjonskoeffisientene i logistisk regresjon forteller i realiteten ikke mer enn at effektene er positive eller negative. Oddsrationene kan derimot tolkes utover effektens retning. Et oddsratio rundt 1 betyr ingen effekt, verdier under 1 innebærer at vi har å gjøre med en negativ effekt mens et oddsratio over 1 skal tolkes som positive effekter. I tabell 1 rapporter vi oddsratio (med tilhørende p-verdier). En tredje mulighet er tolkning i sannsynlighetsskalaen, og vi benytter dette når vi kommenterer de enkelte resultatene. Det skal sies at det høye antallet enheter gjør at det naturlig at vi i tolkningen av resultatene legger mer vekt på praktisk enn statistisk signifikans (Wooldrige 2009:136). Dette innebærer at det er spesielt viktig å fokusere på hvor store forskjellene i oddsratio er. Store utvalg resulterer vanligvis i statistisk signifikante resultater som vist i de bivariate figurene der samtlige fremstår som signifikante.

Tabell 1 oppsummerer resultatet. Når vi nå kontrollerer for alle forklaringsvariablene samtidig fremstår effektene fremdeles som signifikante og retningen på effektene er de samme som i de bivariate figurene presentert tidligere i dette kapitlet. Dette er ikke spesielt overraskende gitt størrelsen på utvalget.

Kjønnsforskjellene finner vi igjen i den multivariate analysen. Siden menn er kodet 1 betyr et oddsratio lavere enn 1 at menn har en lavere sannsynlighet for å stemme sammenliknet med kvinner. Vi ser også at effekten av kjønn er betinget av alder, noe som betyr at kjønnsforskjellene snur blant de eldste velgerne. Yngre kvinner stemmer hyppigere enn yngre menn, mens eldre kvinner stemmer sjeldnere enn eldre menn. Videre har gifte en høyere valgdeltagelse enn ugifte. Sannsynligheten er i overkant av 12 prosent større for at gifte velgere stemmer sammenliknet med velgere som ikke er gift. Stigende inntekt og alder øker også sannsynligheten for å stemme. Når det gjelder alder finner vi igjen den kurvlineære effekten der sannsynligheten for å delta reduseres for de aller eldste.

Resultatet rokker heller ikke med de utdanningsforskjellene vi observerte i den bivariate analysen. Sannsynligheten for å bruke stemmeretten er 20 prosent høyere blant velgere med høy utdanning enn blant velgere med lav utdanning (76,5 prosent versus 56,5 prosent) kontrollert for de andre variablene i analysen. Når vi tar hensyn til de andre sosiale kjennetegnene i modellen er det interessant at utdanningsforskjellene faktisk er større enn det vi finner for minoritetsvelgerne. Sannsynligheten for at en velger med ikke-vestlig landbakgrunn deltar er 17,5

prosent lavere sammenliknet med en velger med norsk landbakgrunn når vi tar hensyn til de andre sosiale bakgrunnsvariablene (49,8 prosent versus 67,3 prosent). Når det er sagt viser imidlertid analysen at selve *deltagelsesnivået* er noe høyere blant velgerne med lav utdanning enn blant velgere med ikke-vestlige landbakgrunn.

Tabell 1 Valgdeltagelse: Betydningen av sosial bakgrunn. Odds Ratio med tilhørende p-verdier (N = 9307).*

	Oddsratio	(P-verdier)
Mann	0,648	(0,000)
Vestlig landbakgrunn	0,668	(0,000)
Ikke-vestlig landbakgrunn	0,441	(0,000)
Gift	1,832	(0,000)
Inntekt	1,132	(0,000)
Videregående skole	1,469	(0,000)
Høyere utdanning	2,704	(0,000)
Alder	1,029	(0,001)
Alder * Alder	0,999	(0,021)
Mann * Alder	1,005	(0,021)
Konstant	0,306	(0,000)
Psudo-R ²	0,094	

* robuste standardfeil (kommunespesifikke)

Vi begynte dette kapitlet med å se på forholdet mellom enkelte sosiale kjennetegn ved velgerne og valgdeltagelse. Analysen viste at det er betydelige forskjeller i valgdeltagelsen når vi tar hensyn til velgernes sosiale bakgrunn. To forhold er velkjente fra tidligere forskning. For det første er det markerte forskjeller mellom aldersgruppene. De yngre stemmer sjeldnere enn de middelaldrende velgerne. Disse forskjellene ser imidlertid ut til å ha blitt utliknet noe i 2011, noe som trolig kan relateres til terrorhandlingene på Utøya. Dette kan ha bidratt til en mobilisering blant de yngste velgerne. Videre er det kjønnsforskjeller (om enn små) i deltagelsen, men disse er betinget av velgernes alder. Kvinner stemmer hyppigere enn menn i de yngre aldersgruppene, mens mennene deltar mer enn kvinner blant de eldste. For det andre er det tydelige forskjellene i deltagelse når det gjelder landbakgrunn veldokumenterte. Spesielt er det store forskjeller i deltagelsen mellom velgerne med ikke-vestlig landbakgrunn og velgere med norsk landbakgrunn. Disse forskjellene ser ut til å være nokså stabile. Noe mer overraskende gitt tidligere forskning er det nok at forskjellene med hensyn til

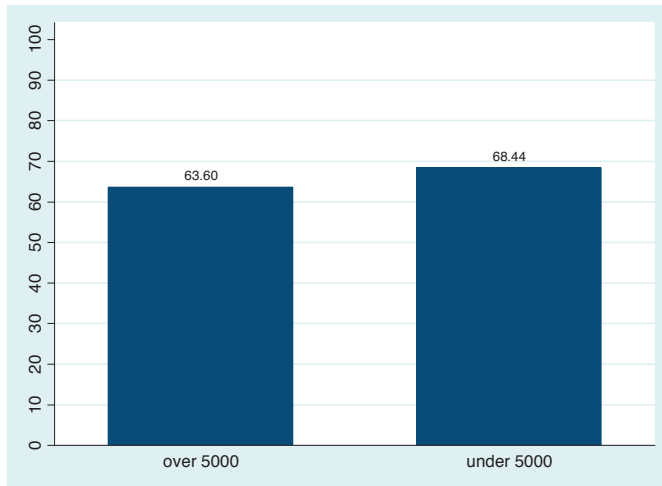
både utdanning og inntekt er såpass store. Forskjellene i deltagelse mellom de med henholdsvis lave og høye score på disse to variablene er på nivå med forskjellen mellom velgere med ikke-vestlig og norsk landbakgrunn selv om selve deltagelsesnivået er høyere blant de med lavt score på statusvariablene sammenliknet med velgere med ikke-vestlig landbakgrunn.

Kommunedata: Hvorfor varierer valgdeltagelsen mellom kommuner?

Vi skal nå bevege oss over til det andre analysenivået, nemlig til kontekstnivået og dermed til kommunene. Hvilke egenskaper ved kommunene kan påvirke valgdeltagelsen? Som den tidligere teoretiske gjennomgangen viste kan kontekstforklaringene grupperes inn i sosiale/demografiske forklaringer, politiske forklaringer, og institusjonelle forklaringer. Dette rammeverket følges mens vi undersøker de bivariate sammenhengene, før vi setter alle de inkluderte forklaringsfaktorene sammen i en multippel analyse. Den avhengige variabelen skifter nå over til den prosentvise valgdeltagelsen innenfor kommunene.

Valgdeltagelsen var i 2011 fire prosentpoeng høyere i kommuner med færre enn 5000 innbyggere enn den var i kommuner med flere innbyggere (Figur 16). Dette er som forventet, og i tråd med tidligere forskning. Også arbeidsledighet påvirker valgdeltagelsen slik vi forventer den. Jo høyere ledigheten er i en kommune, desto lavere deltagelse. Utdanning – her målt som andelen universitetsutdannede i kommunen – slår imidlertid ikke ut som forventet. I stedet for en positiv sammenheng mellom utdanning og valgdeltagelse den svakt negativ i utvalget vårt, det vil si at når andelen universitetsutdannede stiger, synker valgdeltagelsen. Sammenhengen er imidlertid ikke statistisk signifikant, i motsetning til hva kommunestørrelse og arbeidsledighet er.

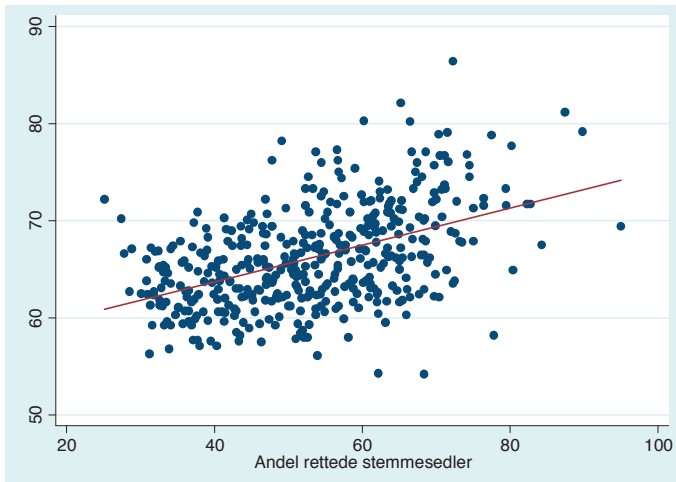
Figur 16: Gjennomsnittlig valgdeltagelse etter antall innbyggere i kommunen kommunen (N = 429)

Listeretting viser velgenes engasjement rundt enkeltpolitikeres skjebne i valget, og er slik sett et mål på i hvor stor grad kommunevalget er et personvalg. Prikkdiagrammet under (Figur 17) viser at man på generelt grunnlag kan si at kommuner med en høy andel rettede stemmer også vil ha høy valgdeltagelse, altså fungerer personvalg som forventet som en mobiliseringskraft overfor velgerne.

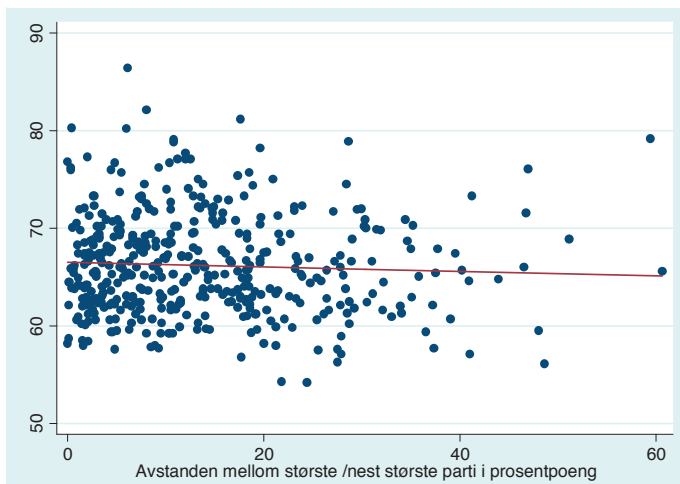
Lokale lister er en annen faktor med mobiliseringspotensiale, men forskningen så langt er tvetydig om så faktisk er tilfelle. Dataene fra 2011-valget indikerer at den bivariate sammenhengen mellom valgdeltagelse og den prosentvise oppslutningen om lokale lister rundt om i kommunene er positiv, med andre ord er høy oppslutning om lokale lister assosiert med høy valgdeltagelse. Det gjenstår imidlertid å kontrollere at denne sammenhengen «overlever» den multiple analysen, hvor denne forklaringen får konkurranse av overlappende elementer slik som for eksempel kommunenes befolkningsstørrelse.

Figur 17: Valgdeltagelse og andel rettede stemmer i kommuner 2011

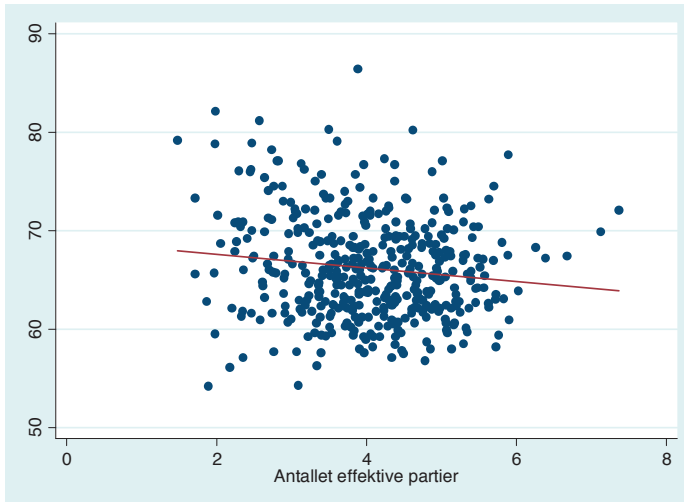

Et av de mest konsistente funnene i internasjonal valgforskning er at valgdeltagelsen stiger når det er tett konkurranse mellom partiene. Dette forholdet er ikke blitt analysert tidligere i norske lokalvalg, og Figur 18 viser at denne årsaken også i Norge har en effekt på valget: Jo større avstand mellom de to største partiene i kommunen, desto lavere er valgdeltagelsen. Regresjonslinjen i figuren viser imidlertid at effekten ikke er stor.

Figur 18: Valgdeltagelse og partikonkurranse i kommunevalget 2011 (N = 429).

Figur 19: Valgdeltagelse og antall effektive partier, kommunevalget 2011 (N = 429).

I tråd med internasjonale funn synker valgdeltagelsen i takt med at antall effektive partier i kommunen øker (Figur 19). Når det gjelder proporsjonalitet og valgdeltagelse, så viser våre funn fra kommunevalget at også dette følger forventningene fra internasjonal litteratur. Jo større grad av samsvar mellom andel stemmer og andel mandater i kommunestyret for de ulike partiene, desto høyere valgdeltagelse.

Den ene institusjonelle variabelen som er inkludert i denne analysen er hvorvidt det å arrangere valget over to dager i stedet for en øker velgernes oppslutning om valget. Dette grepet for økt tilgjengelighet gir ingen signifikante utslag for valgdeltagelsen i følge våre analyser av valget i 2011.

Som vi tidligere har vært inne på er noen av forklaringsvariablene på kommunenivå korrelerte med hverandre, det vil si at de overlapper hverandre. Pearson's R måler i hvor stor grad variablene korrelerer, og går fra 0 (ingen samvariasjon) til 100 (perfekt samvariasjon). Graden av listeretting i 2011-valget henger mye sammen med kommunestørrelse, der de små kommunene med færre enn 5000 innbyggere har en tendens til å ha høyere andel listerettinger enn de andre kommunene. Dette mønsteret er stabilt over tid, og som i undersøkelsen av lokalvalget i 2007 viser det seg også for 2011 at det er en relativt høy korrelasjon mellom disse to variablene (Pearson's R 0,59). Også korrelasjonen mellom partikonkurranse og antall partier er rimelig høy, denne gang negativ. Med andre ord henger stor avstand mellom det største og nest største partiet sammen med et lavt antall effektive partier.

For å kunne si noe sikkert om de enkelte forklaringsvariablenes egentlige effekter på valgdeltagelse må de settes opp mot hverandre i en multipl regressjonsanalyse, hvor variasjonen i valgdeltagelse på tvers av kommunene forklares simultant av alle forklaringsvariablene. Forklaringskraften til hver enkelt variabel kan både styrkes og svekkes når en går fra bivariate analyser til de mer troverdige multiple analysene.

I den multiple analysen har andel lokale lister ikke lenger noen signifikant effekt på valgdeltagelsen (tabell 2). Ei heller har graden av proporsjonalitet noen effekt. Andel høyere utdanning i kommunen hadde ingen effekt i den bivariate analysen, men når den kontrolleres for de andre forklaringsvariablene slår utdanningseffekten inn slik som en skulle forvente ut fra tidligere studier. Når andelen høyere utdannede i en kommune stiger, stiger også valgdeltagelsen i kommunen. De andre faktorene forblir uendret fra de bivariate analysene, både med hensyn til signifikans og retning på effektene.

Tabell 2: Lineær regresjon (OLS) av kommuneeffekter på valgdeltagelse, norske kommunevalg 2011.

	Koeffisienter	(P-verdier)
Konstantledd	1,985	
Småkommuner	3,075**	(0,000)
Arbeidsledighet	-1,792**	(0,000)
Andel høyere utdanning	0,247**	(0,000)
Listeretting	0,138**	(0,000)
Lokale lister	0,018	(0,257)
Partikonkurranse	-0,044*	(0,037)
Antall partier	-0,802**	(0,002)
Proporsjonalitet	0,247	(0,335)
Todagersvalg	-1,038	(0,446)
Justert R2	0,401	
AIC	2416,449	
VIF (gj.snitt)	1,46	
Antall kommuner	429	

* signifikant på 5 %-nivå

** signifikant på 1 %-nivå

Alle de tre sosiale/demografiske variablene inkludert i vår analyse slår ut med signifikante effekter, og i den retningen tidligere litteratur leder oss til å forvente. Alt annet like estimeres det å være en småkommune til å øke valgdeltagelsen med drøyt tre prosentpoeng, mens ett prosentpoengs økning i arbeidsledigheten

svekker deltagelsen med 1,8 prosentpoeng. For hvert prosentpoengs økning i andel høyere utdannede innbyggere i kommunen øker deltagelsen med et par-tre tideler av et prosentpoeng.

Også de politiske variablene listeretting, partikonkurransse og antall partier har signifikant påvirkning på den aggregerte valgdeltagelsen i kommunene, og i den retningen vi forventer. Det negative fortegnet foran koeffisienten til partikonkurranssevariabelen kan gjerne virke forvirrende ettersom det antas at konkurranse virker mobiliserende, men dette skyldes at variabelen vi bruker som mål på partikonkurransse måler avstanden mellom det største og nest største partiet i kommunen. Når denne avstanden stiger, synker valgdeltagelsen, og det er dette den negative koeffisienten indikerer.

De tre variablene som ikke har noen signifikant effekt på valgdeltagelsen er lokale lister, proporsjonalitet og todagersvalg.¹⁰ Som diskutert innledningsvis i kapittelet er disse funnene ikke overraskende, tvert i mot støtter de opp om nyere norsk forskning. Generelt er funnene i den aggregerte analysen av kommunestyrevalget 2011 i stor grad i tråd med forventningene. Det kanskje mest interessante bidraget fra analysen er at partikonkurransse også i norske lokalvalg påvirker valgdeltagelsen i kommunene. Når de største partiene knives om statusen som største parti i kommunen, øker interessen blant innbyggerne for å påvirke utfallet av valget. Konkurransseffekten er i tråd med rasjonalitetstilnærmingen i valgforskningen. Den hevder at innbyggerne vurderer kost/nytte også når det kommer til å stemme i politiske valg: Når sannsynligheten stiger for at ens egen stemme kan bli avgjørende for valgutfallet, stiger også sannsynligheten for at de bruker sin stemmerett. I tillegg vil jevne valgkamper øke interessen i media og innsatsen hos partiene, slik at velgerne har lettere for å tilegne seg informasjon om de politiske alternativene. På denne måten vil partikonkurransse både øke nytten og senke kostnaden for velgerne, og valgdeltagelsen øker.

Til nå har vi analysert individnivået for seg og kommunenivået for seg. Men hvordan ser det ut når disse to analysenivåene skal sees i sammenheng? Det skal vi nå se på ved hjelp av en flernivåanalyse.

10. Det kan her nevnes at også betydningen av kommunenes økonomi (målt som kommunenes frie inntekter), samt hvorvidt det gis ut en lokalavis i kommunen, har blitt testet. Disse forklaringene slår ikke signifikant ut på valgdeltagelsen.

Individ- og kommunedata: En flernivåanalyse

Gjennomgangen av forskningslitteraturen om valgdeltagelsen i rapportens innledende kapittel tilsier at det er gode teoretiske grunner for at det er behov for en flernivåmodell i analysen av individuell valgdeltagelse. Den enkelte velgers beslutning om å delta eller ikke antas å påvirkes både av hvem velgeren, men og av den konteksten velgeren utøver stemmeretten i.

Spørsmålet vi stiller er om velgere i samme kommune skiller seg fra velgere i andre kommuner. Vi er med andre ord interessert i den statistiske betydningen av å utøve stemmeretten i en bestemt kommune. Flernivåanalyse er utviklet for å ta hensyn til nettopp dette. Hadde vi benyttet vanlig logistisk regresjon og inkludert kommuneforklaringer uten å spesifisere kommunenivået ville signifikanstesting av de enkelte forklaringsvariablene blitt basert på antallet velgere i datasettet. Siden vi har langt færre kommuner enn velgere i dataene våre ville standardfeilene ble underestimert, og signifikansnivåene for kommuneforklaringene ville dermed blitt for lave. Standardvarianten av logistisk regresjon tar med andre ord ikke hensyn til at velgere fra samme kommune kan være korrelerte. En slik statistisk avhengighet er flernivåanalysen utviklet for å håndtere ved å dekomponere variasjonen mellom og innen kommuner.

Uten å gå nærmere inn i detaljene med hensyn til ulike varianter av flernivåanalyse (se blant annet Hox 2002; Snijders og Bosker 2004), bygger vi opp den logistiske flernivåanalysen i flere steg. Vi begynner med å sjekke forutsetningen for hele flernivåanalysen, nemlig at vi har å gjøre med markert interkommunal variasjon i valgdeltagelse. Vi estimerer derfor såkalte *tomme modeller* (uten kontroll for forklaringsvariabler) som sier noe om hvor stor andel av variasjonen i valgdeltagelse mellom kommunene utgjør av den totale variasjonen. Målet vi opererer med her kan betegnes som intraklassekorrelasjonen (ICC) som ligger mellom 0 og 1. Denne korrelasjonskoeffisienten gir oss informasjon om hvor stor andel av variasjonen i valgdeltagelse som statistisk «forklares» av velgernes kommunetilknytning, samtidig som vi får informasjon om hvor stor andel som kan knyttes til velgernivået. I en tom modell uttrykker ICC hvor mye kommunenivået maksimalt bidrar med når det gjelder variasjonen i sannsynligheten for å bruke stemmeretten. Vi undersøker også hvorvidt den mellomkommunale variasjonen er signifikant eller ikke i form av en LR-test (Likelihood-Ration-test). Det neste skrittet i analysen å inkludere individforklaringene i analysen før vi til slutt tar med kommuneforklaringer. Den avhengige variabelen i analysen er som i analysen av manntallsdataene kodet 1 for velgere som deltok i valget, mens hjemmesitterne har verdien 0.

Tabell 3 Logistiske flernivåregresjoner av valgdeltagelse. Tom modell samt modell med individforklaringer. Oddsratio med tilhørende p-verdier

	Modell I		Modell II	
	Oddsratio	(P-verdier)	Oddsratio	(P-verdier.)
Konstantledd	1,906		0,279	
Individeffekter				
Mann			0,622	(0,000)
Vestlig landbakgrunn			0,633	(0,000)
Ikke-vestlig landbakgrunn			0,378	(0,000)
Gift			1,914	(0,000)
Inntekt			1,124	(0,000)
Videregående skole			1,479	(0,000)
Høyere utdanning			2,704	(0,000)
Alder			1,033	(0,000)
Alder*Alder			0,999	(0,003)
Mann*Alder			1,001	(0,018)
Varianskomponenter				
Kommunenivået	0,138		0,158	
ICC	4,02		4,606	
LR-Test	129,48	0,000		
AIC	11844,33		10721,22	
N Individier	9307		9307	
N kommuner	420		420	

Er det variasjon i velgernes valgdeltagelse mellom kommunene? Intraklasse-korrelasjonen i Tabell 3 viser at det faktisk viser seg å være tilfellet, men at variasjonen ikke er direkte overveldende. I overkant av 4 prosent av den individuelle variasjonen i valgdeltagelse kan tilskrives forskjeller mellom kommuner (det vil si: $(100 \cdot 0,138)/(0,138 + 3,29)$) (se Snijders og Bosker 1999).¹¹ Denne korrelasjonen er i henhold til LR-testen klart signifikant. Trekk ved velgerne har dermed betydelig større effekt på valgdeltagelsen enn trekk ved kommunene. Dette er ikke overraskende med slike data. Blant annet viser en analyse av valgdeltagelsen i Europaparlamentsvalg i 28 land at cirka 16 prosent av variasjonen i valgdeltagelse kan tilskrives landnivået (se Söderlund mfl. 2011:693). Sett i et tverrnasjonalt perspektiv er det rimelig å anta at norske kommuner er betydelig mer homogene enn det enkeltland er. Tallene maner likevel til en viss

11. I en binær logistisk flernivåmodell er det ikke mulig å estimere variansen på individnivå (velgernivå) direkte. Dette gjør utrekningen av ICC mer komplisert. Løsningen er å forutsette at de observerte verdiene (0 og 1) har sitt utgangspunkt i en underliggende kontinuerlig variabel med en logistisk fordeling. Variansen til en standard logistisk fordeling er 3,29, og dette tallet blir dermed brukt som estimatet på variansen på det laveste nivået (velgernivået) (se Snijders og Bosker 1999).

edruelighet i debatten om kommunenes betydning for valgdeltagelsen: valgdeltagelse er et fenomen som primært bør knyttes til velgerne, ikke til kommunene. Når det er sagt, viser den signifikante intraklassekorrelasjonen at kommunene likevel spiller en rolle for hvorvidt velgerne utøver stemmeretten eller ikke. Lokalvalgene representerer med andre ord noe mer enn en ren avspeiling av rikspolitikken. Valgdeltagelse er, om enn ikke i overveldende grad, også betinget av lokale forhold.

Det neste skrittet i analysen består i å avklare om den variasjonen vi faktisk observerer på kommunenivået, kan skyldes at vi ikke har tatt hensyn til velgernes sosiale bakgrunn. Den andre kolonnen i Tabell 3, der vi kontrollerer kun for velgernes sosiale bakgrunn, viser at både kommunevariansen og ICC forblir signifikant når individforklaringene tas med i modellen. Det at kommunevariasjonen (og dermed ICC) øker noe er ikke uvanlig når individvariabler tas med. Vi ser at nå kan i overkant av 4,6 prosent av variasjonen i valgdeltagelse tilskrives kommunene.¹²

Tabell 4 inkluderer både individ- og kommundeforklaringene. Hvis vi igjen starter med individforklaringene så ser vi at det å introdusere kommunevariablene i modellen ikke rokker med resultatene i kapittel 3. Det betyr at vi går over til kommunenivået, og konsentrerer oss om skille mellom henholdsvis de *politiske, sosiale/demografiske, og institusjonelle* forklaringene på dette nivået.

Det er slående i hvor liten grad de *politiske egenskapene* ved kommunene – slik vi har målt dem – innvirker på valgdeltagelsen. Selv om effektene stort sett er i forventet retning har ingen av dem signifikant effekt på hvorvidt velgerne utøver stemmeretten eller ikke. Både antallet partier og hvor tett konkurransen mellom dem er reduserer sannsynligheten for å delta, men har ingen signifikant effekt på deltagelsen. Både andelen rettede stemmesedler i 2011 og oppslutningen om lokale lister øker sannsynlighetene for å delta, men heller ikke her kan er effektene signifikante. Når det gjelder listeretting har vi også undersøkt hvorvidt endringer i rettefrekvensen fra 2007 til 2011 har betydning, men det viser seg heller ikke å være tilfellet (ikke vist her). Tilsvarende har vi inkludert en dummyvariabel for hvorvidt kommunen har lokale lister eller ikke uten at det gir signifikante resultater. Listeretting i 2011 er den av de politiske forklaringer som kommer nærmest det å ha signifikant effekt på deltagelsen (signifikant på

12. I logistisk flernivåanalyse blir variansen på individnivå betraktet som konstant (fixed) og ikke inkludert i resultatet. Derfor kan vi ikke beregne den forklarte variansen på individnivå ved å kalkulere endringer i individvariansen relativt til den tomme modellen. I tillegg er det ikke uvanlig at det å introdusere individvariabler øker heller en reduserer gruppevariansen fordi variansen i residualene på individnivå reduseres (Söderlund mfl. 2011: note 13 s. 696).

14 prosentnivået). For å finne interkommunale forklaringer på valgdeltagelse ser det dermed ut som om vi må lete andre steder enn i politikken.

Når det gjelder de *sosiale/demografiske* forklaringsvariablene er det imidlertid noe mer å hente. Spesielt *arbeidsledighet* ser ut til å peke seg ut (her målt som årsgjennomsnitt for 2011). I kommuner med høy arbeidsledighet reduseres sannsynligheten for å delta sammenliknet med kommuner med lavere ledighet. Sannsynligheten for å delta i den kommunen med lavest ledighetstall (0,4 prosent i Modalen) er 71 prosent, mens tilsvarende tall for kommunen med størst arbeidsledighet (6,4 prosent i Værøy) er i overkant av 48 prosent. Som et alternativt mål på sosiale utfordringer i kommunene har vi også sett på om antallet fattige i kommunene har betydning, men det viser seg ikke å ha betydning. Videre viser analysen at det å bo i en kommune der en stor andel av innbyggerne har *høyere utdanning* øker sannsynligheten for å delta, men heller ikke denne effekten er i nærheten av å være signifikant. Noe mer overraskende er det at heller ikke *kommunestørrelse* har effekt på deltagelsen, noe de fleste undersøkelser basert på enten individ- og kommunedata finner at det har. Tar vi hensyn til begge nivåene finner vi at det å bo i en liten kommune (under 5000 innbyggere) ikke øker sannsynligheten for å delta. For å teste dette ytterligere har vi kjørt modeller med utelukkende ulike mål på kommunestørrelse som forklaringer på kommunenivået, men heller ikke disse kjøringene finner signifikante resultater selv om retningen er som forventet (antallet stemmeberettigede $p = 0,158$, småkommuner $p = 0,242$ og folketetthet $p = 0,349$). Manglende signifikant effekter for kommunestørrelse skyldes med andre ord ikke de mange kontrollvariablene i analysen. I tillegg har vi undersøkt for andre sosiale forhold som kommunenes frie inntekter, det å bo i en kraftkommune, og antallet innvandrere i kommunene. Heller ikke disse forklaringene ser ut til å påvirke valgdeltagelsen på individnivå.

Tabell 4. Logistisk flernivåregresjon av valgdeltagelse. Endelig modell – individ og kommuneeffekter. Oddsratio med tilhørende p-verdier.

	Oddsratio	(P-verdier)
Konstantledd	0,365	
Individeffekter		
Mann	0,619	(0,000)
Vestlig landbakgrunn	0,638	(0,000)
Ikke-vestlig landbakgrunn	0,380	(0,000)
Gift	1,905	(0,000)
Inntekt	1,124	(0,000)
Videregående skole	1,470	(0,000)
Høyere utdanning	2,585	(0,000)
Alder	1,034	(0,000)
Alder*Alder	0,999	(0,002)
Mann*Alder	1,006	(0,016)
Kommuneeffekter		
Antallet partier	0,928	(0,188)
Partikonkurranse	0,995	(0,208)
Lokale lister (oppslutning)	1,001	(0,729)
Proporsjonalitet	1,017	(0,779)
Listeretting (2011)	1,006	(0,140)
Småkommuner	0,984	(0,897)
Todagersvalg	0,930	(0,347)
Arbeidsledighet	0,832	(0,008)
Andel høyere utdanning	1,008	(0,223)
Varianskomponenter		
Kommunenivået	0,137	
ICC	4,007	
LR-Test		
AIC	10722,94	
N Individier	9307	
N kommuner	420	

Når det gjelder det å gjøre det praktisk lettere for velgerne å få avgitt stemme ser vi det å bo i en kommune som gjennomfører valget over to dager ikke har betydning for deltagelsen. Også her har vi undersøkt for forhold som det å gå fra todagersvalg til endagsvalg samt det å bo i en kommune som deltok i forsøket med internettvalg, men vi finner heller ikke at disse forholdene har betydning.

Tabellens nederste del rapporterer AIC som mål på hvor god modellen treffer, og dette tallet kan (siden utvalgene er identiske) sammenliknes direkte med de to foregående modellene (den tomme modellen og modellen med bare

individforklaringer). Jo lavere AIC jo bedre modell. Vi er at analysen i tabell 4 med kommuneforklaringer ikke reduserer AIC sammenliknet med resultatet fra tabell 3. Det innebærer at de egenskapene ved kommunene vi har testet for her ikke ser ut til å bidra spesielt godt til å forklare variasjonen i individuell valgdeltagelsen. Når det er sagt ser vi at kommunevariansen er noe redusert når vi sammenliknet modellen med individforklaringer med modellen der både individ- og kommuneforklaringene er med (kommunevariens i modellen med individforklaringer er 0,158, men tilsvarende tall i tabell 4 er 0,137).

Oppsummering av den statistiske analysen

Hensikten med analysene så langt har vært å forklare valgdeltagelsen i kommunene. Analysen har tatt utgangspunkt i to spørsmål: Hva angår variasjon på individnivå, er spørsmålet hvor sosialt skjev valgdeltagelsen er. På kommunenivå er spørsmålet om hvor mye valgdeltagelsen varierer mellom kommuner, og om det enten er politiske eller mer allmenne kjennetegn ved kommunene som forklarer interkommunal variasjon i valgdeltagelse. Den empiriske analysen har gitt følgende svar på disse spørsmålene:

- Vi finner at det er klare sosiale forskjeller i valgdeltagelsen. Som tidligere undersøkelser har dokumentert er det markerte forskjeller mellom aldersgruppene. Yngre velgere stemmer sjeldnere enn middelaldrende velgerne, men denne forskjellen ser ut til å ha blitt utliknet noe i 2011. Videre er det kjønnsforskjeller (om enn små) i deltagelsen, men disse er betinget av velgernes alder. Kvinner stemmer hyppigere enn menn i de yngre aldersgruppene, mens mennene deltar mer enn kvinner blant de eldre velgerne. Vi finner også igjen de tydelige forskjellene det er med hensyn til velgernes landbakgrunn som også tidligere undersøkelser har dokumentert. Dette er forskjeller som ser ut til å være stabile over tid. Noe mer overraskende er det nok at forskjellene med hensyn til både utdanning og inntekt er såpass store. Forskjellene i deltagelse mellom de med henholdsvis lave og høye score på disse to variablene kan sammenliknes med forskjellen mellom velgere med ikke-vestlig og norsk landbakgrunn. Selve deltagelsesnivået er imidlertid høyere blant velgere med lavt score på disse statusvariablene sammenliknet med velgere med ikke-vestlig landbakgrunn.
- En forutsetning for at kommunene skal ha betydning for valgdeltagelsen er at denne faktisk varierer mellom kommuner. Vår analysen tilsier at det gjør den. Når det er sagt, har trekk ved velgerne betydelig større effekt på valgdeltagelsen enn det kommunene har. Rundt 4 prosent av variasjonen i den individuelle valgdeltagelsen kan tilskrives kommunene. Dette maner til en viss

edruelighet i debatten om kommunestrukturens (og kommunenes) betydning for valgdeltagelsen.

- Ikke bare varierer valgdeltagelsen mellom kommuner, men for at politiske egenskaper ved kommunene skal bidra til å forklare valgdeltagelse, bør det også være politiske variasjoner mellom kommunene. Den innledende empiriske gjennomgangen viser at det i høy grad viser seg å være tilfellet. Kommunene er svært så forskjellige både med hensyn til antallet partier, konkurransen mellom disse partiene, og forekomsten av lokale lister.
- Til tross for at det er stor politisk variasjon mellom kommunene finner vi at denne variasjonen ikke slår ut på valgdeltagelsen. Det er andre egenskaper ved kommunene, som arbeidsledighet som ser ut til å ha en viss betydning for hvorvidt velgerne bruker stemmeretten. Det er også slående hvor mange av de mulige forklaringene på kommunenivå som faller igjennom i den empiriske analysen. Vi finner blant annet at kommunestørrelse (målt på ulike måter) ikke har noen synlig effekt på velgernes sannsynlighet for å delta i valget.

Høy eller lav deltagelse: Hva avgjør? En analyse av seks casekommuner

I denne delen skal vi se nærmere på et utvalg av kommuner hvor den statistiske modellen som forklarer variasjon i valgdeltagelse ikke treffer fullt ut, da den observerte deltagelsen avviker fra den predikerte.

Seks casekommuner ble valgt ut – tre av dem hadde en deltagelse ved kommunevalget 2011 lavere enn forventet – og tre kommuner hadde en høyere deltagelse enn forventet. Dette er med andre ord seks kommuner hvor andre forhold enn de som måles kvantitativt også bidrar til å forklare deltagelsesnivået. Formålet med denne kvalitative delstudien er å komme på sporet av kjennetegn ved norske kommuner som kan bidra til ytterligere å forklare variasjon i valgdeltagelse ved kommunestyrevalg.

I de følgende avsnittene skal vi først gi en oversikt over valgdeltagelsen og størrelse på elektoratet i de seks kommunene, samt valgdeltagelse over tid. Deretter gis en beskrivelse av hver enkelt kommune på bakgrunn av intervju-materialet. I disse presentasjonene er målet å komme på sporet av kontekstuelle forklaringer på henholdsvis høy og lav deltagelse i de ulike kommunene. Avslutningsvis drøftes funnene i lys av tidligere forskning og teori rundt valgdeltagelse – og om det trer fram særskilte faktorer som kan bidra til å kaste ytterligere lys over henholdsvis lav eller høy deltagelse ved kommunevalg.

Presentasjon av de seks casekommunene

Det er flere faktorer som skiller casekommunene fra hverandre. Her skal vi se nærmere på fylkestilhørighet, antall velgere totalt i kommunen – samt observert og predikert deltagelse ved 2011-valget.

Tabell 5: Antall velgere, observert og predikert deltagelse ved lokalvalget 2011 i seks kommuner. Absolutte tall og prosent.

Kommuner	Fylke	Antall velgere	Observed deltagelse	Predikert deltagelse	Avvik
Lebesby	Finnmark	1033	54,2	69,1	-14,9
Gausdal	Oppland	4860	58,2	65,9	-7,7
Hammerfest	Finnmark	7752	56,1	63,4	-7,3
Oppegård	Akershus	19140	72,2	66,8	+5,4
Vegårshei	Aust-Agder	1434	80,2	69,4	+10,8
Fedje	Hordaland	444	86,4	73,0	+13,4

De to kommunene Lebesby og Fedje, representerer hver sitt ytterpunkt med henholdsvis størst positivt og negativt avvik. Lebesby hadde en observert valgdeltagelse på 54,2, mens den predikerte var på 69,1. Dette er et avvik på 14,9 prosentpoeng. Fedje på sin side hadde en observert deltagelse på 86,4 prosent, hvilket var den høyeste deltagelsen blant norske kommuner i 2011. Den predikerte deltagelsen for denne kommunen var på 73 prosent. Deltagelsen ble altså 13,4 prosentpoeng høyere enn forventet. Begge kommunene er relativt små kommuner i folketall, men Fedje er den klart minste kommunen i materialet. Gausdal, en Opplands-kommune, viste også et negativt avvik på 7,7 prosentpoeng. Mens deltagelse var på 58,2 prosent, var den predikerte på 65,9. I Hammerfest stemte 56,1 prosent av de 77752 stemmeberettigede. Predikert deltagelse var på 63,4 prosent, hvilket viser et negativt avvik på 7,3 prosent. Hammerfest gjennomførte også forsøk med stemmegivning via Internett samt forsøk med stemmerett for 16-åringer. Ingen av disse forsøkene ser ut til å ha bidratt til økt mobilisering. Blant 16- og 17-åringene stemte 45 prosent, hvilket var den laveste deltagelsen blant de 20 forsøkskommunen som var med i forsøket (for ytterligere informasjon se Bergh og Ødegård 2013). Oppegård kommune i Akershus med nær beliggenhet til Oslo, hadde en valgdeltagelse som lå 5,4 prosentpoeng høyere enn forventet. Dette er en stor kommune med over 19 000 stemmeberettigede, og hvor 72,2 prosent brukte stemmeretten sin. Vegårshei ligger i Aust-Agder, og er en relativt liten kommune med 1434 stemmeberettigede. Et positivt avvik på 10,8 prosent, viser en høy stemmevilje i dette lokalmiljøet.

Avvikene presentert i Tabell 1 reiser raskt spørsmålet om hva som skjedde ved 2011-valget. Men det trenger ikke å være noe spesielt med 2011-valget. Det kan også være at de utvalgte kommunene over tid har framvist en henholdsvis høy eller lav deltagelse. Ved lokalvalget i 2003, som hadde en gjennomsnittlig valgdeltagelse på 59 prosent for landet som helhet, har deltagelsen økt med tre prosentpoeng de to påfølgende valgene. I 2007 var deltagelsen på 62- og i

2011 på 65 prosent. En langvarig tendens med synkende deltagelse ble dermed brutt i 2007, og ble ytterligere befestet i 2011. Bergh og Ødegård (2013) viser at økningen for 2011 først og fremst kan tilskrives en særlig mobilisering blant førstegangsvelgere i lys av terrorhandlingene 22. juli samme år.

Samtlige casekommuner økte sin deltagelse fra valget i 2003 til 2007. Mønsteret var ikke så entydig for 2011-valget. I tabellen nedenfor ser vi på utviklingen i deltagelse ved valgene mellom 1995 og 2011.

Tabell 2: Deltagelse ved lokalvalg fra 1995–2011 i utvalgte kommuner. Prosent.

	1995	1999	2003	2007	2011	Differanse 2011–2007
Lebesby	57,6	53,1	52,3	56,6	54,2	-2,4
Gausdal	67,7	62,1	58,2	60	58,2	-1,8
Hammerfest	56,9	55,8	50,5	51,2	56,1	+4,7
Oppegård	72,2	68	66,7	68,2	72,2	+4,0
Vegårshei	79,3	75,8	74,9	77,5	80,2	+2,7
Fedje	80,4	80,7	78,5	80,1	86,4	+6,3
Landsgjennomsnitt	64	62	59	62	65	+3

Den generelle økningen i valgdeltagelse på landsbasis var på tre prosentpoeng fra 2007 til 2011. I de to kommunene med størst negativt avvik, Lebesby og Gausdal, gikk valgdeltagelse *ned* i samme periode, og ligger slik sett langt under landsgjennomsnittet. Det er i Gausdal hvor deltagelsen tydeligst er redusert fra 1995 til 2011, med nesten 10 prosentpoeng. I Lebesby har deltagelsesnivået gjennom de fem siste valgene ligget omtrent på samme nivå.

Til tross for en generell lav deltagelse blant velgere i Hammerfest, var det en mobilisering i denne kommunen ved 2011-valget, med en økning fra 2007-valget på nesten 5 prosentpoeng. Ved sist valg ligger dermed Hammerfest på samme deltagelsesnivå som de gjorde i 1995, men likevel 9 prosentpoeng under landsgjennomsnittet. Dette viser at for to av «hjemmesitterkommunene» er lav deltagelse ikke et nytt fenomen. Unntaket er Gausdal.

De tre kommunene med positivt avvik hadde en deltagelse ved 2011-valget som var på samme nivå – eller høyere – enn lokalvalg 1995. I Oppegård var deltagelsen den samme på de to tidspunktene. Økningen i deltagelse på 4 prosentpoeng fra 2007 til 2011 har bidratt til dette. I Vegårshei økte deltagelsen ved de to siste valgene med nesten 3 prosentpoeng, og hadde ved 2011-valget en høyere deltagelse enn i 1995. Samme mønster ser vi i den lille kommunen Fedje, hvor deltagelsen økte med over 6 prosentpoeng fra 2007-valget. 2011-valget skiller

seg slik sett ut ved en svært høy deltagelse sammenlignet med de fire tidligere lokalvalgene.

Oppsummeringsvis ser vi at deltagelsesnivået ved 2011-valget i casekommunene stort sett følger samme mønster som ved tidligere valg. I kommuner hvor det er lav deltagelse, har dette vedvart over tid – med unntak av Gausdal. I kommuner med høy deltagelse, har det fra før av vært høy deltagelse.

I de følgende avsnittene presenteres analysene fra de seks casekommunene.

Lebesby kommune: Fravær av politiske alternativer

Valgdeltagelsen i Lebesby er en av de laveste i landet. Slik har det vært i mange år. Ved 2011-valget endte den på 54 prosent – en nedgang på 2 prosentpoeng fra forrige lokalvalg. Dette ble behørig omtalt i regionavisen Finnmarken under overskriften «Verst i landet» (13.09.2011).¹³

1.1 2011 var det registrert 1336 innbyggere i kommunen. Ti år tidligere var denne på 1524.¹⁴ Lebesby skiller seg ut på levekårsstatistikken ved at flere personer enn i landet for øvrig har grunnskole som høyeste utdanning, andelen personer i husholdninger med lav inntekt er høyere enn i landet ellers, arbeidsledighetene og andelen uføretrygdede under 45 år er høyere enn i andre kommuner. Næringsvirksomheten knytter seg – i likhet med nærliggende kystkommuner – stort sett til fiskeri. I perioden 2007–2012 har kommunen, sammen med fire andre kystkommuner, hatt status som «omstillingskommuner» – hvor de har blitt tilført 2 millioner ekstra i året til alternativ næringsutvikling. Rådmannen i kommunen forteller at særlig innenfor fiskeoppdrett og smolt har dette vært vellykket.

Valggjennomføring

Det er fire valgkretser i Lebesby kommune: I kommunesenteret Kjøllefjord, Lebesby, Kunes og Veidnes. Kommunesenteret Kjøllefjord ligger 270 km fra tettstedet Veidnes. Servicetilbudet i Kjøllefjord ligger således langt unna, og det er mer nærliggende å bruke kommunesentre i Porsanger kommune for innbyggerne på Veidnes. Man kunne tenke seg at dette ville bidra til å svekke tilhørigheten til kommunen og kommunesenteret, og dermed ønsket om å stemme ved valg.

Lebesby har på grunn av sin status som «hjemmesitterkommune» også tidligere vært gjenstand for forskning. Paulsen (2008) viser at de strukturelle trekkene

13. Overskriften er hentet fra følgende side: <http://www.finnmarken.no/valg2011/article5735773.ece>

14. SSB: <http://www.ssb.no/emner/02/02/folkendrhist/tabeller/tab/2022.html>

ved typiske hjemmesitterkommunene preges av kunstige kommunegrenser som eksisterer «fra den tid da folk reiste med båt» (Paulsen 2008, 77). Lebesby er en slik kommune. Dette ser imidlertid ikke ut til å ha svekket deltagelsen i Veidnes valgkrets. Ifølge rådmannen var deltagelsen i denne valgkretsen stor, noe som kan ha sammenheng med at en av de populære ildsjelene i dette lokalmiljøet stilte som kandidat til kommunestyret på Borgerlig Fellesliste. Sannsynligvis har velgerne vært opptatt av å få inn «sin» kandidat ved å stemme på henne. I valgkretsen Kunes var oppslutningen svakere. De hadde ingen lokal kandidat på de to listene.

Ungdom i Lebesby som skal fullføre videregående opplæring må i likhet med unge i mange andre kommuner i Finnmark flytte fra hjemmefra. Det er imidlertid etablert LOSA (Lokal opplæring i samarbeid med arbeidslivet), hvilket betyr at de kan gå første året på videregående på hjemstedet, ved blant annet å være utplassert på lokale arbeidsplasser. Dette betyr at kommunen mister mange av sine unge velgere, da de reiser i 17–18-års alderen. Mange kommer ikke tilbake før de har etablert seg med barn – om de i det hele tatt kommer tilbake. Tap av unge velgere kan også være en medvirkende årsak til lav valgoppslutning, selv om deltagelsen blant disse generelt sett er lavere enn eldre velgere.

Mangelen på politiske alternativer

Det som preget 2011-valget i Lebesby ved var fraværet av politiske alternativer. I likhet med mange andre kommuner i Finnmark er Lebesby en Arbeiderparti-bastion. Høyre har for så vidt vært et reelt opposisjonsparti på tross av sine 14 prosent ved 2007-valget, men har aldri truet Arbeiderpartiets posisjonen, som fikk 62 prosent av stemmene (som ved 2007-valget). Borgerlig fellesliste fikk 38 prosent. Dette betyr at 11 av de 17 kommunestyrerepresentanter kommer fra Arbeiderpartiet.

Det spesielle med 2011-valget var at det lenge var fare for at kun Arbeiderpartiet skulle stille liste. I ellefte time lyktes imidlertid Høyre og SP samt noen uavhengige kandidater å etablere «Borgerlig fellesliste». Dette var primært for å gi velgerne et politisk alternativ «slik at ikke Arbeiderpartiet ble alene», som ordfører-kandidaten for felleslisten uttalte det i Finnmarken (9.9.2012).¹⁵ Ordfører-kandidaten for felleslisten mente imidlertid ikke det var nødvendig å skifte ut ordfører-kandidaten fra Arbeiderpartiet. Til det hadde det «vært for stor grad av enighet om den politiske kurs».¹⁶ «Lebesby må være den eneste plassen

15. Sitatet er hentet fra følgende side: <http://www.finnmarken.no/valg2011/article5729331.ece>

16. Sitatet er hentet fra følgende side i Finnmarken: <http://www.finnmarken.no/valg2011/article5729331.ece>

en ordfører kandidat på forhånd sier at han egentlig ikke er ordfører kandidat», som en informant utenfor kommunepolitikken sier det. Mangelen på politiske alternativer er av ny dato. Ved 2007-valget stilte foruten Arbeiderpartiet også SV, Senterpartiet og Høyre liste.

Mangelen på politiske alternativer kan bidra til en demobilisering da velgere kan få følelsen av at ens stemmegivning har liten betydning. Som en velger uttrykker seg i avisa Finnmarken (12.09.2012)¹⁷: «Arbeiderpartiet har vært så dominerende at folk ikke tror deres stemme teller og det ødelegger demokratiet». Men denne ensidige Arbeiderparti-dominansen kan også bidra til å ekskludere velgere som ideologisk står langt fra Arbeiderpartiet eller den Borgerlig felleliste. Særlig vil dette kunne gjelde velgere som ville støttet partier som SV og Krf. Ved 2007-valget fikk SV 11 prosent oppslutning. Krf har imidlertid ikke klart å stille liste ved de 3 foregående valgene. Dette til tross for at det i Lebesby er en sterk læstadiansk bevegelse, som tidligere har vært representert i kommunestyret gjennom Krf. Det opplyses om at læstadianerne i Lebesby føler vel så stor tilhørighet til Høyre som Krf, og i dag er det læstadianere på Borgerlig felleliste. Slik sett kan nok ikke fraværet av Krf forklare den lave deltagelsen.

Betydningen av populære kandidater

En medvirkende årsak til Arbeiderpartiets dominerende posisjon synes å være de personene partiet har klart å dyrke fram. I hele etterkrigstiden har partiet og sittende ordfører utpekt sine etterfølgere. Uten unntak har sittende varaordførere rykket opp når ordførerne har gitt seg. «Vervet har liksom gått i arv», som det blir sagt. Kandidater har blitt bygget opp over tid. Samtidig har dette ført til at valgene i Lebesby har vært relativt fri for spenning. En informant som fulgte 2011-valget tett, mener at mange velgere nok opplever Lebesby som en ettparti-stat: «Når Arbeiderpartiet bestemmer hvem de vil ha som ordfører, blir det sånn». Der er ikke noe alternativ. Samtidig kan det synes som om Lebesby Arbeiderparti har løftet fram populære kandidater, da personvalg er viktig i småkommunene. Dette kom tydelig til uttrykk ved kommunevalget i Berlevåg, som i utgangspunktet er en tradisjonell Arbeiderparti-kommune. Forut for 2011-valget trakk den populære AP-ordføreren seg. Partiet fant en ny kandidat, som var mer uerfaren og langt fra like kjent og populær som den forrige. Høyre derimot, stilte med en lokalpolitisk veteran som ordfører kandidat, og endte opp med rent flertall, og

17. Sitatet er hentet fra følgende side: <http://www.finnmarken.no/valg2011/article5733683.ece>

valgdeltagelsen ble på over 83 prosent (Finnmarken 12.09.12).¹⁸ Dette forteller noe om den betydning enkeltpersoner kan ha å si for valgmobilisering.

Det synes ikke som om personvalg er like viktig i Lebesby. Kommunen hadde en svært populær ordfører som ga seg 1. januar 2010. Da rykket varaordføreren opp, og ble valgt ved 2011-valget. Den forrige ordføreren ble kåret til den mest populære i regionen i en måling Opinionen gjennomførte for Finnmarken. At han ikke stilte ved 2011-valget *kan* ha vært en medvirkende årsak til den manglende mobiliseringen. Sittende ordfører hadde ikke opparbeidet seg samme posisjon, og det rapporteres om at hun måtte overtales til å stille. Som en informant sa det: «Det er ikke akkurat er kø for å bli ordfører, da det politiske handlingsrommet er lite, og man stort sett blir satt til å forvalte nedskjæringer». Ifølge en annen informant var det nok en trøst for innbyggerne at den tidligere ordføreren har kommet tilbake og blitt rådmann i kommunen. Samtidig skal vi være klar over at oppslutningen om Arbeiderpartiet var like stor med ny ordførerkandidat som ved den gamle – 4 år tidligere – selv om den samla valgdeltagelsen gikk ned med 2 prosentpoeng.

Fravær av konflikt

Arbeiderparti-dominansen har bidratt til en lokalpolitikk uten konflikter. Dette kan ha bidratt til en demobilisering ved valg. At både NRK Troms og Finnmarken få dager før valget presenterte Lebesby som kommunen hvor «...alt (blir) enstemmig vedtatt», var nok heller ikke drahjelp for å øke deltagelsen. Det rapporteres om et svært harmonisk kommunestyre, hvor vedtakene stort sett er enstemmige. Ifølge rådmannen har det ikke alltid vært slik. I overgangen mellom 1980- og 1990-tallet var kommunen preget av økonomiske krisetider med svært høy gjeldsbyrde. Kommunen ble satt under administrasjon av fylkesmannen, og kommunestyret var preget av langtekkelige møter med mye krangel og lite utvikling. Det ble etter hvert tatt et grep for å snu utviklingen. «Kommunen hadde nok av utfordringer om vi ikke skulle sitte internt å krangle», som det blir sagt. Et tverrpolitisk samarbeid ble utviklet, hvor fokus ble rettet mot å bygge kommunen på en felles plattform. I lys av dette utviklet det seg en konsensuskultur. «Det er jo både pluser og minuser med dette», ifølge rådmannen. Det er ikke tvil om at det var nødvendig å ta et tverrpolitisk grep om situasjonen, men samtidig framstår partiene som like. Arbeiderpartiet har jo alltid vært førende, men ble særlig opptatt av å innlemme andre partiers synspunkter i sitt eget partiprogram. Dermed var det ikke så lett for Høyre å markere sitt syn og skape

18. Sitatet er hentet fra følgende side: <http://www.finnmarken.no/valg2011/article5733683.ece>

avstand til Arbeiderpartiet. Uklare partiskiller kan ha virket demobiliserende på velgerne.

Det har også skjedd endringer i forhold til medlemsmobiliseringen. Rådmannen forteller om svært godt besøkte medlemsmøter i Arbeiderpartiet for 20 år siden med 100 deltagere, og der drøftelser og motsetninger preget dagsorden. Møtene var godt besøkt i lang tid, men i dag, når det ikke er lokale kampsaker, er engasjementet internt i partiet svekket. Situasjonen i dag er grei kommuneøkonomi og et folkevalgt organ uten store uenigheter og konflikter. Dette gjenspeiler seg også borgernes lokalpolitiske engasjement. Et eksempel på dette er Statkrafts etablering av vindmøllepark i kommunen. Det var ingen motforestillinger i kommunestyret, så man arrangerte et folkemøte hvor mer enn 100 innbyggere deltok. Men heller ikke her kom det opp noen motforestillinger. Kommunen hyret dermed inn meningsmålingsinstituttet Opinionen som skulle lodde stemningen hos befolkningen. Tre prosent oppga å være negative til utvikling av vindmøllepark.

Foreningslivet

Svak oppslutning om valg er ikke ensbetydende med at innbyggerne er passive på andre områder. Det lokale foreningslivet og engasjementet rundt dette beskrives som overveldende. For noen år tilbake ble det foretatt en telling av antall medlemskap i frivillige organisasjoner. Til tross for litt i underkant av 1400 innbyggere var det om lag 3000 individuelle medlemskap. Det finnes idrettsaktiviteter innenfor ulike grener som fotball, innebandy, håndball, svømmeklubb. I tillegg finnes foreningsliv som kystlag, kor, korps, musikklag, scenekunst, seniordans, fotoklubb, husmorlag med mer. «Foreningslivet er en bærende kraft i dette lokalsamfunnet», som rådmannen sier det. Alt det som skjer på fritiden bidrar til å gjøre folk fornøyde med tilværelsen og hverdagslivet i kommunen. Innbyggerne stiller opp og deltar når det blir arrangert større tilstelninger, et aktivitetsnivå som ifølge ordføreren har overasket også den nyansatte og nyinnflyttede kulturkonsulentene i kommunen.

Gausdal kommune: Konflikter, partisplittelse – og et handlingslammet kommunestyre

Deltagelsen ved 2011-valget i Gausdal var på 58 prosent. Dette er et negativt avvik i forhold til predikert deltagelse på 8 prosentpoeng. Det er imidlertid ikke slik at deltagelsen alltid har vært lav i Gausdal. Ved 1995-valget brukte 68 prosent av velgerne stemmeretten sin. Siden den gang har det vært en nedadgående trend. Det spesielle med 2011-valget var at deltagelsen gikk ned fra 2007-valget.

Gausdal er en stor kommune i utbredelse, og innbyggertallet 1. januar 2011 var på 6 141 innbyggere. Dette har vært relativt uforandret de siste tiårene, ifølge SSBs statistikk.¹⁹ Store deler av næringsgrunnlaget i kommunen er knyttet til primærnæring, men også treindustri og annen næringsvirksomhet, noe som nok er årsaken til at innbyggerne i Gausdal «har godt under gjennomsnittlig inntekt, og relativt låg utdanning» (Gausdal kommune 2012). I kommunens eget strateginotat for 2012–2015 beskrives levekårene slik: «Gausdal kommer generelt godt ut på mange indikatorer for levekår. Vi har liten arbeidsledighet, moderat andel uføretrygdede, moderat andel av befolkninga med psykiske lidelser og lite kriminalitet» (Gausdal kommune 2012).²⁰

Forøvrig beskrives Gausdal som en god kommune å bo i, med et levende sivilt engasjement. Det frivillige foreningslivet beskrives som aktivt og stort. Idretten er stor, kulturlivet bredt og speiderbevegelsen har eksistert i flere tiår. «Bygdefolket er flinke til å støtte om det frivillige foreningslivet og dugnadene», som det ble sagt.

Valget 2011: Færre valgkretser og lange køer

Forut for 2011-valget produserte kommunen en egen «valgavis» hvor toppkandidatene for de ulike partiene presentert. Valgstoffet ble presentert på en lettfattelig og visuelt god måte, og avisen ble distribuert til alle husstander i kommunen.²¹ Hensikten med valgavisen var å informere velgerne ytterligere om de politiske alternativene, for på denne måten å øke valgdeltagelsen.

Det er naturligvis vanskelig å si hvilken effekt slike informasjonstiltak gir, særlig når valgavviklingen ikke gikk som planlagt. Forut for valget vedtok nemlig kommunestyret å redusere antall valgkretser fra 7 til 3 (Gausdal kulturhus, Forset Grendahus og Svartsum skole). Årsaken var at flere av de opprinnelige kretsene hadde få velgere, og det krevde store personal- og kostnadsmessige ressurser å opprettholde så mange stemmelokaler. For øvrig ville det bare være 5–6 minutters kjøretur for velgerne til det nærmeste stemmelokalet.

Ifølge flere av informantene var det uheldig at kommunen reduserte antall stemmelokaler, først og fremst fordi valgavviklingen ikke gikk som planlagt i den største valgkretsen. Da hele Østre dalføre skulle samles i ett stemmelokale, hadde valglokalene for få avlukker, var generelt underbemannet og hadde for få

19. SSB: www.ssb.no/emner/02/02/folkendrhystabeller/tab/0522.html

20. Finnes på følgende nettside: <http://www.gausdal.kommune.no/cpclass/run/cpesa62/file.php/def/12004958d12004986o1a4b7f/kommunal-planstrategi-for-gausdal.pdf>

21. Valgavisen finnes på følgende nettside: <http://www.gausdal.kommune.no/valg-2011.181483.no.html>

erfarne valgfunksjonærer. Dette bidro til at gjennomstrømningen gikk for sakte og det dannet seg lange køer på opptil en halvtime for å avgi stemme. En del ga opp – og gikk hjem uten å ha stemt. Hvor mange dette var snakk om vites ikke.

Før valget rapporteres det om tilløp til protester mot sammenslåingen av valgkretser. «I slike små bygdesamfunn er lokal tilhørighet utrolig sterk», som det blir sagt. Som vi skal se senere, gjelder ikke dette bare valgkretser – mener i høyeste grad også skolekretser.

Til stortingsvalget 2013 har kommunestyret på bakgrunn av de erfaringene man gjorde seg ved 2011-valget valgt å gjenopprette 2 valgkretser, den som lå lengst unna og den største. Dette for å forhindre både misnøye med for få valgkretser, men først og fremst for å sikre at valgene blir skikkelig gjennomført.

Konfliktsakene: Lokaliseringsdebatt og eiendomsskatt

Det ble maktskifte i Gausdal etter 2011-valget. Etter flere perioder med Senterpartiet ved roret, ble det som dagsavisen Gudbrandsdølen Dagingen (GD, 12.09.12) beskriver et «...brakvalg for Arbeiderpartiet».²² Arbeiderpartiet fikk 39,4 prosent av stemmene, hvilket var en framgang på over 11 prosent fra 2007-valget. Foruten Arbeiderpartiet stilte følgende partier liste: Senterpartiet, Bygdelista, Venstre samt Felleslista med Frp og Høyre.

I Gausdal har Arbeiderpartiet alltid vært det største partiet. AP hadde også stort sett ordføreren i hele etterkrigstida, fram til begynnelsen av 1990-tallet. Fra 1994 har SP sittet med makta. Da Arbeiderpartiet gjenerobret ordførerklubben, var det altså 20 år siden sist. I perioden 2007–2011 var imidlertid Arbeiderpartiet i koalisjoner med Senterpartiet.

Lokalpolitikken i Gausdal har det siste tiåret vært preget av store interne stridigheter knyttet til to saker: Sentraliseringsdebatten rundt grunnskolestrukturen og innføring av eiendomsskatt. «Sentraliseringsdebatten har forårsaket mye bruduljer i lokalpolitikken i Gausdal. Saken har ridd kommunen gjennom hele 2000-tallet», som en informant utenfor lokalpolitikken sier det. Også lokalpolitikere karakteriserer debatten som «opprivende», som i særlig grad har rammet SP. I bunn og grunn handler debatten om å endre skolestrukturen fra 1960 tallet og bygge færre og større skoler. Begrunnelsen er en reduksjon i elevtall i flere kretsene, samt at bygningsmassene er slitte og ikke tilfredsstillende dagens krav rundt universell utforming. I dag er det 4 barneskoler igjen. Det drøftes fortsatt om ytterligere to skal legges ned.

Bygdelista ble etablert i 1995 med utbrytere fra flere partier, først og fremst

22. Sitat hentet fra følgende side: <http://www.gd.no/Lokalvalget/article5733687.ece>

fra Arbeiderpartiet og Senterpartiet. Målet var å hindre nedleggelse av grendeskolen. Etter 2003-valget ble en koalisjon mellom Senterpartiet og de største partiene etablert. Koalisjonen gikk inn for å sentralisere skolene. Bygdelista vokste seg stor på motstanden til dette, og ved 2007-valget fikk de 25 prosent av stemmene. I 2011 fikk de 15 prosent.

Etter 2007-valget fortsatte koalisjonene ledet av Senterpartiet, da i med SV, V og AP på laget. Under budsjettbehandlingene for 2011 ble det en splittelse i SP, hvor halvparten gikk over til å støtte Bygdelista og Fellelista (H og Frp). SP-ordføreren valgte å være lojal mot koalisjonen, og partiet «revnet på midten».

Ved 2011-valget stilte ikke SP-ordføreren til gjenvalg. Dette faktum, sammen med den dype splittelsen i partiet, bidro til et svakt resultat for partiet. Samtidig stod ikke ordføreren like sterkt som perioden før, da partisplittelsen bidro til en «alles kamp mot alle», som det blir sagt, og ordføreren evnet ikke å gi sentraliseringsdebatten en tydelig retning.

Sentraliseringssaken i Gausdal har bidratt til mye politisk uro. Det har vært gjentatte omkamper, politiske saker har blitt utsatt gang på gang – uten av vedtak har blitt endret. Det ble også kostnadskrevene med stadige omkamper. Informantene ser ikke bort fra at lav valgdeltagelse kan ha sammenheng med konfliktene knyttet til denne saken. En av dem karakteriserer dette som en «spekkhoggervirksomheten», som i bunn og grunn kan forklares ut i fra Bygdelistas politiske strategi. Deres «en til en saks-politikk» skapte en «ukoselig» stemning, hvor det var mye klaging og haking, spesielt på administrasjon og rådmann. «Kaoset forrige periode kan ha gitt folk avsmak, da mye av det politiske innholdet gikk bort i småkrangling, uten at det førte bygda framover», som en journalist uttaler det.

En annen sak som Bygdelista kjempa mot var innføring av eiendomsskatt. Eiendomsskatt ble imidlertid innført, da med støtte fra SP, AP og småpartiene. AP-ordføreren mener at partiet tapte på dette ved 2007-valget, da de mistet tre mandater (fra 9 til 6 mandater). SP tapte tre, fra 8 til 5, mens Bygdelista derimot gikk fram med 4 mandater (fra 2 til 6).

Eiendomsskatten så ut til å være glemt ved 2011-valget. Arbeiderpartiet gjenerobret sine tre tapte mandater, Bygdelista mista to.

Næringsutvikling og stor kommunegjeld

Når saken rundt eiendomsskatt har lagt seg til ro, mener en informant at dette handler om at mange i bygda ser behovet for midler til å skape arbeidsplasser. Gausdal pr. i dag er preget av stor kommunegjeld. Det er gjennomført store næringsutbygginger på få år for å beholde noen av de større bedriftene. Et stort

industriområde er etablert på den gamle idrettsplassen i bygda, noe som har ført til at ny flerbrukshall snart er innflytningsklar. Denne er tilknyttet Gausdal videregående skole, som har sin hovedvekt på idrettsfag. Utbyggingen har en prislapp på 140 millioner, hvorav halvparten er finansiert av fylkeskommunen. Dette er altså et samarbeid mellom kommune og fylkeskommune.

Kommuneøkonomien er altså stram og lånegjelda er stor. Fylkesmannen har vært inne i bildet, og vurdert å sette kommunen under administrasjon, men kommunen har vist seg å ha kontroll på situasjonen. De store investeringene var det imidlertid stor tverrpolitisk enighet rundt.

Hammerfest kommune: Alt ved det gode og gamle – men likevel økt deltagelse

Hammerfest er en av Norges eldste byer og har det siste tiåret hatt en befolkningsvekst på rundt 10 prosent. Sammen med Alta og Sør Varanger skiller Hammerfest seg slik sett ut fra de andre kommunene i Finnmark med en netto folkevekst.²³ Pr. 1.1.2011 var det registrert 9912 innbyggere i kommunen.²⁴ Kommunen er en vekstkommune, mye takket være Snøhvit-utbygging i Barentshavet og etableringen av mottaksanlegg for gass på Melkøya i Hammerfest.

Valgdeltagelsen ved 2011-valget var på 56 prosent, hvilket er 73, prosentpoeng lavere enn den predikerte deltagelsen. Men det interessante ved 2011-valget var at deltagelsen for første gang på 2000-tallet lå på samme nivå som valget i 1995. Ser man på 2007-valget, var det altså en økning på 5 prosentpoeng. Man skal helt tilbake til 1999-valget å matche dette.

Det er derfor to spørsmål som reises her: Hvorfor er valgdeltagelsen i Hammerfest, relativt sett, såpass lav? Og videre: Hva kan forklare den relativt sett store økningen i deltagelse fra 2007- til 2011-valget? I forsøket på å finne noen forklaringsmekanismer, vil vi her ser nærmere på forhold ved selve valget i 2011, ved ordfører kandidatene, ved partioppslutning, nærings- og lokalsamfunnsutvikling.

Valget 2011: Forsøk med internettvalg og stemmerett for 16-åringer

Hammerfest har seks valgkretser og gjennomfører todagersvalg. Tilgjengeligheten til valgurnene må dermed karakteriseres som gode. 2011-valget ble noe

23. Se Finnmarksanalyser.norut.no: http://finnmarksanalyser.norut.no/index.php?option=com_content&view=article&id=123:befolkningsutviklingfinnmarksanalyse&catid=48:befolkning&Itemid=112

24. Se SSBs historiske statistikk for Hammerfest: <http://www.ssb.no/emner/02/02/folkendrhist/tabeller/tab/2004.html>

spesielt da kommunen deltok i to prøveprosjekt: stemmegivning via Internett og stemmerett for 16-åringene. «Jeg vil tro at muligheten for å stemme digitalt gjorde at noen av sofavelgere fant veien via PC'en til stemmeurnene», som en informant sier det. Dette *kan* være en del av forklaringen på økningen i deltagelse. I evalueringen av e-valg finner Bergh og Christensen (2012) ingen økning i valgdeltagelse generelt for e-valgkommunene. Et av unntakene er imidlertid Hammerfest. Forskerne avviser slik sett ikke at internettstemmegivning kan ha hatt effekt på deltagelsesnivået.

Valgdeltagelsen blant 16- og 17-åringene i Hammerfest var blant den laveste av forsøkskommunene (45 prosent). Samtidig var antallet forsøksvelgere såpass lavt at det ikke påvirket den totale valgdeltagelsen i nevneverdig grad (Bergh og Ødegård kommer).

Selv om vi i den predikerte valgdeltagelsen har tatt høyde for gjennomføring av valg over to dager, kan med andre ord internettstemmegivning være en medvirkende forklaring på valgdeltagelsen i Hammerfest øke mer enn landsgjennomsnittet fra 2007- til 2011-valget.

Den populære ordføreren

Den relativt sett lave deltagelsen i Hammerfest skyldes i alle fall ikke upopulære ordførerarkandidater, i følge en informant. Snarere tvert imot. Arbeiderparti-ordføreren, Alf E. Jacobsen, beskrives som en svært populær mann. «I den grad noen tenderer til å ha en borgermesterrolle, så kommer ordføreren i Hammerfest høyt opp», blir det sagt. Dette handler om politisk dyktighet – men også om personlige egenskaper. Fortellinger om en ordfører som plukker søppel der det trengs, eller ta del i arbeidet med å gjete rein som har forvillet seg innenfor reingjerdet som er satt opp rundt Hammerfest, er fortellinger om en ujålete og folkelig person.

Som politiker beskrives han som «regionens beste». Han får ting til å skje, og har en sterk posisjon – ikke bare i regionen – men også nasjonalt. Han har vært møtende vararepresentant på stortinget i 3 omganger, sist i perioden 2006–2009. Etter det takket han for seg i rikspolitikken, og gjorde det klart at det var Hammerfest som var viktig for han.

Han ble første gang valgt til ordfører i 1999. Partiet fikk stor oppslutning, til tross for at Høyre hadde sittet med makten i 4 år. Årsaken til oppslutningen var dels at Alf E. Jacobsen stilte som kandidat til ordførervervet, i tillegg til at man i denne var vitne til en mobilisering for å få realisert Snøhvit-utbyggingen. Dette beskrives «som en thriller» som startet i 1997 og varte fram til 2002, da Stortinget fattet vedtak og arbeidet startet.

Selv om ordføreren møtte på stortinget i 2007, var han Arbeiderpartiets ordfører kandidat ved valget. Valgresultatet for Arbeiderpartiet med sittende ordføreren ved roret har alltid vært høy. Med unntak av 2007-valget, med «bare» 50 prosent oppslutning har han hatt en oppslutning på rundt 65 prosent. I 2007 sank den med 15 prosentpoeng – men steg til 65 prosent igjen ved 2011-valget. «Han trekker mange velgere», som det blir sagt.

Arbeiderpartiets posisjon og konfliktsakene

Hammerfest er en Arbeiderparti-bastion. Ordførervervet har vært i partiet i hele etterkrigstiden, avbrutt av 4-års-periode med Høyre på 1990-tallet. En informant som står utenfor den lokalpolitiske kjerne mener Høyre-epoken skyldes makt-arroganse fra Arbeiderpartiet på den tiden. De hadde sittet med flertall i lang tid, og i liten grad tatt hensyn til opposisjonen i mindretall. «Med rent flertall var det nok lett å kjøre sitt eget løp, og ikke ta hensyn til de andre partiene», som det blir sagt. Det straffet seg. Dette har nok Arbeiderpartiet lært av, og i periodene etterpå har partiet en langt mer lydhør holdning overfor opposisjonen. I dag preges derfor lokalpolitikken av en mer ydmyk holdning. Dette kom til uttrykk i et intervju NRK Nordnytt gjorde med ordføreren like etter brakseieren ved 2011-valget: «Det er en veldig stor tillitserklæring som man må være trygg for å bære. Det er et stort ansvar når man får en slik tillit». ²⁵ Det synes som om deler av ansvaret handler om å styre kommunene også i samråd med mindretallet. Det er likevel en opposisjon som er klart i mindretall. Det største opposisjonspartiet ved 2011-valget var Høyre, med 16,5 prosent av stemmene.

«Mange føler nok at ting går greit her i kommunen», som det blir sagt. Dette er selvsagt bra for en kommune, men kan også virke demobiliserende på valgdeltagelsen. «Det kan bli FOR bra – da det ikke gir motivasjon for å bruke stemmeretten». Når valgresultatet er gitt på forhånd – som det har vært ved en rekke valg i Hammerfest – kan nok mange la være å stemme. Dette problemet ble løftet fram på lederplass i Finnmark Dagblad få dager etter valget (15.09.11): «Mangelen på lokale kampsaker gjør oss mett og likegyldig. Det bør bekymre oss». ²⁶

Men selv om Arbeiderpartiet dominerer og konfliktsakene ved 2011-valget stort sett var fraværende, er det særlig to saker der Arbeiderpartiet og Høyre har skilt lag de siste årene. I skrivende stund pågår en kamp om forvaltning av fiskeressursene og trålkvoter, samt å bevare leveringsplikten for å sikre aktivitet

25. Se: http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/troms_og_finnmark/1.7790998

26. Se: <http://www.finnmarkdagblad.no/leder/article5737411.ece>

på land. Sentralt i konflikten står Aker Seafood og Kjell Inge Røkke, som vil legge ned flere fiskemottak, blant annet i Hammerfest. Saken blir beskrevet som viktig og «snakkis» for folk flest i Hammerfest. Dette dreier seg naturlig nok om arbeidsplasser, men primært om forvaltning av naturressurser. Problemstillingen er ikke ny, og ordføreren har vært den fremste talspersonen for å forvalte ressursene og leveransen, og videreføre de forpliktelser som er avtafestet. Hvis ikke må Røkke gi fra seg kvotene, som ordføreren uttalte til NRK 06.11.2012.²⁷ Her har Høyre til dels skilt lag med Arbeiderpartiet, da de har vært mer lydøre for de utfordringer Røkke har stått overfor i et internasjonalt marked. Det synes ikke som om Høyre har tapt oppslutning på denne saken, da de i 2011 gjorde et like godt valg som i 2007 (16,5 prosent oppslutning).

En annen betent sak var innføring av eiendomsskatt i kommunen. Dette var en prosess som pågikk over år, og etter at Snøhvit-utbyggingen var igangsatt. Målet var å sikre eiendomsskatt fra industrianlegget på Melkøya. Dette ville bety rundt 150 millioner kroner årlig. Utfordringen var å finne en modell som bidro til at boliger og lokalt næringsliv ikke ble rammet for hardt. Saken splittet Høyre og Arbeiderpartiet. Skatten – hovedsakelig på eiendommer i bykjernen og industrianlegg – ble vedtatt, og har gitt kommunene store inntekter. Det er ingenting som tyder på at denne saken svekket Arbeiderpartiets posisjon.

Snøhvit og demografiske endringer

Mye har skjedd i Hammerfest de siste årene. Etableringen av Snøhvitfeltet i Barentshavet har bidratt til Melkøya-anlegget, som kjøler ned gassen fra Snøhvitfeltet. Anlegget ble etablert i 2007 og har bidratt til en befolkningsvekst av høyt utdannede innenfor realfag. Behovet for ingeniører har vært stort og mange har kommet. Dette er en tilvekst av borgere i en produktiv alder, og som også etablerer seg med familie og barn. Mer næringsutvikling og høyere utdanningsnivå har bidratt til høyere lønnsnivå. Selv om det er tatt høyde for utdanningsnivå i den predikerte valgdeltagelsen, kan sammensetning av type borgere som er i en fase av livet hvor man benytter seg av kommunale velferdstjenester, øke interessen for å delta ved valget. Også dette kan ha vært en medvirkende årsak til økningen i valgdeltagelse ved 2011- valget.

27. Se: <http://www.nrk.no/fordypning/vil-ta-fra-rokke-fiskekvoter-1.8385300>

Oppegård kommune: Lokalpolitisk harmoni, ressurssterke velgere og en roffestet deltagelseskultur

Oppegård kommune ligger i Akershus fylke med Kolbotn som kommunesenter. Kommunen grenser til Oslo, Ski, Ås og Nesodden. 1. januar 2011 bodde det 25 072 mennesker der, og det har vært en netto folketilvekst de siste tiårene. Denne har imidlertid ikke vært like sterk som i kommunene på Romerike. Kommunen dekker et relativt sett lite område på 37 km².

Oppegårdingene er mer stemmevillige enn velgere i nabokommunene. Antall stemmeberettigede i 2011 var 19 140 hvorav 72 prosent av dem gikk til stemmeurnene. Den predikerte deltagelsen var på 67 prosent. Også ved de foregående lokalvalgene har deltagelsen ligget høyt, mellom 66 og 68 prosent. Som i resten av landet, så man en ekstra mobilisering ved 2011-valget.

Å gi en entydig forklaring på den høye stemmeviljen hos Oppegård-velgerne er vanskelig. Lokalpolitikken preges av harmoni og fravær av konflikter hvor Høyre, med nesten 50 prosent oppslutning, har sittet med makta i mer enn 40 år. I et slik konsensus-lys skulle man tro at velgerne var tilfredse, likegyldige og lite engasjerte. Det kan godt være at de er, men det går i så fall ikke utover valgdeltagelsen. Stemmegivning som en borgerplikt synes å stå sterkt.

Det er imidlertid noen faktorer som trer fram. Det ene er at det legges godt til rette for stemmegivning i kommunen, det andre er egenskaper ved velgerne, det tredje et velsmurt lokaldemokrati og for det fjerde inkluderende bomiljøer. Selv om faktorene her presenteres hver for seg, er det nok snarere samspillet mellom dem som virker inn når vi skal prøve å forklare den høye valgdeltagelsen.

Tilgjengelige valg

Med sju valgkretser og todagersvalg har velgerne både korte vei til valglokale og rikelig tid til å stemme. I den predikerte valgdeltagelsen på 67 prosent er det tatt hensyn til at kommunen gjennomfører valg over to dager. Dette kan dermed ikke i seg selv forklare det positive avviket på faktisk deltagelse. Men i kombinasjon med en valgteknisk gjennomføring som beskrives som plettfri, løftes tilgjengelighet fram som en av de sentrale forutsetninger for høy deltagelse.

Valgkampen 2011 var ikke spesiell på noen måte. Rett nok kom den noe senere i gang i tillegg til at åpningen var mer avdempet på grunn av hendelsene 22. juli. Men ifølge informantene påvirket ikke dette den lokalpolitiske dagsorden, eller bidro til en valgmobilisering.

De opplyste og resurssterke velgerne

Arbeiderpartiet satt med makten i Oppegård fra krigen og fram til slutten av 1960-tallet. Da snudde det. I 1968 ble Rolf Presthus – senere finansminister i Norge – valgt til ordfører. Siden da har Høyre vært i posisjon. Arbeiderpartiet startet en storstilt boligbygging i Oppegård på 1960-tallet med leiligheter og rekkehus. Det var imidlertid ikke de tradisjonelle AP-velgerne som flyttet inn, men mennesker som hadde økonomiske ressurser til å kjøpe eneboliger. Boligunderskuddet i Oslo bidro til at mange «kjøpte seg nedover», som en informant beskriver det, til rekkehussegmentet i Oppegård. Da Høyre overtok makten, ble arbeidet med å frigjøre store tomteområder til boligbygging av attraktive villaområder igangsatt. Dermed kunne man «kjøpe seg oppover» i et boligmarked som etter hvert ble strammere også i Oppegård på grunn av dens sentrale beliggenhet og togforbindelse til Oslo.

I de senere tiår har næringsutvikling i Vest-regionen (Lysaker) og på Rome-rike gjennom Gardemoutbyggingen ført til at Follo-regionen, hvor Oppegård hører til, har blitt det som ordføreren karakteriserer som en «glemt» region. Kommunen jobber for å legge til rette for ytterligere næringsetableringer, og i tilknytning til dette en villet – men moderat vekst i boligutbygginger. Det er vedtatt tak på 200 boliger årlig i perioden 2011–2022.

Underskuddet på boliger i pressområder har bidratt til høy innflytting til Oppegård av kvalifiserte utdannede og godt lønnede barnefamilier. Utdanningsnivå og inntekt er bakenforliggende variabler som vi fra før vet påvirker valgdeltagelse og politiske interesse. I dag skiller Oppegård seg ut ved å være en kommune hvor både inntekts- og utdanningsnivået ligger høyere enn landsgjennomsnittet – og høyere enn de omkringliggende kommuner. I 2011 hadde 38,8 prosent av innbyggerne over 16 år høyskole- eller universitetsutdanning. Oppegård ligger dermed helt i tetsjiktet blant norske kommuner, sammen med kommuner som Asker, Bærum, Oslo og Stavanger.²⁸ Velgernes utdanningsnivå er det tatt høyde for i den predikerte deltagelsen, men det ser altså ut til at også andre mekanismer inntre. Vi vet også at Oppegård er en av kommunene i landet hvor barnefamiliene har høyest medianinntekt per forbruksenhet, og ligger rett bak kommuner som Bærum, Asker og Frogn.²⁹ Kommunen har med andre ord en velgergruppe av høyt utdannende, resurssterke borgere med barn som skal vokse opp i kommunene. Det er grunn til å tro at dette er en gruppe som er særlig tilbøyelig til å bry seg om lokalpolitikk.

28. Se: <http://www.ssb.no/utniv/tab-2012-06-19-02.html>

29. Se: <http://www.ssb.no/vis/samfunnsspeilet/utg/200905/06/art-2009-12-07-01.html>

Lokalpolitisk harmoni

«Jeg bruker å si at Oppegård er den kjedeligste kommunen å dekke». Sitatet er hentet fra en journalist. Grunnen er selvsagt knyttet opp mot de så å si 40 konfliktløse årene i lokalpolitikken. Man skal tilbake til 1995 for å finne en politisk sak som skapte brudulje. Dette var regulering av friområdet til framtidig boligutbygging. Det var sterke fronter og et voldsomt engasjement både for og imot. Det endte med at området ble regulert til boligformål. Valgdeltagelsen den gang var på samme nivå som ved 2011-valget.

Det lokalpolitiske klima blir av flere informanter beskrevet som harmonisk og konsensusorientert, der man er opptatt av at partiene skal enes i de store sakene. Dermed blir det også vanskelig å se de store parti-skilnelinjene. Den saken som *kunne* bidratt til tydeligere fronter ville vært eiendomsskatt. Også denne saken ble lagt død da Arbeiderpartiet ved de to siste valgene har støttet Høyres forslag mot å innføre en slik beskatning av innbyggerne i Oppegård.

Oppegård karakteriseres som «...et utstillingsvindu for Høyre» og som en «ettparti-stat». Valgoppslutningen på 48 prosent ved 2011-valget uttrykker en rungende støtte til Høyre. Dagens ordfører var varaordfører da den sittende – og svært populære – ordføreren ble stortingsrepresentant etter valget i 2009. Hun hadde da vært ordfører siden 1995 – med ett kort avbrudd i 2004/2005. Nåværende ordfører har vært kommunestyrerepresentant siden 2003. Til tross for at Høyre stilte med en relativt fersk ordførerkandidat ved sist valg, økte oppslutningen på 2 prosentpoeng fra 2007-valget. Også det nest største partiet – Arbeiderpartiet – hadde en framgang på 3 prosentpoeng – til 25 prosent. Taperne ble Frp med 8 prosent oppslutning, en tilbakegang på 5 prosentpoeng, mens Venstre endte på 7 %, SV på 5 % og Krf på 4 %. Disse lå på omtrent samme nivå som tidligere.

Kommunen beskrives som «svært veldrevet». De har en dyktig administrasjon som jobber etter politiske signaler og utfører «mye godt håndverk». Også lokalpolitikkerne får gode skussmål: «De er ikke bare høyrefolk, men flinke og kompetente folk», som det blir sagt av en informant utenfor den lokalpolitiske kjernen. Ordføreren beskriver en kommune som etterstreber åpne prosesser. I en pågående reguleringssak er det gjennomført tre folkemøter: Ett møte når planprogrammet ble lagt fram, ett møte etter at reguleringsplanen ble framlagt – og ett under høringsperioden. Ordføreren vet ikke hvor mye betydning dette har for valgdeltagelsen, men det handler først og fremst om å gi borgerne *muligheter* for å delta, *oppdra* dem til å delta samt *øke interessen og engasjement* rundt lokalpolitiske saker som berører dem.

Sterk lokalsamfunnsidentitet

I Oppegård beskrives bomiljøene som tette. Fra informantene beskrives en sterk lokal stedsidentitet. Nyinnflyttede blir tatt godt imot, og fortellinger om rask integrering i bomiljøer er det mange av. «Det er noen underliggende mekanismer som gjør at folk raskt opplever at de blir en del av lokalsamfunnet», som ordføreren uttrykker det. Lokalpolitikkerne er bevisste på at denne kapitalen finnes, og opptatt av å agere på en slik måte at den blir bevart – uten at de helt eksakt vet hvordan det gjøres.

Samtidig er dette en kapital som er i endring. En informant som har fulgt kommunen som journalist gjennom flere tiår sier følgende: «Det dreier seg ikke om kommunen din – men om stedet ditt». Kommuneidentiteten er svekket gjennom de siste tiårene. Parallelt har identiteten til stedet der man bor, hvor ungene går på skole, barnehage og på fritidsaktiviteter blitt styrket. En forklaring på dette er at mange innbyggere har sitt daglige virke utenfor kommunen, noe som påvirker tilhørigheten og fellesskapsorienteringen til kommunen som enhet. Livene leves i boområdene– og utenfor kommunegrensene.

Sentralt i bildet av sterkt lokalsamfunnsfølelse, synes den ukentlige «Lokalavisen Oppegård» å ha vært. Denne har blitt distribuert gratis til samtlige husstander hver uke fra 1992. I juni 2012 kom siste utgave, og lesernes reaksjoner på nedleggelsen er ord som «trist», «tragisk» og «dårlig nyhet».³⁰ Avisen ble gitt ut av Mediehuset Østlandets Blad, og årsaken til nedleggelse var begrunnet i manglende annonseinntekter og for høye kostnader. I tillegg endret regionsavisen sin profil, sitt innhold og sin utgivelsesfrekvens, noe som var tenkt ville bidra til å dekke en del av lokalstoppet i Oppegård. «Vi er inne i en informasjons- og mediamessig limbo», sier ordføreren. Lokalavisen har fungert som et «lim» i lokalsamfunnet samtidig som det hver andre uke har vært fire sider med «kommunenytt». Dette har gitt samtlige husstander informasjon om hva som skjer i kommunen og i lokalpolitikken. «Jeg har fundert på om «Lokalavisen Oppegård» kan ha vært en betydelig faktor for innbyggernes deltagelse og engasjement. Vi vet jo at kunnskap og informasjon er en forutsetning for at folk velger å delta», som ordføreren sier det.

Ellers beskrives det frivillige foreningslivet i kommunen som aktivt og omfattende. «Man kan drive med stort sett alt i Oppegård», som det blir sagt. Foruten flere store og aktive idrettslag, beskrives et bredt kulturliv samt aktiviteter knyttet til sosialt arbeid, friluftsliv, Røde Kors, speiding m.m. Det er enda til

30. Se ØT 20.05.2012: <http://www.oblad.no/nyheter/ukens-utgave-av-lokalavisen-oppegard-er-den-siste-utgivelsen-1.7407411>

en «Herreklubb» som går inn i sitt 100. år. Samtidig opplever mange foreninger at det er vanskelig å mobilisere til dugnader. Kommunen skal i gang med en «Frivillighetsmelding» som blant annet skal se på hvordan synergier mellom ulike lokalsamfunnsaktører kan utvikles for å styrke det frivillige arbeidet og dugnadskulturen.

Vegårshei kommune: Når pliktene kaller

Vegårshei kommune ligger i Aust-Agder fylke. Ved sist valg var det 1434 stemmeberettigede, og 80 prosent gikk til stemmeurnene. Dette var et positivt avvik på nesten 11 prosentpoeng fra den predikerte deltagelsen.

Av kommunens ordfører beskrives Vegårshei som en god kommune å bo i. Selv om 50 prosent av lønsmottakere pendler til nærliggende kommuner, er det en sterk identitetsfølelse i bygda. Det er en 20 minutters biltur til Tvedestrand, hvor brorparten av elever på videregående skole reiser til. Til Arendal tar det 30–40 minutter å kjøre.

Vegårshei skiller seg positivt ut fra mange andre Agder-kommuner, både på levekårs- og arbeidsledighetsstatistikken. (For en oversikt, se Aust-Agder fylkeskommune og Vest-Agder fylkeskommune 2010).³¹ Mens mange Agder-kommuner sliter med stagnasjon eller nedgang i folketallet, har Vegårshei en netto tilvekst. 1. januar 2011 var 1922 innbyggere registrert bosatte i kommunen.³² Vi vet fra før at bakgrunnsfaktorer som arbeid, utdanning og økonomi påvirker valgdeltagelsen. Der er med andre ord noen strukturelle forhold som kan tenkes å påvirke valgdeltagelsen i positiv regning.

Valggjennomføring og antall stemmekretser

I april 2012 vedtok kommunestyret i Vegårshei å redusere antall stemmekretser fra ti til to. Dette vil være gjeldende for stortingsvalget i 2013. Det har vært lite kontroverser til endringen, og ifølge ordføreren kommet det bl.a. etter påtrykk fra stemmekretsene selv. For kommunen er det både tid- og kostnadskrevende å bemanne 10 valglokaler – særlig når den aller minste – Ufsvatten valgkrets – har rundt 20 stemmeberettigede. De ti stemmekretsene følger de gamle skolekretsene fra 1960-tallet, mens det i dag finnes bare en barne- og ungdomsskole, lokalisert i kommunesenteret Myra. På Ufsvatten er til og med skolebygningen borte, og valget blir gjennomført på en gård i stemmekretsen. Det rapporteres om

31. Planen finnes på nettsiden: http://issuu.com/austagderfk/docs/plan_for_folkehelse?mode=embed&layout=http%3A%2F%2Fskin.issuu.com%2Fv%2Fflight%2Flayout.xml&showFlipBtn=true (30. oktober 2012).

32. Se: ssb.no/emner/02/02/folkendrhist/tabeller/tab/0912.html

at valglokalet er et møtested der det vanker både kaffe og prat etter at stemmeplikten er utført. Ved de kommende valgene vil altså dette ikke være mulig. Selv om ordføreren ser at slike valgkretser både fyller en sosial funksjon, framstår som en kuriositet og er fylt av nostalgi, kan ikke det forsvares å bemanne et valglokale med så få velgere – særlig når avstandene til de gjenværende valglokalene ikke er store. Dessuten, som det blir påpekt, finnes det nok av sosiale møtepunkter i Vegårshei – både gjennom idretten, forenings- og menighetsliv.

Ved de kommende valgene vil det ene stemmelokalet være å finne på kommunehuset i Myra. Det andre valglokalet vil ligge i en allerede eksisterende valgkrets, Ubergsmoen, som er kommunen andre tettsted, men med lengst avstand til kommunesenteret.

Tydelige politiske alternativer

Det har vært mange spennende valg det siste tiåret på Vegårshei. Valgresultatet har ikke vært gitt, og det har enda til vært lange forhandlinger om posisjoner etter valget. Slik var det også ved 2011-valget. Seks partier stilte liste (Arbeiderpartiet, Høyre, Senterpartiet, KrF, Frp og Venstre). Selv om Arbeiderpartiet ble det største partiet med 29 prosent oppslutning, dannet KrF (21 %), Høyre (23 %) og Senterpartiet (18 %) en koalisjon som førte til at Arbeiderpartiet mistet ordføreren og FrP varaordføreren. KrF fikk ordføreren, Høyre varaordføreren, Høyre og SP fikk to medlemmer i formannskapet hver, mens KrF fikk ett. I tillegg sitter to representanter fra Arbeiderpartiet i formannskapet.

I 2007 gjorde Arbeiderpartiet et brakvalg. Da gikk de til valg med sittende ordfører. Hun var da svært populær. Arbeiderpartiet inngikk et svært tett samarbeid med Frp. Dette samarbeidet ble så tett at opposisjonen etter hvert karakteriserte det som et «demokratisk underskudd i Vegårshei». Årsaken var at ingen viktige saker ble gjenstand for politiske diskusjoner. Viktige saker ble avgjort på kammerset mellom Arbeiderpartiet og FrP, i følge høyrerepresentant Kjell Wedø i Tvedestrandsposten (10. september 2012). De to partiene gjennomførte felles gruppemøter i saker som var viktige. Det som egentlig skulle være et valgteknisk samarbeid, beskriver som en «spesiell konstellasjon, der de (to partiene) stod skulder ved skulder». Dagens ordfører, som var kommunestyrerepresentant i perioden 2007–2011, beskriver situasjonen slik: «Dette skaper lite dynamikk i kommunestyret og stor grad av irritasjon i slutten av perioden. De (Arbeiderpartiet og Frp) benyttet seg jo bare av flertallet sitt – og kommunestyret hadde ikke så mye de skulle sagt».

Til tross for at Arbeiderpartiet på landsbasis gikk fram ved 2011-valget, gikk det tilbake på Vegårshei. Det er flere årsaker som løftes fram: For det første

gjorde Arbeiderpartiet et ekstraordinært godt valg i 2007. Man kunne ikke forvente samme oppslutning etter fire år. For det andre ble kommuneøkonomien i denne periode forverret, og ordføreren ble beskylt – i alle fall av opposisjonen – om ikke å ta økonomien alvorlig nok. For det tredje stilte ikke Arbeiderpartiets ordfører som kandidat ved 2011-valget, noe som også kan ha ført til svakere oppslutning. Det poengteres likevel fra informanter utenfor den lokalpolitiske kjerne, at hun sannsynligvis ikke ville fått samme oppslutning som ved 2007-valget. Både ordføreren og partiet syntes å være preget av slitasje.

Ved valgkampen i 2011 var det dermed to klare alternativer: De som satt i posisjon – og de som var i opposisjon. Det er grunn til å tro at dette bidro til en mobilisering av velgerne. Men til tross for dette beskrives det lokalpolitiske miljøet som et fellesskap med lavt konfliktnivå. Selv om det er klare meningsbrytninger, er det generelt sett en god tone på kommunestyremøtene. «Vi skal jo treffes i andre sammenhenger også – på foreldremøter, i fotballgruppa, på gudstjenester – så det er en balansegang dette, det å være rykende uenige, men samtidig ha en vanvittig god tone», som det blir sagt.

Nå er det heller ikke slik at Vegårsheiinger bruker mye krefter på konflikter. De presenteres som litt konfliktsky, men at de klare posisjonene ved forrige valg kan ha virket positivt på deltagelsen, ser informantene ikke bort fra. Valgkampen beskrives på følgende måte av ordføreren: «Det var reale og skvære motsetninger. Dette er ikke noe som skada bygda. Men fikk rensa luften og det driver oss framover».

Idrettsbygda med lange tradisjoner for menighetsarbeid – og pliktfølelse
Informantene fra Vegårshei løfter fram det store engasjementet i bygdas foreningsliv som særegent. Dugnadsinnsatsen blir beskrevet som svært stor, og for utenforstående blir det uttrykt beundring for alle de arrangementer som blir gjennomført i kommunen. Bærebjelkene i det lokale foreningslivet er Vegårshei idrettslag og den lokale menigheten «Guds menighet Vegårshei».

Vegårshei idrettslag har 11 aktiviteter med egne styrer,³³ og blir beskrevet som svært viktig for det gode miljøet og samspillet i bygde. Idrettslaget «bringer bygda framover», og har et unikt idrettsmiljø både knyttet til breddeidretten og i forhold til toppidretten, særlig på juniornivå. Vegårshei er kjent for sitt store idrettsengasjement.

I tillegg til å være en idrettsbygd, er Vegårshei i aller høyeste grad også en

33. Dette er aktivitetene alpint, langrenn, hopp skiskyting, orientering, fotball, håndball, volleyball, friidrett, sykkel og trim. Se: www.heia-heia.no/index.php

«menighetsbygd». «Guds menighet» er en lokal menighet med røtter helt tilbake til 1889. Menigheten driver et utstrakt barne- og ungdomsarbeid med motorsykkelklubb, speider, KRIK m.m., i tillegg til aktiviteter knyttet til ordinært menighetsarbeid og gudstjenester.³⁴ «Guds menighet» har slik sett aktiviteter som passer for samtlige aldersgrupper, og har stor oppslutning hos lokalbefolkningen. Det hevdes at kommunen har fått nye innbyggere på grunn av det tilbudet denne lokale menigheten gir.

Men kommunen har også andre frivillige aktører. Blant annet nevnes frivillighetssentralen som viktig, som tilbyr både leksehjelp og driver kantinen på skolen. Folk stiller mye opp på dugnader i de mange frivillige foreningene som finnes.

Summen av det frivillige foreningslivet, med idretten og menigheten i spissen, har bidratt til at kommunen har trukket til seg mennesker som både er motiverte og bevisste, ifølge ordføreren. Han beskriver en høy grad av pliktfølelse hos innbyggerne, noe som blant annet gjenspeiles i den store dugnadsinnsatsen. Den kristne arven ligger i bygdekulturen, både med nøysomhet, gudsfrykt og ærlig arbeid. «Det er viktige drivere i bygda» – og verdier som også kan virker mobiliserende ved offentlige valg.

Fedje kommune: Engasjement og samling i bunn

Fedje er den kommunen som har høyest valgdeltagelse i hele landet. I dette lille øysamfunnet bor det i underkant av 580 innbyggere – og 414 av dem hadde stemmerett ved 2011-valget. Nå er det ikke noe nytt at valgdeltagelsen i Fedje er høy, men i 2011 økte deltagelsen med 6 prosentpoeng fra 2007-valget.

Øysamfunnet – som ligger en fergetur på 30 minutter fra fastlandet – blir både av kommunens egen ordfører og av journalister utenfor – framstilt som en liten oase, med god kommuneøkonomi, full barnehagedekning, gode omsorgstjenester, og arbeidsplasser knyttet til offentlig sektor. Fiskeriarbeidsplassene tilknyttet de fiskerike havområdene utenfor, er det så å si ingenting igjen av.

Politisk harmoni og stort valgengasjement

Ordføreren fra Arbeiderpartiet er inne i sin andre periode etter at partiet fikk 35 prosent av stemmene ved 2011-valget. Dette var en framgang på 2 prosentpoeng fra 2007-valget. Arbeiderpartiet inngikk en koalisjon med KrF, som fikk nesten hver femte stemme, og varaordføreren.

Fedje er en liten kommune hvor alle kjenner alle – uten de store interne og politiske stridigheter. «Man setter ikke i gang de store konflikter når man er nabo

34. Se: www.gudsmenighet.no

med sin politiske motstander», som det blir sagt av en informant. Selv om det naturlig nok er noen politiske dragkamper, bekrefter ordføreren at det er svært få saker man ikke klarer å enes om på kommunestyre- eller budsjettmøtene. Man kunne tenke seg at fravær av konflikt skulle føre til lavt politisk engasjement, men slik er det altså ikke. I denne folkefattige kommunen lever lokalpolitikken i beste velgående – ikke bare når det gjelder deltagelsesnivå – men også omfanget av lokale partilag. Fem partier stilte liste ved 2011-valget: Arbeiderpartiet, Demokratiene, Frp, Høyre og KrF, og samtlige partier er representert i kommunestyret 2011–2015. Velgerne kjenner godt sine 15 kommunestyrerepresentanter, og viljen til å støtte «sine», blir betegnet som stor. Det rapporteres om mange «slengere» på de ulike partienes lister, noe som indikerer ønske om å støtte enkelte representanter. Dette betyr også at når personer med en «høy stjerne» hos lokalbefolkningen stiller til valg, vises det på valgstatistikken. Et eksempel på dette var valget i 2007 – da Høyre gjorde et svært dårlig valg sammenlignet med tidligere. Ved dette valget trakk den svært populære Høyre-ordføreren seg fra lokalpolitikken grunnet høy alder, og partiets oppslutning sank med rundt 10 prosentpoeng. Ved 2011-valget stilte Høyre med nytt mannskap – og oppslutningen gikk tilbake på «normalt» nivå (28 %). En informant mener at svingningene Høyre har opplevd de tre siste valgene gir en god indikasjon på hvordan stemmegivningen fungerer i dette lokalsamfunnet: man stemmer i stor grad på personer som er godt kjent i lokalmiljøet, har gjort en innsats på andre områder og som man har tillit til. Stemmegivningen beskrives i liten grad å la seg påvirke av de nasjonale debattene og strømningene.

Valgavvikling

Kommuneledelsen sørger også for at samtlige som ønsker å avgi sin stemme skal få muligheten til dette. På selve valgdagen er det ett stemmelokale (kommunehuset). Men i perioden med forhåndsstemmegivning, blir det lagt til rette for å stemme på eksempelvis sjukeheimen og det er forhåndsstemmegivning på lørdag og søndager. Er det velgere som ikke kommer seg til et valglokale, kan de ringe kommunen, for så å få to valgfunksjonærer hjem for forhåndsstemmegivning. Selv om dette ikke er utbredt, skjer det. «Vi strekker oss veldig langt for at folk skal kunne benytte seg av stemmeretten sin», sier ordføreren.

I Kommunal Rapport uttaler rådmannen i Fedje flere forklaringer på den høye valgdeltagelsen i kommunen. Både kort vei til valglokalet og store utskiftninger på partienes lister som bidro til at folk så muligheten for å påvirke, var forklaringer han løftet fram. En av informantene poengterter også at graden av sosial kontroll

i en så liten kommune – med ett stemmelokale – kan være stor. «Det vil nok bli lagt merke til om man ikke stemmer».

Det som både rådmannen og de øvrige informantene er enige i, er imidlertid at det høye samfunnsengasjement i dette lille lokalsamfunnet er viktig for å forstå høy valgdeltagelse.

Foreningsliv, fellesskap og sosiale møteplasser

«Er det noen lokalpolitikere som er engasjert i andre lag og foreninger enn i de politiske partiene»? På dette spørsmålet må ordfører tenke seg lenge om: Fantes det lokalpolitikere som *ikke* var engasjerte i det lokale foreningslivet? Hun trodde ikke det. Det frivillige engasjement og foreningslivet blir løftet fram som unikt på øya. En ny flerbrukshall både til fotball, kulturliv, møtevirksomhet og bowlingbaner er i bruk hele tiden, og arrangementer som øy-turnering i bowling går av stabelen med jevne mellomrom. Idrettslaget er svært aktivt, hvor flaggskipet er A-laget i 7 divisjon. Dette er en tropp på 60 mann – fra 13 til 60 år. Laget beskriver mer som et kulturtilbud enn idrettstilbud. En egen revygruppe arrangerer hvert år Fedje-revyen, og på privat initiativ er det etablert et eventbyrå som arrangerer alt fra diktkvelder, bygdedanser og konserter med etablerte artister. Dette bidrar også til at Fedje trekker til seg publikum fra omkringliggende kommuner, til tross for fergeturen på 30 minutter fra fastlandet. Flere kor, søndagsskole, et aktivt misjonsmiljø og «hjertebank» – et helse- og aktivitetstilbud for eldre, pensjonister og uføre som møtes på dagtid – er bare noe av de aktivitetene som nevnes. En relativt nyåpnet kafe har også vært stor suksess, og arrangerer aktiviteter som quiskvelder og fotoklubb. Både foreningsliv og næringsvirksomheter genererer med andre ord møteplasser på tvers av generasjoner og interesse, og bidrar til å bygge en sterk fellesskap på tvers av ulike sosiale kjennetegn. Øyfolket er tett på hverandre, de treffes i alle sammenhenger – noe som blir beskrevet som «aller mest på godt». I dette utsagnet ligger naturlig nok også det sårbare i det å være et gjennomsliktig samfunn med stor sosial kontroll. Det gode er at folket stiller opp og støtter hverandre. Et eksempel som løftes fram var da Fedje markerte verdensdagen for psykisk helse, med et kveldsarrangement en «ruskete uverskveld». 200 mennesker stilte opp. Dette forteller noe om viljen til å delta på fellesarrangementer i kommunen. Øyfolket beskrives som opptatt av hjemstedet sitt, og av å utvikle det. Det er ingenting som kommer gratis, og ytre påvirkninger skaper også store utfordringer som må kjempes mot nedenfra.

Ytre rammebetingelser og utfordringer

Selv om kommunen preges av politisk harmoni internt, har ytre rammebetingelser bidratt til større utfordringer. I Fedje, som i likhet med mange andre små øysamfunn, går folketallet nedover. Ved folketellingen i 2012 bodde det 576 personer, ti år tidligere var det 685 – og går vi tilbake til 1982 var folketallet på 845 innbyggere. Det har med andre ord vært et frafall på om lag 100 personer hvert tiår. Fødselsraten er for lav til å opprettholde folketall grunnet dødsfall av en aldrende befolkning. I tillegg har det vært en netto fraflytning i kommunen.³⁵ I Statistisk sentralbyrå sine befolkningsberegninger for framtida, vil det i 2020 være i underkant av 500 innbyggere.³⁶

Det arbeides tverrpolitisk for å bedre infrastrukturen som gjør det mulig for innbyggerne å bo på Fedje selv om de ikke har sitt daglige virke der. Et slikt krav er knyttet til en bedre fergeforbindelse på sen kveldstid. Dette vil gjøre det mulig for øyfolket å pendle til og fra skiftarbeid ved Mongstad, hvor mange innbyggere har sin arbeidsplass.

Det jobbes også for å bevare den nedleggingsstruede videregående skolen på Austrheim. Om nedleggingsplanen realiseres, må skoleelever fra Fedje reise til Knarvik eller Bergen for å ta videregående utdanning. Dette vil innebære en pendlingsvei på rundt fire timer daglig – eller hybeltilværelse. Som elever på Austrheim videregående skole kan elevene bo hjemme, med en total reisetid 40 minutter. (30 minutters fergetid + 10 minutters busstur).

Fedje har også vært preget av store og tunge miljøskandaler knyttet til utslipp av olje- og kvikksølv. Det er særlig to saker som har rystet dette lille lokalsamfunnet. 12. januar 2007 grunnstøtte det kypriotiske lasteskipet MS Server like utenfor Fedje. Grunnstøtingen forårsaket lekkasje av 290 tonn bunkersolje. Oljen forårsaket store miljøødeleggelser og oppryddingsarbeidet pågikk i svært lang tid.

En sak som ennå ikke har kommet til en løsning er kvikksølvutslippene fra den tyske undervannsbåten «U864». Denne ble senket utenfor Fedje 9. februar 1945 av en britisk ubåt. I 2003 ble den funnet på 150 meters dyp av en lokal fisker. Ut fra arkivmateriale har man funnet ut at ubåten hadde 65 tonn flytende kvikksølv om bord, i tillegg til torpedoer, granater og miner med eksplosiver. Det er målt svært høye verdier av kvikksølv i fisk og krabber i det fiskerike område rundt vraket. Her er det forbudt å fiske.

Ubåt-saken er naturlig nok en viktig sak for innbyggerne på Fedje, og det har

35. SSB: ssb.no/emner/02/02/folkendrhst/tabeller/tab/1265.html

36. Se: ssb.no/emner/03/hjulet/2008-10-17-01.html

vært en lang dragkamp og en rekke utredninger uten at det har kommet til en løsning. Det siver fortsatt kvikksølv fra båten. Begge ordførerne fra 2003 og fram til i dag – fra henholdsvis Høyre og Arbeiderpartiet – blir løftet fram som sterke lokalpolitikere i denne saken. De har målbåret de utfordringene øysamfunnet har stått overfor på en måte som verdsettes av velgerne.

Hva forklarer høy eller lav deltagelse? En drøftelse

Felles med de seks casekommunene er at de har store avvik mellom predikert og observert valgdeltagelse. I tre av dem (Lebesby, Gausdal og Hammerfest) er valgdeltagelsen lavere enn hva man forventet, mens i de resterende tre (Fedje, Vegårshei og Oppegård) er den høyere.

Ethvert lokalsamfunn har sin historie, sin geografiske og demografiske kontekst, sin lokalpolitiske tradisjon og kultur. Dette er faktorer som virker inn på stemmeviljen hos innbyggerne, men som det i mange tilfeller vil være vanskelig å måle effekten av. I denne delstudien har vi både rettet oppmerksomheten mot de velkjente forklaringene på variasjon i valgdeltagelse, og har i tillegg forsøkt å komme på sporet av andre faktorer som kan virke inn. Eksempler på dette er type politiske konflikter, lokal deltagelseskultur, lokalsamfunnstilhørighet, og hvordan de ulike faktorene er virksomme samtidig. Det vil ikke være mulig å gripe dette helt ut, men informantene har vært opptatt å formidle kontekstuelle forhold lokalt, som kan tenkes å ha påvirket deltagelsen i kommunen.

Denne drøftelsen er todelt. For det første skal vi løfte fram de faktorer som har vært avgjørende for variasjon i valgdeltagelse, og vise hvordan disse har virket i de ulike kommuner. I lys av dette vil vi oppsummere hver kommune og samlet løfte fram mulige forklaringer på avviket i valgdeltagelse.

Som tidligere nevnt er det ikke enkeltfaktorer som kan forklarer hvorfor velgere ønsker å bruke stemmeretten sin eller ei. Det er heller slik at mange forklaringer forklarer litt – og hvor samspeillet mellom den også er viktig. Fra faglitteraturen er det vanlig å skille *kontekstuelle* og *individuelle* forklaringer (Crewe 1981; Midtbø og Christensen 2001; Aardal 2002; Elklit mfl. 2005). Mens individforklaringene fokuserer på sosiale resurser og holdninger, retter kontekstforklaringene seg mot trekk ved selve valget og kjennetegn ved kommunene. Begge forklaringsdimensjoner er representert i det kvalitative materialet. Her vil vi løfte fram fire dimensjoner som begge beveger seg innenfor og mellom kontekstuelle og individuelle forklaringsmodeller. Disse er: (1) Egenskaper ved kommunen (2) Egenskaper ved den lokalpolitiske kontekst (3) Egenskaper ved valg gjennomføring (4) Egenskaper ved velgerne.

(1) Egenskaper ved kommunen

Det er tidligere vist at *størrelsen på kommunen* og deltagelse henger sammen, og den politiske deltagelsen synes å være større i små enn i store kommuner (Dahl og Tuft 1973). Trolig skyldes det at de små kommunene i større grad er preget av nærhet til kandidatene, bedre oversikt og større innflytelse for det enkelte individ enn i større kommuner (Rose 2002). Dette gjør det lettere for partiene å mobilisere velgerne (Rose 2004). Norsk forskning har da også vist at valgdeltagelsen avtar ettersom størrelsen på kommunene øker (Rose 2002; Christensen mfl. 2008).

I vårt materiale avviker slik sett småkommunene Lebesby og Gausdal fra dette bildet, mens både Vegårshei og Fedje er eksempler på små kommuner hvor deltagelsen er langt høyere enn man kunne forventet. Også Oppegård skiller seg ut, da det er en relativt stor kommune som dette til tross har en svært høy andel velgere som bruker stemmeretten sin.

Vårt materiale viser at kommunestørrelse i seg selv ikke gir en fullgod forklaring på variasjon i valgdeltagelse. Viktig synes også de *geografiske* utfordringene for øvrig. Paulsen (2008) har blant annet vist at typiske hjemmesitterkommuner kjennetegnes av store avstander, hvor innbyggerne ofte tar i bruk nabokommunens tjenestetilbud, da tilbudet i egen kommune ligger lenger unna. Denne type kommuner – som blant annet dreier seg om kystkommuner i Finnmark – preges også av at unge velgere flytter fra kommunen for å ta videregående utdanning. Det er høy terskel for å stemme i en kommune man ikke er bosatt i – særlig når man skal gjøre det for første gang – også fordi tilhørigheten til lokaldemokratiet svekkes når man ikke bor der.

De tre minste kommunene i vårt materiale er også de med størst avvik i valgdeltagelse (Lebesby, Vegårshei og Fedje). Ingen av disse har videregående skole i kommunen, men det er bare i hjemmesitterkommunen Lebesby skoleelever må flytte hjemmefra for å fullføre videregående skole. I de to andre kommunene er deltagelsen svært høy.

Også i kommuner hvor næringsgrunlaget hviler på *primærnæring* – som fiske og landbruk – har vist seg historisk å ha generelt lav deltagelse (Rokkan og Valen 1962). Bildet er nok mer nyansert i dag, men et generelt lavt utdanningsnivå i disse kommunene, synes å fortsatt være en viktig årsak til lav deltagelse. Både Lebesby og Gausdal er kommuner hvor primærnæringen til en viss grad står sterkt, selv om alternativ næringsvirksomhet i økende grad har erstattet dette.

I den senere tid har også betydningen av et lokalsamfunns *sosiale kapital* blitt løftet fram som forklaringer på valgdeltagelse. Putnam definerer sosial kapital som «trekk ved sosial organisasjon som tillit, normer og nettverk som kan

forbedre samfunnets effektivitet ved å lette samordnet handling» (Putnam et al. 1993, 169). Blant annet er det vist at medlemskap i frivillige organisasjoner økte sjansen for å delta i det amerikanske presidentvalget i 1996 (Carlson 1999). I norsk sammenheng har man vært varsom med å konvertere sosial kapital til *politisk* kapital. Man kan for eksempel ikke slutte at lav valgdeltagelse kommer som en følge av lav sosial kapital. Hansen m.fl (2002) har imidlertid vist at kommuner med høy sosial kapital hadde høyere valgdeltagelse enn andre kommuner i 1999.

Samtlige casekommuner beskrives som kommuner med et rikt foreningsliv. Særlig gjelder dette de minste kommunene. I Lebesby beskrives foreningslivet som «bærebjelken i lokalsamfunnet», og i Vegårshei er idrett og menighetsarbeidet av en slik karakter at ordføreren mener det trekker til seg nye innbyggere. I Lebesby er valgdeltagelsen lav – i Vegårshei høy. Høy er den også i Fedje, hvor også det sivile engasjementet framstilles som eksepsjonelt. Eksempelet fra Lebesby viser at det ikke er gitt at samfunnsengasjementet er lavt selv om valgdeltagelsen er det.

En annen faktor som kan spille inn er graden av sosial kontroll – og dermed følelsen av å gjøre sin *Borgerplikt*. Dette er en faktor som kan bidra til økt deltagelse (Funk, 2010). Både Lebesby, Vegårshei og Fedje er små kommuner. Lebesby skiller seg fra de andre ved stor geografisk spredning. Men både Vegårshei og Fedje er tette samfunn som synes å være preget av nettverk og tillit – viktige komponenter for sosial kapital. Dette er et gode. Samtidig kan sosial kontroll framstå som sterk i slike samfunn. Særlig i Fedje med ett valglokale, preges lokalsamfunnet av gjennomsiktighet og sterk sosial kontroll. Det kan tenkes at også dette påvirker deltagelsesnivået.

En annen faktor som kan tre inn er forskjeller i *politisk foreningskultur*. Både i Fedje og Vegårshei stilte flere partier lister. I Lebesby var det kun Arbeiderpartiet og Borgerlig Felleliste. Det kan tenkes at de lokale partilagene ikke er så aktive i Lebesby, og at bildet er noe annerledes i Fedje og Vegårshei, ettersom det synes å være flere aktive partilag. Man kan tenke seg at dersom det lokale foreningslivet kun består av hobby- og fritidsorganisasjoner – og ingen politiske – kan dette føre til manglende mobilisering ved valg.

(2) Egenskaper ved den lokalpolitiske kontekst

En viktig komponent for å forklare valgdeltagelse er den lokalpolitiske konteksten. Hvilke partier finnes, hvor stor konkurransen er mellom dem, om lokalpolitikken preges av konflikter og uvennskap eller harmoni og fellesskapsløsninger – og ikke minst hvem som har den mest populære ordfører kandidaten, er noen av faktorene som framtrer som sentrale i vårt kvalitative materiale.

Partikonkurransen kan naturlig nok ha betydning for fremmøte. Tverrnasjonal valgforskning har vis at kommuner med ett dominerende parti er deltagelsen lavere enn i kommuner der flere jevnstore partier konkurrerer om makten. Med andre ord: Flere antas å stemme når *konkurransen er tett* (Blais 2006: 119). *Antallet partier* i kommunene har betydning for valgdeltagelsen. Et høyt antall partier trekker valgdeltagelsen opp (Blais 2006). Dette er tatt med som en faktor i den predikerte valgdeltagelsen, og slik sett tatt høyde for.

I Hammerfest er partikonkurransen liten. Arbeiderpartiet har rent flertall, selv om der er flere partier som stiller liste. Heller ikke i Lebesby har Arbeiderpartiet har konkurranse. Dette var særlig påfallende ved 2011-valget, da det kun var Borgerlig Fellesliste som var konkurrent. I begge kommunene har Arbeiderpartiet hatt makten i stort sett hele etterkrigstiden. Det har med andre ord ikke vært knyttet særlig spenning til valgene i disse to hjemmesitterkommunene.

Men også i Høyre-bastionen Oppegård har valgresultatet vært gitt forut for valgene, og slik har det vært siden slutten av 1960-tallet. Dette til tross: Velgerne møter opp på valgdagen. En årsak kan være at opposisjonen synes å være sterkere enn i både Lebesby og Hammerfest, dersom man legger oppslutning til grunn. Oppegård-eksempelet viser at man *kan* ha høy deltagelse selv om ett parti har dominert over tid. Dette viser at partikonkurranse ikke gir en utfyllende forklaring på nivå på deltagelse.

I kommuner hvor *konkurransen er tett* vil velgerne kunne oppleve at deres stemme vil ha betydning for valgfallet, noe som kan øke oppmøtet (Sönderlund mfl 2001). Dette fører oss over på «jevnt løp-hypotesen» som sier at jo mer uvisst valgresultatet er, jo høyere blir deltagelsen (Holmberg og Oscarsson 2004:27). Dette er i aller høyeste grad gjeldende i den stemmевillige kommunen Vegårshei, hvor 2011-valget beskrives som «spennende». Hvem som skulle styre kommunen ble ikke klart før fire dager etter valget, da etter forhandlinger mellom Krf, Høyre og Senterpartiet. Spennende var det også vært i Gausdal, med mange jevnstore partier og et på forhånd uklart valgresultat. I likhet med Vegårshei ble det her maktskifte. Det som skiller de to kommunene er at Gausdal var deltagelsen lav, i Vegårshei høy. Som vi senere skal komme tilbake til, synes interne partikonflikter i Gausdal å nøytralisere den effekt partikonkurranse har som mobiliserende effekt i denne kommunen.

Lokale lister kan tilføre lokalpolitikken et konkurranse- eller mobiliserings-element og er derfor også tatt hensyn til i utregningen av den predikerte valgdeltagelsen i kommunene. Vi ser imidlertid fra det kvalitative materialet at det ikke er gitt at slike lister virker mobiliserende. Eksemplene fra Gausdal og Lebesby gir to ulike fortellinger om dette.

Dersom Borgerlig Fellesliste i Lebesby ikke hadde blitt etablert forut for 2011-valget, ville det kun vært Arbeiderpartiet som stilte liste. Dette ville antageligvis redusert deltagelsen ytterligere. Selv om det ikke var noen tydelige konfliktlinjer mellom Arbeiderpartiet og Borgerlig Fellesliste, stemte nesten 4 av 10 på den lokale listen. Dette viser betydningen av å ha politiske alternativer. Felleslisten var et samarbeid mellom Høyre og Senterpartiet. SV – som stilte liste i 2007 – var slik sett ikke representert.

Den lokale listen i Gausdal – Bygdelisten – ble imidlertid etablert for å kjempe mot nedleggelse av grendeskoler. Listen ble med andre ord etablert i lys av en svært konfliktfylt sak, hvilket ikke er uvanlig i en norsk lokalpolitisk kontekst (se også Aars og Ringkjøb 2005). I Gausdal har sentraliseringsdebatten rundt skolegrenser preget lokalsamfunnet og den lokalpolitiske konteksten gjennom hele 2000-tallet. Det er lite som tyder på at denne saken, med klare fiendebilder, ubehagelig høy temperatur i kommunestyret og langtekkelige prosesser for å følge opp lokalpolitiske vedtak, har styrket lokaldemokratiet. Oppsplitting og dype personkonflikter i enkelte partier kom som en følge av dette. Informanter mener denne saken har bidratt til en velgertrøtthet, og er en medvirkende årsak til den lave deltagelsen gjennom det siste tiåret.

Dette fører oss over på den betydning den lokalpolitiske «stemningen» har for deltagelsen. Vi vet fra før at partikonkurranse og uklare valgresultater trigger frammøte ved valg. Men hvilken betydning har *konflikter vs harmoni* i lokalpolitikken? I de fleste casekommuner er det konsensus som preger det lokalpolitiske samarbeidsklima, og i mange kommuner synes velgerne stort sett å være fornøyde – enten man bor i en stemmevillig kommune, som Oppegård, eller i en hjemmesitterkommune som Hammerfest. Men som vist over, skille Gausdal seg ut i så måte. Her synes nettopp konfliktnivået å virke demobiliserende. Ser vi derimot på Fedje – som har blitt kastet ut i store utfordringer på grunn av miljøkatastrofer like utenfor kystlinjen – er også konfliktene tydelige. Men her går ikke konfliktlinjene mellom de lokale partiene – men mellom de lokale politikerne og nasjonale styresmakter. Fiendebildet er ikke å finne lokalt, men utenfor kommunen. Man kan tenke seg at høy valgdeltagelsen også er en støtteerklæring til de lokale politikerne.

Man skal heller ikke underkjenne den betydning *personvalg* har for deltagelsen ved kommunevalgene. Informanter fra flere kommuner løfter dette fram som helt avgjørende faktorer for valgdeltagelsen. Populære eller upopulære kandidater kan utgjøre en stor forskjell – ikke bare for valgdeltagelsen – men også for valgresultatet. Et eksempel som har blitt løftet fram er Berlevåg – som ikke inngår i casestudien – men som etter årtider med Arbeiderpartistyre ble en

Høyrestyrt kommune etter 2011-valget. En informant mener dette utelukkende var knyttet til at den svært populære ordføreren fra Arbeiderpartiet trakk seg og ble erstattet av en mindre erfaren person, mens Høyre satte inn en lokal profil på topp. Her ble også valgdeltagelsen svært høy. I Hammerfest «drar» ordføreren stemmer. Ved 2007-valget tapte Arbeiderpartiet ved oppslutning 2007-valget, men det var trolig fordi ordføreren da var fast møtende vara på stortinget, og velgerne visste at han ikke ville tiltre etter valget. Han kom imidlertid tilbake i 2010 – og nådde nye høyder ved valget i 2011. Også på Fedje beskrives ordførerne de tre-fire siste valgene som sterke og populære – selv om de har kommet fra henholdsvis Høyre og Arbeiderpartiet.

(3) Egenskaper ved valg gjennomføring

Hvor lett eller vanskelig det er å få avgitt sin stemme kan bidra til å påvirke fremmøte. Stor *tilgjengelighet* til stemmelokalene antas å senke kostnadene ved å stemme og dermed øke valgdeltagelsen (Gimpel og Schuknecht, 2003, Blais 2006; Gronke mfl. 2008). Flere av casekommunene løfter nettopp fram tilgjengelighet som en sentral faktor for enten høy eller lav deltagelse. Gausdal gjennomførte endringer i antall valgkretser forut for 2011-valget, mens Vegårshei har vedtatt å redusere antall valgkretser fra 10 til to ved stortingsvalget i 2013. Det er i de små valgkretsene stemmelokaler legges ned, og disse kretsene innlemmes i større og nærliggende kretser.

Skolegrenser fra 1960-tallet har i stor grad definert også grensene for valgkretsene. I tillegg til at skolekretsene er endret og vi er mer mobile enn for få tiår siden, gjør at avstanden til valglokaler ikke er så store. I hjemmesitterkommunen Gausdal slo man sammen flere stemmekretser. Det er vanskelig å si hvilken betydning dette hadde for det dårlige frammmøte. Mer alvorlig var det nok at valgavviklingen i den største valgkretsen ikke gikk etter planen. Stemmegivningen gikk sakte, og lange køer på opptil 30 minutter oppstod. Dette forårsaket irritasjon blant velgere som snudde og gikk. Norsk forskning har vist at antallet valglokaler (kontrollert for antallet velgere) ikke hadde noen effekt på valgdeltagelsen nasjonalt, men spilte en viss rolle i nordnorske kommuner med store geografiske avstander (Midtbø og Christensen 2001). I Gausdal er avstandene små, så her kan det tyde på at det ikke er antall valglokaler i seg selv som påvirket deltagelsen, men problemer med valg gjennomføringen. Vi skal også huske på at Gausdal er en kommune hvor sentraliseringsdebatter har forårsaket store splittelser fra før, og det ble også på forhånd meldt om valgboikott fra enkelte velgere tilhørende den den miste kretsen. I hvilken grad dette ble gjennomført vites ikke.

Det er også verdt å nevne Fedje, som med bare ett valglokale, hadde «mobile valgfunksjonærer». Disse drar hjem til de velgerne som ikke av egen maskin kommer seg til valglokalet. Dette blir benyttet til en viss grad, men gir også signaler om viktigheten av å bruke stemmeretten sin.

I 2011 var det forsøk med stemmegivning via *Internett*. Det er lite som tyder på at dette har påvirket valgdeltagelsen hos de ti forsøkskommunene generelt, men Hammerfest synes å skille seg ut med en relativt høy valgmobilisering ved dette valget. Det er ikke nevneverdige forhold ved den politiske konteksten som har endret seg, og informanter mener at internettstemmegivning kan ha ført til en mobilisering av visse grupper velgere i kommunen.

(4) Egenskaper ved velgerne

I utregningen av den predikerte valgdeltagelsen er det tatt høyde for *utdanningsnivået* i kommunene da det er vist at å ha en høyt utdannet lokalbefolkning øker sannsynligheten for å delta i valget (Christensen mfl. 2008). I det kvalitative materiale er det særlig Oppegård som skiller seg ut med en særlig høy utdannet befolkningen – og høy deltagelse. Selv om utdanning spiller en viktig rolle i å forklare variasjon i deltagelse, spiller variabler som alder, kjønn, inntekt, sivilstatus, og landbakgrunn en rolle når hjemmesitterne skal skilles fra deltagerne (Bjørklund 2005; Franklin 1996; 2004; Denver 2008; Stoker og Jennings 1995). Heller ikke i Oppegård forklarer slik sett utdanning hele variasjonen. Både høy inntekt og høy andel av småbarnsfamilier er forhold som synes å påvirker deltagelsen.

Velgerne i Vegårshei skiller seg også ut fra majoriteten av velgere i Agderkommuner, ikke bare ved at de stemmer i større grad, men ved at de også scorer lavere på viktige levekårsindikatorer. I hjemmesitterkommunen Hammerfest har valgdeltagelsen steget fra 2007 til 2011, noe som kan ha sammenheng med Snøhvit-utbygging og andelen høyt utdannede som har bosatt seg i kommunen fra 2007 – da anlegget på Melkøya ble etablert.

Både Gausdal og Lebesby ligger under landsgjennomsnittet for utdanning og inntekt – også når det kommer til generelle levekårsindikatorer. I tillegg kan man tenke seg at særlig i Lebesby, hvor elever på videregående skole og må flytte hjemmefra, også har en manglende utdanningskultur som vil kunne påvirke valgdeltagelsen.

Er det tenkelig at enkelte lokalsamfunn har en sterkere *deltagelseskultur* enn andre? Flere forskningsbidrag har vist at sosiale ressurser har betydning også for valgdeltagelsen (se for eksempel Strømsnes 2003; Elklit mfl. 2005; Wolfinger og Rosenstone 1980). Vi har tidligere sett på hvordan foreningsmedlemskap øker

sannsynligheten for å stemme. Man kan tenke seg at dette handler om en kollektiv orientering hvor plikten til å stemme oppleves som sterk. Som vi tidligere var inne på kan dette komme av et ytre sosialt press. Man kan også tenke seg at *borgerplikten* dannes som et svar på et indre ønske. Den indre motivasjonen kan komme fra etisk vurdering om at en selv må yte slik som en forventer at andre gjør det (Feddersen, 2004). Dette er en forklaring som løftes fra gjennom intervjuene fra Vegårshei. Ikke bare er der en sterk deltagelseskultur gjennom frivillig foreningsdeltagelse, deriblant lokale partier, men også den lokale menigheten står svært sterkt i lokalsamfunnet. I dette miljøet blir «plikt» løftet fram som en viktig verdi og rettesnor. Det kan tenkes av dette har styrket borgerplikten – da som et svar på et indre ønske – ikke utelukkende sosial kontroll.

Derfor varierer valgdeltagelsen: En oppsummering for hver casekommune

I denne oppsummeringen gis en kortversjon av hver enkelt casekommune, og de faktorer som synes å ha spilt en viktig rolle for variasjon i deltagelse.

Lebesby – et sammensatt forklaringsbilde av klassiske faktorer

I Lebesby stemte bare 54 prosent av de 1033 velgerne. Ut i fra våre prediksjoner skulle deltagelsesnivået vært på 69 prosent. Valgdeltagelsen gikk *ned* med to prosentpoeng fra 2007 til 2011, stikk i strid med valgdeltagelsen i landet som helhet, som økte med tre prosentpoeng.

Det finnes få politiske alternativer til Arbeiderpartiet i Lebesby. Dette er den viktigste forklaringen til lav valgdeltagelse, hevder informantene. Selv om mangelen på konkurranse var ekstrem ved 2011-valget, har Arbeiderpartiet vært enerådende i lokalpolitikken gjennom hele etterkigstiden. «Har Arbeiderpartiet bestemt seg for noe, så blir det slik», som det blir sagt. Dette kan gi seg utslag på to måter. For det første kan mange oppleve at det ikke gjør noen forskjell om en stemmer eller ikke. For det andre kan fraværet av politiske alternativer virke demobiliserende ved at man ikke har alternativer som harmonerer med egen ideologiske preferanser.

Lebesby Arbeiderparti har også sørget for å dyrke fram gode og populære kandidater som har hatt stor oppslutning blant velgerne.

Lav valgdeltagelse er ikke et nytt fenomen i Lebesby. Mye tyder på at det skjedde et skifte i det lokalpolitiske klima på begynnelsen av 1990-tallet. Etter flere turbulente år bestemte lokalpolitikkerne seg for å føre en konsensus-politikk.

Resultatet er altså en kombinasjon der man både mangler partipolitiske

alternativer og lokalpolitiske saker som skiller partiene fra hverandre og som skaper spenning i lokalpolitikken.

I tillegg preges Lebesby en velgergruppe med relativt sett lav utdanning, inntekt og fraværet av videregående skole. Men selv om valgdeltagelsen er lav, har lokalsamfunnet et mangfoldig og svært aktivt foreningsliv som store deler av innbyggerne tar del i. Svak lokalpolitisk interesse synes slik sett ikke å ha smittet over på sivilsamfunnet som sådan.

Gausdal – sentraliseringsdebatt og vedvarende konflikter

58 prosent av de 4860 stemmeberettigede brukte stemmeretten sin i Gausdal. 66 prosent var den forventede (predikerte) deltagelsen. Valgdeltagelsen i Gausdal har vært lav fra 1999-valget, men ved 1995-valget stemte hele 68 prosent. Noe har skjedd.

Det mest nærliggende forklaringen er knyttet til at Gausdal siden slutten av 1990-tallet har vært preget av store konflikter rundt sentralisering av grunnskolen. Slike konflikter skulle man tro ville øke deltagelsen. I Gausdal har den ikke det. Valgdeltagelsen fikk en knekk og har holdt seg lav. Det er konfliktens karakter blir løftet fram som den viktigste årsaken. En ukoselig kultur festet seg i lokalpolitikken, politiske saker stoppet opp, vedtak ble omprøvd gang på gang – og kommunestyret har i perioder vært handlingslammet. Når Senterpartiet – som hadde ordføreren – opplevde en splittelse hvor halvparten støttet Bygdelista (som ble etablert for å bekjempe endring av skolestrukturen) – *kan* dette ha bidratt til en trøtthet hos velgerne.

Resultatet ved 2011-valget tyder på at velgerne ønsket forandring. Arbeiderpartiet økte sin oppslutning fra 2007- til 2011-valget med 11 prosentpoeng (fra 29 til 39 prosent). Man skal helt tilbake til 1991 før Arbeiderpartiet hadde ordfører i kommunen, til tross for at det alltid har vært det største partiet. Selv om bare 58 prosent stemte – så var det – i likhet med de tidligere valgene – klar tale fra velgerne. For det er nærmest blitt en tradisjon med store partisvingninger under valg i Gausdal. Dette skulle man tenke seg bidro til en økt deltagelse. I stedet har det skjedd økende politisk polarisering, som ikke har virket mobiliserende.

Næringsutvikling, ny videregående skole, flerbrukshall og et ytrende foreningsliv blir løftet fram som positive faktorer i bygda. Til tross for en svak kommuneøkonomi, var valgkampen i 2011 preget av mer ro og mindre konflikter enn de foregående valgkamper. I motsetning ble valgkampen i 2007– beskrevet som «tatt ut av enhver sammenheng». Det framstår da som litt underlig av valgdeltagelsen gikk *ned* fra 2007- til 2011-valget. En nærliggende forklaring på dette er problemer med valgavviklingen ettersom flere valgkretser ble slått sammen.

Foruten protester mot dette, var det til dels store problemer med valgavviklingen i den største valgkretsen, noe som forårsaket lange køer og at velgere snudde og gikk hjem.

Vi må også ta hensyn til at Gausdal fortsatt er en kommune hvor jordbruk står sterk, noe som kan forklare den generelt lave utdannings- og inntektsnivået i befolkningen, selv om dette til dels er tatt høyde for i den predikerte deltagelsen.

Hammerfest – en populær ordfører og nye velgergrupper

Hammerfest har lenge vært en «hjemmesitterkommune» og ved 2011-valget stemte 56 prosent av de 7752 stemmeberettigede. 250 av disse var 16- og 17-åringer. Den predikerte deltagelsen var på 63 prosent. Det interessante med Hammerfest er imidlertid økningen vi ser i valgdeltagelse fra 2007- til 2011-valget på 5 prosentpoeng. Hvorfor?

En nærliggende forklaring på den generelt lave deltagelsen i Hammerfest er Arbeiderpartiets enerådende posisjon i kommunen. Dette kan ha bidratt til en demobilisering, da valgresultatene ved stort sett alle valg i etterkrigstiden på forhånd har vært gitt. Man kunne tenke seg at dette hadde gått utover Arbeiderpartiet, gjennom en slags «velgertrøtthet», og at oppslutningen om alternative partier ville vært større. Når så ikke skjer har dette sammenheng med den populariteten og anerkjennelsen dagens ordfører har hos velgerne. Det er ikke gitt hvilken oppslutning Arbeiderpartiet – eller for den saks skyld – valgdeltagelsen hadde vært – dersom ordføreren ikke hadde en slik posisjon.

Det interessante med Hammerfest er imidlertid økningen vi ser i valgdeltagelse fra 2007 til 2011. Dette synes å henge sammen med to forhold: For det første kunne man stemme via Internett ved 2011-valget. Dette kan ha bidratt til en mobilisering for enkelte grupper. Den andre forklaringen knyttes til etableringen av mottak og prosessering av naturgass fra Snøhvitfeltet på Melkøya, like utenfor Hammerfest. Dette har tilført kommunen høyt utdannede mennesker i produktiv alder. Det er ikke utenkelig at dette er borgere som generelt sett er mer stemmevillige og slik sett bidratt til å øke deltagelsen. Tilflytningen har fått konsekvenser for det øvrige samfunnslivet: «Hammerfest har gått fra å være et sted i solnedgang til å bli et potent samfunn fullt av aktiviteter», forteller en informant. Årsaken knyttes til næringsutvikling og tilsiget av unge, arbeidsføre og høyt utdannede mennesker. Livet i Hammerfest beskrives som mer innholdsrik og pulserende, hvor mange er engasjerte i mye og mangt.

Man skal heller ikke se bort fra at det har vært en generell mobilisering i velgerkorpset. Det har skjedd mye i kommunene de senere år, og politiske saker knyttet til torskekvoter og opprettholdelse av fiskemottak på land kan ha bidratt

til å mobilisere velgere – særlig for Arbeiderpartiet – som økte oppslutningen fra sist valg med 15 prosentpoeng. Høyre holdt imidlertid stand, med sine 16,5 prosent. Det var særlig Frp som tapte velgere ved 2011-valget.

Oppegård: Resurssterke velgere og sterke lokalmiljø

Med sine vel 19000 velgere er Oppegård en stor kommune. Det er også en Høyre-bastionen med et velsmurt lokalpolitisk maskineri. Velsmurt synes også valg gjennomføringen i de sju valgkretser som foregår over to dager å være. Ting er på stell – og fraværet av lokalpolitiske konfliktlinjer kunne imidlertid slått motsatt vei hvor vi kunne sett en *demobilisering* ved valg. Det skjer ikke. 72 prosent brukte stemmeretten sin, noe som er mer enn den predikerte deltagelsen – på 67 prosent. Her ser vi at stabilitet og stø kurs bidrar til mobilisering – antagelig godt hjulpet av en borgerplikt som står sterkt blant de resurssterke velgerne. For høy valgdeltagelse er ikke et nytt fenomen i kommunen. Det har festet seg en «deltagelseskultur» som har ført Oppegård høyt på valgstatistikken i flere tiår. Årsaken til dette er sammensatt hvor ulike faktorer synes å virke sammen. Det er derfor også nærliggende å trekke fram befolkningssammensetningen i kommune.

Oppegård har tiltrukket seg velgere som ligger langt over gjennomsnittet både i inntekt og utdanningsnivå. Nærheten til et arbeidsmarked som krever høyt kvalifiserte medarbeider, i kombinasjon av et underskudd av familieboliger i Oslo, har gjort Oppegård og Kolbotn til attraktive boområder for høyt utdannede mennesker med høy inntekt – og dermed av Høyrevelgere (Heidar og Saglie 2002). Det er også grunn til å tro at en sammensatt boligbygging gjennom de siste tiårene har ført til stabile boområder i kombinasjon med et rikt foreningsliv. I tillegg har det siden 1992 vært en gratis lokalavis som er delt ut til alle husstander ukentlig. Her har kommunen sørget for systematisk å informere om hva som skjer. Denne ble lagt ned i 2012 – men blir beskrevet som viktig både for informasjon og kunnskapsformidling i kommunen.

Vegårshei: Plikt og konkurranse

Vegårshei har med sine 1434 velgere en deltagelse på 80 prosent. Dette er nesten 11 prosentpoeng høyere enn den predikerte deltagelsen.

Det er fire forhold som peker seg ut som særegent ved dette lille lokalsamfunnet, og som kan tenkes å forklare den høye deltagelsen ved valg. For det første skiller Vegårshei seg positivt ut på en rekke variabler som vi fra før vet virker mobiliserende. Dette gjelder faktorer som gode levekår og høy yrkesdeltagelse. For det andre har det fram til 2011-valget vært svært mange stemmekretser, sett

i forhold til velgermassen. Det har derfor ikke vært noen fysiske hindringer til å bruke stemmeretten sin. Det vil være spennende å se om dette vil forandre seg ved stortingsvalget i 2013, da antallet reduseres fra 10 til to. For det tredje har det vært mange spennende valg, og partikonstellasjoner har ofte blitt etablert først etter valgene. Det har vært tydelige fronter mellom de som er i opposisjon og de som er i posisjon, og valgresultatet har ikke på forhånd vært gitt. Dette kan også ha bidratt til en ekstra mobilisering av velgerne. For det fjerde løftes Vegårshei fram som et lokalsamfunn som er drevet fram av dugnad, deltagelse og engasjement, og det som i litteraturen blir betegnet som sosial kapital (Putnam 2000, Putnam et al. 1993). Den sterke menighetskulturen har ifølge informanter, gitt en sterk kollektiv orientering og pliktfølelse til fellesskapet. Dette kan ha bidratt til at «folk flest» i Vegårshei opplever i sterk grad valghandlingen som en «borgerplikt» man bør delta i.

Fedje: Øya med de få, men stemmevillige velgerne

Øysamfunnet Fedje har bare 444 velgere, men nesten alle stemmer (86 prosent). Det er 13 prosentpoeng mer enn hva man kunne forvente ut i fra den predikerte deltagelsen.

I likhet med de andre kommunene vi her har sett på, er det ingen av informantene fra Fedje som kan peke på *en* enkelt årsak til at den observerte valgdeltagelsen avviker i så stor grad fra den predikerte. Det er særlig fem forhold som trer fram:

For det første har nok selve valgavviklingen betydning. Avstandene til det ene valglokalet er kort, og anledningen til å forhåndsstemme er svært god. Fedje tilbyr også en ambulerende «hjemmevalg-tjeneste», hvor to valgfunksjonærer drar hjem til velgere med stemmeurnen, dersom velgeren ønsker dette. Dette blir primært benyttet av velgere som av helsemessige årsaker ikke kommer seg til et valglokale. I et så lite samfunn kan man også tenke seg at den sosiale kontrollen er betydelig, og at normen om å delta ved valg også slår ut. Borgerplikten synes med andre ord å stå sterkt.

For det tredje er forholdene i kommunen små. Velgerne kjenner listekandidatene, og stemmer mer på personer enn parti. At samtlige fem partier som stilte liste ved 2011-valget er representerte i kommunestyret, forteller om et bredt sammensatt politisk landskap, med reell konkurranse.

En annen medvirkende forklaring på den høye valgdeltagelsen er det store sivile samfunnsengasjementet blant innbyggerne. Innbyggerne har mange ulike møteplasser gjennom idretten, kulturlivet, misjonsforeningene samt de mer uformelle møteplasser som bowlingen, cafeen og konserttilbud. Fellesskapet

beskrives som sterk, noe som nok har sammenheng med kommunens isolerte beliggenhet i havgapet, 30 minutters fergereise fra fastlandet. Skal man få til noe på hjemmeplassen, må engasjementet komme nedenfra.

Dette fører oss over på en femte forklaring, knyttet til ytre utfordringer kommunen står overfor både når det gjelder synkende folketall og miljøforurensning. I slike strukturelle saker trer det fram et bilde hvor innbyggerne og politikerne står sammen, er enige om problemet og hva som må til for å løse dette. Nå kan slike ytre påvirkning kanskje vel så ofte bidra til maktesløshet og lav deltagelse, men i Fedje synes det i alle fall at lokalpolitikere har bred støtte hos sine velgere i måten de styrer kommunen, internt – og presser på for å bedre de ytre rammebetingelser.

Avslutning – Hva forklarer variasjon i valgdeltagelse?

Formålet med denne rapporten har vært å forklare variasjon i valgdeltagelse ved lokale valg i Norge, ved hjelp av data fra lokalvalget 2011. Utgangspunktet for analysene var en bekymring for den store variasjonen i valgdeltagelse mellom norske kommuner. Ved lokalvalget i 2011 var det stor variasjon mellom kommunene på dette området. Den lille kommunen Fedje i Hordaland kom best ut, med 86,4 prosent deltagelse i kommunevalget. I motsatt ende av skalaen finner vi en annen liten kommune: Lebesby i Finnmark, hvor 54,2 prosent av de stemmeberettigede deltok.

Tidligere forskning har forklart slik variasjon ved å studere kjennetegn ved kommunene (se for eksempel Hansen mfl. 2002). Hoveddelen av forskning på valgdeltagelse har likevel fokusert på individnivået: hva forklarer at noen deltar og andre ikke deltar i valg? (Se for eksempel Strømsnes 2003; Elklit mfl. 2005; Wolfinger og Rosenstone 1980). Et sentralt poeng i denne rapporten er at disse perspektivene bør kombineres. Individuelle forskjeller og forskjeller mellom kommuner bør sees i sammenheng. Det er tenkelig at forskjeller mellom kommuner utelukkende skyldes forskjeller i hvilke stemmeberettigede som er bosatt i hvilke kommuner. Det er også tenkelig (men mindre trolig) at forskjeller mellom individer utelukkende skyldes konteksten de befinner seg i; altså kjennetegn ved kommunene.

Ved hjelp av flernivåanalyser – en metode som ikke tidligere har vært benyttet i studiet av valgdeltagelse i Norge – kan vi svare på om det er kommunene eller individene som betyr mest for valgdeltagelsen. Svaret er at variasjonen først og fremst ligger på individnivået. Det er i all hovedsak kjennetegn ved de stemmeberettigede som har betydning for om de deltar i lokalvalg eller ikke. Kun fire prosent av variasjonen i deltagelse kan knyttes til kommunenivået.

Dette funnet har snudd opp ned på utgangspunktet for vår studie. Det fremstår ikke lenger som en nyttig øvelse å lete etter kjennetegn som allment kan forklare forskjeller i deltagelse mellom norske kommuner. Når vi skal forklare forskjeller i valgdeltagelse bør vi interessere oss mer for de individuelle stemmeberettigede enn for kommunene. Den eneste faktoren som i våre analyser har en (negativ) effekt på valgdeltagelsen er arbeidsledighet i kommunen. Høy arbeidsledighet i en kommune ser ut til å ha en negativ effekt på deltagelsen.

Hvilke faktorer er det da som forklarer deltagelse på individnivå? Analysene våre bekrefter flere funn fra tidligere forskning. Individuelle ressurser har stor betydning. Personer med høy sosioøkonomisk status (utdanning og inntekt) deltar mer enn andre. Vi finner særlig store forskjeller etter utdanningsnivå. Videre ser det ut til å være en økende kjønnsforskjell i valgdeltagelse. Kvinner deltar nå mer enn menn, og dette er særlig tydelig hos de yngste generasjonene. Mye tyder på at generasjonsutskiftninger vil føre til at denne forskjellen blir større med årene.

Som kjent fra tidligere forskning henger valgdeltagelse også nært sammen med alder og innvandrerbakgrunn. De yngste deltar mindre enn de middelaldrende og eldre. Personer med bakgrunn fra Asia, Afrika og Latin-Amerika har betydelige lavere valgdeltagelse enn befolkningen for øvrig, og denne forskjellen består etter at vi har kontrollert for sosioøkonomisk status.

Betyr disse analysene at vi kan forklare all variasjon i deltagelse mellom kommuner med kjennetegn ved befolkningen i kommunene? Nei, det kan vi ikke. Også i våre analyser er det en del kommuner som ligger langt over eller langt under det kan kunne forventes. Vi har derfor analysert et utvalg av slike «avvikende» kommuner. Analysene tyder på at spesielle forhold i en kommune kan påvirke deltagelsesnivået i positiv eller negativ retning. Eksempler på slike forhold er populære ordførere og ordfører kandidater som kan bidra til å mobilisere velgere. I noen kommuner har det oppstått en «deltagelseskultur», med en befolkning som deltar aktivt på mange områder, inkludert i politiske valg. Enkelte kommuner har en befolkningssammensetning som skulle tilsa høy deltagelse, men hvor deltagelsen er enda høyere enn man kunne forvente. Det er tenkelig at en ressurssterk befolkning skaper en kultur som fremmer deltagelse og som har betydning utover de individuelle ressursene den enkelte innehar. Casestudiene tydet også på at det kan oppstå en slik effekt i motsatt retning: i kommuner som har en befolkning som er lite tilbøyelige til å delta i valg oppstår det en kultur over tid som ytterligere hemmer deltagelse.

Resultatene fra casestudiene i seks kommuner rokker likevel ikke ved vårt hovedfunn, at kjennetegn ved kommunene har liten betydning for valgdeltagelsen.

I små norske kommuner kan unike forhold oppstå som påvirker deltagelsen i positiv eller negativ retning. Casestudiene gir flere eksempler på dette. Når vi skal forklare valgdeltagelse på et generelt nivå i Norge er det likevel de enkelte stemmeberettigede, og ikke kommunene de bor i, som gir oss svaret på hvorfor valgdeltagelsen varierer.

Litteratur

- Aldrich, John H. (1993) «Rational Choice and Turnout». *American Journal of Political Science*, 37: 246–278.
- Aust-Agder Fylkeskommune og Vest-Agder Fylkeskommune (2010). *Felles plan. Folkehelse og levkår i Agder. 2010–2012*.
- Bennulf, Martin og Per Hedberg (1999) «Utanför demokratin. Om det minskade valdeltagandets sociale och politiska rötter» i Cathrin Andersson et al. *Valdeltagande i förändring*, Stockholm Demokratiutredningens forskarvolym XII, s.75–135.
- Bergh, Johannes og Bjørklund, Tor (2010) Political Integration of Minorities. I Bengtsson, B., Strömblad, P. og Bay, A. H. (red.) *Diversity, Inclusion and Citizenship in Scandinavia*. Newcastle upon Thyne, UK, Cambridge Scholars Publishing.
- Bergh, Johannes og Christensen, Dag Arne (2012) Valgdeltagelse og bruk av internetstemmegeving. Har hvordan velgerne stemmer betydning for om de stemmer? I Seggaard, Signe Bock og Saglie, Jo (red.) *Evaluering av forsøket med e-valg 2011. Tilgjengelighet for velgere, tillit, hemmelige valg og valgdeltagelse*. Oslo, Institutt for samfunnsforskning.
- Bergh, Johannes og Saglie, Jo (2011) Valgdeltagelsen ved sametingsvalg: Hvor viktig er tilgjengelighet? I Josefsen, Eva og Saglie, Jo (red.) *Sametingsvalg: velgere, partier, medier*. Oslo, Abstrakt forlag.
- Bergh, Johannes og Ødegård, Guro (2012) Valget 2011: Utøya-effekten som ikke forsvant. *Dagbladet*. Oslo.
- Bergh, Johannes og Ødegård, Guro (kommer). Ungdomsvalget 2011 *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift*.
- Bjørklund, Tor (1998) «Den synkende valgdeltagelsen. Kommunale variasjoner og mulige forklaringer», i Audun Offerdal og Jacob Aars (red.): *Lokaldemokratiet Status og utfordringer*. Oslo: Kommunenes Sentralforbund.
- Bjørklund, Tor (2002) «Den stadig synkende deltagelsen ved lokalvalg – noen årsaker og konsekvenser» i Aardal, Bernt (red.) (2002) *Valgdeltagelse og lokaldemokrati*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Bjørklund, Tor (2005) «Maktutredningens Diagnose av lokaldemokratiet», i Jo Saglie og Tor Bjørklund (red.): *Lokalvalg og lokalt folkestyre*. Oslo: Gyldendal Akademisk, s. 198–210.
- Bjørklund, Tor og Jo Saglie (2000) *Lokalvalget i 1999. Rekordlav og rekordhøy deltagelse*. Rapport 12:2000. Oslo: Institutt for Samfunnsforskning.

- Bjørklund, Tor og Kjær, Ulrik (2002) Valgdeltagelsen ved lokalvalg i Norge og Danmark – forskjeller og likheter. *Valgdeltagelse og lokaldemokrati*. Oslo, Kommuneforlaget.
- Blais, André (2006) What Affects Voter Turnout? *Annual Review of Political Science* 2006:9:111–125.
- Blais, André og Dobrzynska, Agnieszka (1998) Turnout in Electoral Democracies. *European Journal of Political Research*, 33, 239–261.
- Blais, André, Young, Robert og Lapp, Miriam (2000) The calculus of voting: An empirical test. *European Journal of Political Research*, 37, 181–201.
- Cho, W.K.T., Gimpel, J.G., Dyck, J.J., (2006) Residential concentration, political socialization, and voter turnout. *Journal of Politics* 68, 156–167.
- Christensen, Dag Arne og Tor Midtbø (2001) «Norsk valgdeltagelse i et makroperspektiv», i NOU 2001:3: *Velgere, valgordning, valgte*. Oslo: Norges offentlige utredninger.
- Christensen, Dag Arne, T. Midtbø, H-E. Ringkjøb og Jacob Aars (2008) To valg med ny personvalgordning – Kontinuitet eller endring? Bergen, Rokkansenteret.
- Crewe, Ivor (1981) Electoral Participation. I Butler, David, Penniman, Howard R. og Ranney, Austin (red.) *Democracy at the Polls*. Washington, American Enterprise Institute for Public Policy Research.
- Dahl, Robert A. og Tufte, Edward R. (1973) *Size and Democracy: The Politics Of The Smaller European Democracies*, Stanford University Press.
- Denver, David (2008) «Another Reason to Support Marriage? Turnout and the Decline of Marriage in Britain.» *The British Journal of Politics & International Relations*, 10, 666–680.
- Downs, Anthony (1957) *An Economic Theory of Democracy*, New York, Harper and Row.
- Elklit, Jørgen, Birgit Møller, Palle Svensson og Lise Togeby (2000) *Hvem stemmer – og hvem stemmer ikke?*, Århus: Magtudredningen.
- Elklit, Jørgen, Birgit Møller, Palle Svensson og Lise Togeby (2005) *Gensyn med sofavælgerne. Valgdeltagelse i Danmark*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Ervik, Bjørn (2005) «Har kommunevalgene mistet betydning i velgernes øyne?», *Norsk Statsvitenskaplig Tidsskrift*, 21: 307–333.
- Feddersen, Timothy J. (2004) Rational Choice Theory and the Paradox of Not Voting. *Journal of Economic Perspectives*, 18, 99–112.
- Forgaard, Tanja S. (2006) Innvandrerbefolkningen flytter oftere til sentrale strøk. *Samfunnsspeilet*. Oslo, Statistisk sentralbyrå.
- Franklin, Mark N. (1996) «Electoral Participation», i Lawrence LeDuc, Richard G. Niemi og Pippa Norris (red.): *Comparing Democracies. Elections and Voting in Global Perspective*. London: Sage.
- Franklin, Mark N. (2004) Voter Turnout and The Dynamics of Electoral Competition in Established Democracies Since 1945. Cambridge: Cambridge University Press.
- Funk, Patricia (2010) Social Incentives and Voter Turnout: Evidence from the Swiss Mail Ballot System. *Journal of the European Economic Association*, 8, 1077–1103.
- Gausdal Kommune (2012). *Kommunal strategi. 2012–2015*. Gausdal: Gausdal kommune.

- Gerber, Alan S., Green, Donald P. og Larimer, Christopher W. (2008) Social Pressure and Voter Turnout: Evidence from a Large-Scale Field Experiment. *American Political Science Review*, 102, 33–48.
- Gimpel, J. G. og Schuknecht, J. E. (2003) Political participation and the accessibility of the ballot box. *Political Geography*, 22, 471–488.
- Goodman, Nicole J. (2011) An Assessment of Internet Voting in Canada: Evidence from the Town of Markham. Paper presented at the Sixt ECPR General Conference, University of Iceland, Reykjavik, August 26, 2011.
- Gronke, Paul, Eva Galanes-Rosenbaum, Peter A. Miller og Daniel Toffey (2008) Convenience Voting. *Annual Review of Political Science* 2008:11:437–55.
- Hansen, Tore, Ingunn Oppheim Ellis og Anne Lise Fimreite (2002) «Spiller egenskaper ved kommunene noen rolle for valgdeltagelsen ved kommunevalg?», i Bernt Aardal (red.): *Valgdeltagelse og lokaldemokrati*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Heidar, K. og J. Saglie (2002). *Hva skjer med partiene?* Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Helland, Leif (2002) «Bokessay: Valgdeltagelse og lokaldemokrati», *Tidsskrift for Samfunnsforskning*, 1: 57–65.
- Hjellum, Torstein (1967) Partiene i lokalpolitikken: En analyse av politiseringen av lokalstyret i Norge. Endringsrater, forklaringsfaktorer og virkninger, Oslo, Gyldendal Norsk Forlag A/S.
- Hox, J. (2002). *Multilevel Analysis. Techniques and Applications*. London: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- IDEA (2011) *Introducing Electronic Voting: Essential Considerations*. Policy Paper December 2011, Stockholm: IDEA.
- Jackman, Robert W. og Ross A. Miller (1995) «Voter Turnout in Industrial Democracies during the 1980s», *Comparative Political Studies*, 27: 467–492.
- Karvonen, Lauri (2004) Preferential Voting: Incidence and Effects. *International Political Science Review*, 25, 203–226.
- King, Gary, Robert O. Keohane og Sidney Verba (1994) *Designing Social Inquiry. Scientific inference in Qualitative research*. Princeton: Princeton University Press.
- Klausen, Jan Erling (2005) «Kan deltagelsen ved lokalvalg økes?», *Tidsskrift for Samfunnsforskning*.
- Laakso, Markku og Taagepera, Rein (1979) «Effective» Number of Parties: A Measure with Application to West Europe. *Comparative Political Studies*, 12, 3–27.
- Ledyard, John O. (1984) The pure theory of large two-candidate elections. *Public Choice*, 44, 7–41.
- Midtbø, Tor og Christensen, Dag Arne (2001) Norsk valgdeltagelse i et makro-perspektiv. *NOU 2001:3, Velgere, valgordning, valgte (Norges offentlige utredninger)*.
- Midtbø, Tor og Kristin Strømsnes (1996) «Voter Turnout in Norway: Time, Space and Causality», *Scandinavian Political Studies* 19(4), 379–400.
- Morton, Rebecca og Tyran, Jean-Robert (2012) Ethical versus Selfish Motivations and Turnout in Small and Large Electorates. New York/Vienna, New York University/University of Vienna.
- Norris, Pippa (2002) *Electoral Engineering: Voting Rules and Political Behaviour*. New York: Cambridge University Press.

- NOU (2006:7) Det lokale folkestyret i endring. Om deltaking og engasjement i lokalpolitikken. Oslo, Statens forvaltningstjeneste.
- Oliver, J. Eric (2000) City Size and Civic Involvement in Metropolitan America. *The American Political Science Review*, 94, 361–373.
- Palfrey, Thomas R. og Rosenthal, Howard (1983) A strategic calculus of voting. *Public Choice*, 41, 7–53.
- Pateman, Carol (1970) *Participation and Democratic Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Paulsen, H.M.W. 2008. Hjemmesitterkommunene. En studie av norske kommuner med svært lav valgdeltagelse i perioden 1945–2005. Universitetet i Oslo.
- Pettersen, Per Arnt og Rose, Lawrence E. (2009) Å delta eller ikke – det er spørsmålet: Lokalvalgene 1995–2007. I Saglie, Jo (red.) *Det nære demokratiet – lokalvalg og lokal deltagelse*. Oslo, Abstrakt forlag.
- Putnam, R.D. (2000). Bowling alone: the collapse and revival of American community. New York: Simon & Schuster.
- Putnam, R.D., R. Leonardi og R.Y. Nanetti (1993). *Making democracy work: Civic traditions in modern Italy*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Radcliff, Benjamin (1992) The Welfare State, Turnout, and the Economy: A Comparative Analysis. *The American Political Science Review*, 86, 444–454.
- Riker, William H. og Ordeshook, Peter C. (1968) A Theory of the Calculus of Voting. *American Political Science Review*, 62, 25–42.
- Ringdal, Kristen (2001) Enhet og mangfold. Bergen: Fagbokforlaget.
- Rommetvedt, Hilmar (1998) «Kommune- og fylkestingsvalg lokaldemokrati eller riksgallup?», i Audun Offerdal og Jacob Aars (red.): *Lokaldemokratiet Status og utfordringer*. Oslo Kommunenes Sentralforbund.
- Rose, Lawrence E. (2002) «Normer og roller – borgerpliktens endelikt?», i Bernt Aardal (red.): *Valgdeltagelse og lokaldemokrati*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Rose, Richard (2004), «Voter turnout in the European Union member countries», i *Voter Turnout in Western Europe since 1945*, (Red.) R. Lopez Pintor, M. Gratschew. Stockholm: IDEA, ss. 17–24.
- SteenShachar, Ron og Nalebuff, Barry (1999) Follow the Leader: Theory and Evidence on Political Participation. *The American Economic Review*, 89, 525–547
- Schattschneider, Elmer E. (1975) *The Semi-Sovereign People: A Realist's View of Democracy in America*, Wadsworth Publishing.
- Skare, Audun (1996) Jo mer lokalpolitikk, dess mindre partipolitikk. I Offerdal, A. og Aars, J. (red.) *Lokaldemokratiet: Status og utfordringer*. Oslo, Kommunenes Sentralforbund.
- Snijders, T. og Bosker, R. (1999) *Multilevel Modeling: An Introduction to Basic and Advanced Multilevel Modeling*, Sage.
- Snijders, Tom A. B. og Roel J. Bosker (2004). *Multilevel Analysis. An introduction to basic and advanced multilevel modelling*, London: Sage.
- SSB (2003) Kommunestyre- og fylkestingsvalget 2003. Lav valgdeltagelse blant innvandrene. Oslo: Statistisk Sentralbyrå.
- SSB (2009) Stabil lav valgdeltagelse blant innvandrere. Oslo: Statistisk Sentralbyrå.

- Steenbergen, Marco R. og Bradford Jones (2002). Modeling Multilevel Data Structures. *American Journal of Political Science* 46: 218–237.
- Stoker, Laura og Jennings, M. Kent (1995) Life-Cycle Transitions and Political Participation: The Case of Marriage. *The American Political Science Review*, 89, 421–433.
- Strømsnes, Kristin (2003) *Folkets makt. Medborgerskap, demokrati, deltagelse*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Söderlund, Peter, Hanna Wass og André Blais (2011) The Impact of motivational and contextual factors on turnout in first- and second-order elections. *Electoral Studies* 30(2011): 689–699.
- Teorell, Jan og Anders Westholm (1999) «Att bestämma sig för att vara med och bestämma. Om varför vi röstar – alt mindre» i Cathrin Andersson et al. *Valdeltagande i förändring*, Stockholm: Demokratiutredningens forskarvolym XII, s. 137–204.
- Treschsel, Alexander og Kristjan Vassil (2010) Internet Voting in Estonia. A comparative analysis of Four Elections since 2005. Report for the Council of Europe. Florence: European University Institute.
- Wolfinger, Raymond E. og Steven J. Rosenstone (1980), *Who votes?* New Haven: Yale University Press.
- Wooldridge, Jefferey M. (2009), *Introductory Econometrics. A Modern Approach*. Michigan: South-Western Cengage Learning.
- Østerud, Øyvind, Fredrik Engelstad og Per Selle (2003) *Makten og demokratiet. En sluttbok fra Makt- og demokratiutredningen*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Aardal, Bernt (red.) (2002) *Valgdeltagelse og lokaldemokrati*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Aardal, Bernt (2002) «Demokrati og valgdeltagelse – en innføring og oversikt», i Bernt Aardal (red), *Valgdeltagelse og lokaldemokrati*, Oslo: Kommuneforlaget, s.11–43.
- Aardal, Bernt og Stavn, Guro Elin (2006) Enda flere skifter parti. *Samfunnsspeilet*.
- Aars, Jacob og Ringkjøb, Hans-Erik (2005) Party Politicisation Reversed? Non-partisan Alternatives in Norwegian Local Politics. *Scandinavian Political Studies*, 28, 161–181.

Appendiks

Tabell A Regresjonsmodell på kommunenivå for valgdeltagelse i kommunestyrevalget 2011.

Source	SS	df	MS	Number of obs =	428
Model	5252.92724	11	477.53884	F(11, 416) =	32.34
Residual	6143.54404	416	14.7681347	Prob > F =	0.0000
				R-squared =	0.4609
				Adj R-squared =	0.4467
Total	11396.4713	427	26.6896283	Root MSE =	3.8429

valgdelt~2011	Coef.	Std. Err.	t	P> t	[95% Conf. Interval]	
smaakom	1.417238	.6145213	2.31	0.022	.2092838	2.625192
arbledighet	-1.891795	.2953347	-6.41	0.000	-2.472329	-1.311261
universitet	.2948026	.0439818	6.70	0.000	.2083483	.3812569
retting2011	.0773364	.0225415	3.43	0.001	.033027	.1216458
proloklister	.0018254	.0153917	0.12	0.906	-.0284299	.0320807
tettvalg	-.0458901	.0201921	-2.27	0.024	-.0855814	-.0061989
partier	-.2828065	.259982	-1.09	0.277	-.7938487	.2282356
gallagh	.263963	.2466078	1.07	0.285	-.2207897	.7487157
nytodag	-.451151	1.310071	-0.34	0.731	-3.026336	2.124034
lokalavis	-1.556608	.5341705	-2.91	0.004	-2.606618	-.5065987
frieinntekter	.0001591	.0000308	5.16	0.000	.0000984	.0002197
_cons	54.18094	2.13497	25.38	0.000	49.98426	58.37761

Tabell A Faktisk og predikert valgdeltagelse i alle landets kommuner. Prosent.

Kommune	Faktisk deltagelse	Predikert deltagelse	Avvik
Lebesby	54,2	69,1	-14,9
Moskenes	54,3	65,5	-11,2
Lierne	60,9	71,3	-10,4
Kvalsund	59,5	69,1	-9,6
Fosnes	62,8	72,3	-9,5
Kvænanngen	63,5	71,8	-8,3
Skånland	62,9	70,9	-8,0
Målselv	58,0	65,7	-7,7
Gausdal	58,2	65,9	-7,7
Nes	61,6	69,0	-7,4
Porsanger	61,7	69,1	-7,4
Hammerfest	56,1	63,4	-7,3
Etnedal	63,8	70,9	-7,1
Flakstad	60,3	67,3	-7,0
Hyllestad	62,1	69,1	-7,0
Grue	57,7	64,5	-6,8
Aure	62,9	69,5	-6,6
Bykle	68,7	75,2	-6,5
Fræna	58,0	64,4	-6,4
Åmot	59,5	65,9	-6,4
Karlsøy	61,7	68,0	-6,3
Sør-Varanger	60,9	67,2	-6,3
Bjugn	57,5	63,5	-6,0
Lyngen	63,8	69,8	-6,0
Øystre Slidre	62,4	68,4	-6,0
Vevelstad	67,9	73,7	-5,8
Hamarøy	65,0	70,8	-5,8
Søndre Land	57,6	63,4	-5,8
Alta	60,4	66,1	-5,7
Surnadal	61,0	66,7	-5,7
Tingvoll	64,5	70,0	-5,5
Nærøy	57,8	63,2	-5,4
Grane	61,8	67,1	-5,3
Sørreisa	63,4	68,6	-5,2
Selbu	62,3	67,5	-5,2
Vindafjord	61,8	66,8	-5,0
Kviteseid	60,2	65,2	-5,0
Øyer	59,4	64,4	-5,0

Kommune	Faktisk deltagelse	Predikert deltagelse	Avvik
Lenvik	59,4	64,3	-4,9
Kvæfjord	63,5	68,3	-4,8
Øksnes	58,0	62,8	-4,8
Sauherad	61,7	66,4	-4,7
Vinje	64,2	68,9	-4,7
Granvin	66,5	71,2	-4,7
Skodje	62,7	67,1	-4,4
Ålesund	59,6	63,9	-4,3
Sør-Aurdal	66,2	70,5	-4,3
Leirfjord	61,6	65,9	-4,3
Nordre Land	57,7	62,0	-4,3
Åsnes	57,1	61,3	-4,2
Førde	62,8	67,0	-4,2
Våler	62,0	66,1	-4,1
Verran	60,3	64,3	-4,0
Norddal	67,9	71,9	-4,0
Siljan	61,3	65,3	-4,0
Tana	64,9	68,8	-3,9
Notodden	59,7	63,6	-3,9
Rennebu	64,5	68,4	-3,9
Gol	62,1	66,0	-3,9
Salangen	66,6	70,4	-3,8
Vågan	58,4	62,2	-3,8
Meløy	62,2	66,0	-3,8
Rauma	58,2	61,9	-3,7
Gaular	68,1	71,8	-3,7
Namdalseid	64,4	68,1	-3,7
Selje	62,4	66,0	-3,6
Sandøy	66,5	70,1	-3,6
Vik	66,3	69,9	-3,6
Vefsn	58,9	62,4	-3,5
Vikna	63,1	66,6	-3,5
Østre Toten	60,3	63,8	-3,5
Ballangen	62,9	66,4	-3,5
Seljord	63,0	66,5	-3,5
Fjaler	66,6	70,0	-3,4
Stavanger	62,7	66,1	-3,4
Kåfjord	62,5	65,8	-3,3
Namsos	60,5	63,8	-3,3
Nordkapp	59,3	62,6	-3,3
Måsøy	63,6	66,9	-3,3

Kommune	Faktisk deltagelse	Predikert deltagelse	Avvik
Marnardal	64,0	67,3	-3,3
Haugesund	59,2	62,4	-3,2
Sula	62,3	65,5	-3,2
Lom	64,5	67,7	-3,2
Vestvågøy	58,7	61,8	-3,1
Sigdal	63,0	66,1	-3,1
Rollag	68,5	71,6	-3,1
Alstahaug	59,9	63,0	-3,1
Songdalen	60,1	63,0	-2,9
Neset	63,9	66,8	-2,9
Nedre Eiker	59,2	62,1	-2,9
Rakkestad	58,5	61,4	-2,9
Midsund	63,6	66,4	-2,8
Skiptvet	61,2	64,0	-2,8
Kongsberg	63,7	66,5	-2,8
Birkenes	63,2	65,9	-2,7
Herøy	61,6	64,2	-2,6
Karmøy	61,2	63,8	-2,6
Sel	57,1	59,7	-2,6
Askvoll	66,4	69,0	-2,6
Oslo	65,4	68,0	-2,6
Molde	62,9	65,5	-2,6
Leksvik	63,9	66,5	-2,6
Suldal	67,8	70,3	-2,5
Vestre Slidre	65,8	68,3	-2,5
Evje og Hornne	63,0	65,5	-2,5
Meråker	62,2	64,7	-2,5
Askim	57,6	60,1	-2,5
Hitra	60,7	63,1	-2,4
Ullensaker	60,6	63,0	-2,4
Kongsvinger	56,8	59,2	-2,4
Bardu	67,1	69,5	-2,4
Tjøme	69,4	71,8	-2,4
Sykkylven	64,1	66,5	-2,4
Ørskog	68,1	70,4	-2,3
Kautokeino	64,9	67,2	-2,3
Sarpsborg	56,3	58,6	-2,3
Elverum	62,3	64,6	-2,3
Vanylven	66,3	68,6	-2,3
Averøy	63,5	65,7	-2,2
Brønnøy	62,3	64,5	-2,2

Kommune	Faktisk deltagelse	Predikert deltagelse	Avvik
Tysvær	62,9	65,1	-2,2
Trøgstad	61,8	63,9	-2,1
Lillehammer	62,5	64,5	-2,0
Kristiansand	62,1	64,1	-2,0
Frøya	61,2	63,2	-2,0
Bø	64,9	66,9	-2,0
Eidsberg	59,8	61,8	-2,0
Svelvik	59,6	61,6	-2,0
Gamvik	67,9	69,8	-1,9
Eigersund	60,6	62,5	-1,9
Solund	69,3	71,1	-1,8
Stryn	62,4	64,2	-1,8
Os	68,7	70,5	-1,8
Aukra	65,9	67,6	-1,7
Sortland	61,2	62,9	-1,7
Balestrand	72,3	73,9	-1,6
Ringerike	59,2	60,8	-1,6
Levanger	62,4	64,0	-1,6
Utsira	79,2	80,7	-1,5
Vestre Toten	61,3	62,8	-1,5
Rødøy	71,7	73,2	-1,5
Rælingen	61,6	63,1	-1,5
Rana	60,7	62,1	-1,4
Klepp	62,4	63,8	-1,4
Løten	60,7	62,1	-1,4
Gratangen	70,4	71,7	-1,3
Hattfjell	69,2	70,5	-1,3
Narvik	62,2	63,5	-1,3
Røyken	64,7	66,0	-1,3
Harstad	64,4	65,6	-1,2
Andebu	62,1	63,3	-1,2
Dønna	67,8	69,0	-1,2
Orkdal	60,9	62,1	-1,2
Ås	65,9	67,1	-1,2
Tønsberg	62,3	63,5	-1,2
Sogndal	67,9	69,1	-1,2
Tromsø	65,0	66,2	-1,2
Mandal	62,5	63,7	-1,2
Halsa	67,0	68,2	-1,2
Hobøl	63,7	64,8	-1,1
Hemne	62,9	64,0	-1,1

Kommune	Faktisk deltagelse	Predikert deltagelse	Avvik
Grimstad	62,2	63,3	-1,1
Gjøvik	61,2	62,3	-1,1
Vardø	63,3	64,4	-1,1
Eidsvoll	59,2	60,3	-1,1
Inderøy	69,0	70,0	-1,0
Sømna	68,5	69,5	-1,0
Skien	59,2	60,2	-1,0
Bremanger	65,6	66,6	-1,0
Lærdal	70,2	71,1	-0,9
Dovre	63,2	64,1	-0,9
Nord-Aurdal	62,8	63,7	-0,9
Tjeldsund	69,0	69,9	-0,9
Spydeberg	64,2	65,0	-0,8
Dyrøy	67,6	68,4	-0,8
Arendal	60,6	61,4	-0,8
Røst	65,7	66,5	-0,8
Øvre Eiker	59,6	60,4	-0,8
Karasjok	67,2	68,0	-0,8
Rygge	63,1	63,9	-0,8
Gildeskål	67,5	68,3	-0,8
Verdal	60,2	61,0	-0,8
Storfjord	68,9	69,6	-0,7
Ål	67,1	67,8	-0,7
Vennesla	60,6	61,2	-0,6
Enebakk	62,1	62,7	-0,6
Giske	65,2	65,8	-0,6
Eidskog	60,7	61,3	-0,6
Modum	59,9	60,5	-0,6
Eide	66,2	66,7	-0,5
Bamble	61,9	62,4	-0,5
Ringsaker	59,4	59,9	-0,5
Hareid	64,2	64,7	-0,5
Sandnes	62,4	62,9	-0,5
Alvdal	69,0	69,4	-0,4
Nannestad	61,1	61,5	-0,4
Vadsø	64,5	64,9	-0,4
Halden	61,3	61,7	-0,4
Nesna	68,3	68,6	-0,3
Skjåk	67,2	67,5	-0,3
Hol	67,5	67,8	-0,3
Hurdal	65,6	65,9	-0,3

Kommune	Faktisk deltagelse	Predikert deltagelse	Avvik
Lørenskog	63,8	64,0	-0,2
Nesseby	72,3	72,5	-0,2
Gjemnes	70,4	70,6	-0,2
Haram	62,6	62,8	-0,2
Herøy	62,1	62,3	-0,2
Flekkefjord	63,5	63,7	-0,2
Re	63,8	63,9	-0,1
Nes	59,6	59,7	-0,1
Tinn	63,7	63,8	-0,1
Bærum	70,2	70,2	0,0
Hadsel	62,8	62,8	0,0
Sørfold	64,8	64,8	0,0
Bergen	65,2	65,2	0,0
Hof	66,6	66,6	0,0
Loppa	71,6	71,6	0,0
Stordal	65,7	65,7	0,0
Skjervøy	66,2	66,1	0,1
Sandefjord	60,6	60,5	0,1
Klæbu	63,8	63,7	0,1
Flesberg	67,7	67,6	0,1
Tranøy	69,6	69,5	0,1
Kristiansund	62,0	61,8	0,2
Evenes	69,9	69,7	0,2
Froland	62,0	61,8	0,2
Etne	67,4	67,2	0,2
Marker	64,9	64,7	0,2
Vang	71,3	71,0	0,3
Snillfjord	71,2	70,9	0,3
Åseral	71,7	71,4	0,3
Lindesnes	67,2	66,8	0,4
Oppdal	63,3	62,9	0,4
Balsfjord	63,6	63,2	0,4
Drammen	61,6	61,2	0,4
Time	67,5	67,1	0,4
Vestnes	63,9	63,5	0,4
Vaksdal	67,2	66,7	0,5
Samnanger	69,3	68,8	0,5
Sør-Fron	65,6	65,1	0,5
Åfjord	66,5	66,0	0,5
Holmestrand	63,4	62,9	0,5
Steinkjer	62,8	62,2	0,6

Kommune	Faktisk deltagelse	Predikert deltagelse	Avvik
Krødsherad	67,4	66,7	0,7
Agdenes	70,2	69,5	0,7
Aurland	70,5	69,8	0,7
Vågsøy	63,0	62,3	0,7
Hjelmeland	71,9	71,2	0,7
Grong	71,3	70,6	0,7
Ulstein	66,9	66,2	0,7
Gran	62,7	61,9	0,8
Ørsta	65,4	64,6	0,8
Jølster	70,2	69,4	0,8
Midtre Gauldal	64,0	63,2	0,8
Sola	65,3	64,5	0,8
Nordreisa	66,5	65,6	0,9
Modalen	78,8	77,9	0,9
Asker	69,8	68,9	0,9
Lier	65,2	64,3	0,9
Snåsa	70,7	69,8	0,9
Drangedal	65,1	64,2	0,9
Larvik	61,9	60,9	1,0
Lunner	66,0	65,0	1,0
Porsgrunn	61,0	59,9	1,1
Gloppen	70,4	69,3	1,1
Moss	62,4	61,3	1,1
Saltdal	66,3	65,2	1,1
Nøtterøy	67,2	66,1	1,1
Bodø	65,3	64,1	1,2
Søgne	64,9	63,7	1,2
Andøy	64,5	63,3	1,2
Bjerkreim	69,5	68,3	1,2
Tynset	68,6	67,3	1,3
Lesja	69,7	68,4	1,3
Skedsmo	62,7	61,4	1,3
Ibestad	71,6	70,3	1,3
Nome	63,8	62,5	1,3
Lund	69,4	68,0	1,4
Bygland	71,9	70,5	1,4
Flora	65,1	63,6	1,5
Høyanger	66,0	64,5	1,5
Lillesand	66,6	65,1	1,5
Åmli	72,0	70,5	1,5
Flatanger	72,2	70,6	1,6

Kommune	Faktisk deltagelse	Predikert deltagelse	Avvik
Overhalla	69,8	68,2	1,6
Nore og Uvdal	68,3	66,7	1,6
Frosta	68,5	66,9	1,6
Ørland	64,0	62,4	1,6
Hasvik	70,0	68,4	1,6
Sauda	69,4	67,7	1,7
Stokke	65,9	64,2	1,7
Austrheim	68,4	66,7	1,7
Våler	65,4	63,6	1,8
Stranda	70,2	68,4	1,8
Hole	67,9	66,1	1,8
Radøy	66,7	64,9	1,8
Valle	73,3	71,4	1,9
Tolga	73,3	71,4	1,9
Træna	73,3	71,3	2,0
Stjørdal	64,6	62,6	2,0
Leikanger	74,4	72,3	2,1
Jevnaker	65,2	63,1	2,1
Eidfjord	72,1	70,0	2,1
Sør-Odal	63,3	61,2	2,1
Fredrikstad	61,8	59,7	2,1
Fyresdal	70,9	68,8	2,1
Rindal	70,9	68,8	2,1
Vågå	67,4	65,3	2,1
Kragerø	64,3	62,0	2,3
Bjarkøy	77,1	74,8	2,3
Hurum	65,3	63,0	2,3
Hamar	66,7	64,4	2,3
Kvinnherad	65,4	63,1	2,3
Trondheim	67,1	64,7	2,4
Gjesdal	65,3	62,9	2,4
Stor-Elvdal	69,4	67,0	2,4
Nittedal	66,6	64,2	2,4
Lødingen	69,1	66,7	2,4
Sveio	68,8	66,4	2,4
Steigen	67,4	65,0	2,4
Sokndal	68,7	66,3	2,4
Fet	66,0	63,5	2,5
Strand	65,1	62,6	2,5
Volda	72,1	69,6	2,5
Ski	66,9	64,4	2,5

Kommune	Faktisk deltagelse	Predikert deltagelse	Avvik
Tvedestrand	65,0	62,5	2,5
Voss	67,0	64,5	2,5
Namsskogan	72,7	70,2	2,5
Jondal	74,5	72,0	2,5
Lyngdal	66,6	64,1	2,5
Finnøy	73,2	70,6	2,6
Årdal	65,6	63,0	2,6
Nord-Fron	66,1	63,5	2,6
Farsund	66,1	63,5	2,6
Sande	69,5	66,8	2,7
Sande	64,5	61,8	2,7
Stange	64,6	61,9	2,7
Høylandet	75,4	72,7	2,7
Nesodden	70,1	67,3	2,8
Randaberg	68,7	65,9	2,8
Vestby	68,3	65,5	2,8
Gjerdrum	69,1	66,3	2,8
Lurøy	72,0	69,1	2,9
Lardal	69,4	66,5	2,9
Båtsfjord	66,0	63,1	2,9
Malvik	66,8	63,9	2,9
Gjerstad	68,5	65,6	2,9
Værøy	62,1	59,1	3,0
Tysnes	72,1	69,1	3,0
Ullensvang	72,5	69,5	3,0
Austevoll	72,9	69,8	3,1
Bømlo	67,0	63,9	3,1
Skaun	67,5	64,4	3,1
Bokn	73,7	70,5	3,2
Sørum	67,1	63,8	3,3
Horten	65,4	62,0	3,4
Hornindal	75,7	72,3	3,4
Ringebu	68,2	64,8	3,4
Fjell	65,2	61,8	3,4
Aremark	71,7	68,3	3,4
Sund	65,3	61,9	3,4
Tydal	74,1	70,6	3,5
Odda	67,4	63,9	3,5
Luster	73,3	69,8	3,5
Audnedal	74,0	70,5	3,5
Fusa	70,9	67,3	3,6
Osen	73,3	69,6	3,7
Sirdal	74,5	70,8	3,7

Kommune	Faktisk deltagelse	Predikert deltagelse	Avvik
Meland	68,3	64,5	3,8
Frogn	69,2	65,4	3,8
Hjartdal	71,6	67,8	3,8
Hvaler	70,9	67,1	3,8
Iveland	70,8	67,0	3,8
Smøla	71,5	67,6	3,9
Aurskog-Høland	63,5	59,6	3,9
Risør	65,7	61,8	3,9
Naustdal	72,5	68,5	4,0
Fauske	65,2	61,2	4,0
Hå	68,0	63,8	4,2
Stord	65,9	61,7	4,2
Vega	71,9	67,7	4,2
Rennesøy	73,2	69,0	4,2
Forsand	76,7	72,5	4,2
Lindås	67,6	63,3	4,3
Askøy	67,3	63,0	4,3
Gulen	75,7	71,3	4,4
Råde	67,9	63,4	4,5
Kvam	69,9	65,4	4,5
Berlevåg	70,8	66,2	4,6
Nord-Odal	65,7	61,1	4,6
Fitjar	73,0	68,4	4,6
Tokke	72,2	67,4	4,8
Melhus	66,4	61,5	4,9
Trysil	66,0	60,9	5,1
Hemnes	70,9	65,8	5,1
Sunndal	66,0	60,8	5,2
Kvinesdal	68,6	63,4	5,2
Os	69,4	64,1	5,3
Oppegård	72,2	66,8	5,4
Meldal	73,0	67,5	5,5
Bindal	74,5	68,7	5,8
Berg	76,8	71,0	5,8
Ulvik	75,0	68,9	6,1
Roan	75,0	68,9	6,1
Rissa	67,3	61,1	6,2
Bø	68,9	62,5	6,4
Flå	76,1	69,7	6,4
Eid	71,8	65,3	6,5
Engerdal	76,2	69,5	6,7

Kommune	Faktisk deltagelse	Predikert deltagelse	Avvik
Røros	70,3	63,6	6,7
Kvitsøy	81,2	74,4	6,8
Lavangen	79,1	72,3	6,8
Folldal	76,0	69,2	6,8
Masfjorden	77,1	70,0	7,1
Osterøy	70,7	63,5	7,2
Rømskog	80,3	72,4	7,9
Leka	78,9	70,9	8,0
Røyrvik	82,1	73,9	8,2
Hægebostad	77,7	69,2	8,5
Nissedal	77,3	68,4	8,9
Holtålen	76,2	67,2	9,0
Tysfjord	76,7	67,6	9,1
Hemsedal	76,0	66,9	9,1
Rendalen	77,1	67,9	9,2
Øygarden	73,3	63,9	9,4
Vegårshei	80,2	69,4	10,8
Beiarne	78,2	66,7	11,5
Fedje	86,4	73,0	13,4

Utvalgte case-kommuner er markert med **uthevet skrift**.

Institutt for samfunnsforskning

Rapport 2013:1

Forfatter/Author

Dag Arne Christensen, Sveinung Arnesen, Guro Ødegård og Johannes Bergh

Tittel/Title

Valgdeltagelsen ved kommunestyrevalget 2011

Sammendrag

Hvordan kan nivået på valgdeltagelsen i 2011 forklares? Hvordan kan vi forklare forskjeller i deltagelse mellom kommuner og mellom grupper av stemmeberettigede? Den internasjonale litteraturen spenner over et stort omfang av forklaringsfaktorer på deltagelse i politiske valg, og vi bruker manntalls- og registerdata for å undersøke hvilke av dem som var relevante for deltagelsen i kommunestyrevalget 2011. Forklaringene relaterer seg både til kjennetegn ved velgerne samt den valgkonteksten disse befinner seg i. Mens individforklaringene fokuserer på sosiale resurser og holdninger, retter kontekstforklaringene seg mot trekk ved selve valget og kjennetegn ved kommunene. Vårt utgangspunkt er å undersøke individuell valgdeltagelse med utgangspunkt i både individdata og kontekstdata på kommunenivå. Først analyseres de hver for seg, før nivåene kobles sammen i en flernivåanalyse. Manntalls- og registerdata som benyttes i analysen gjør oss i stand til å studere hvorvidt de stemmeberettigede faktisk deltok i valget. Vi slipper å bygge på velgernes erindringer om de har stemt eller ikke, samtidig som vi får bakgrunnsopplysninger fra et bredt sammensatt representativt utvalg av befolkningen.

Videre ser vi nærmere på kommuner som avviker fra det statistiske mønsteret. Hva er forklaringene på det spesielt høye eller spesielt lave deltagelsesnivået i enkelte kommuner?

Emneord:

Valgdeltagelse, kommunestyrevalg, lokalvalg

Abstract

The report is a comprehensive study of voter turnout in the Norwegian local elections of 2011. Its main aim is to explain variation in turnout between municipalities and between groups of eligible voters. The international research literature presents us with a wide array of explanations for participation in political elections, both at the individual level and at the aggregate (municipal) level. We use sample data from the Norwegian electoral rolls to measure actual voter participation, and to test a series of explanations for variations in turnout. Explanations at the individual voter-level focuses on resources and social background, while our analyses at the aggregate level look at the election itself, the political situation in each municipality and other municipal-level characteristics. We do both individual-level and aggregate-level analyses, before combining these into a multilevel-regression.

The second part of the report is a detailed case-study of six municipalities that have higher-than-expected or lower-than-expected levels of turnout, given the statistical patterns revealed in part 1. Through interviews of key informants (such as the major and journalists) in the municipalities, we aim to explain these deviations.

Index terms:

Voter turnout, local elections

VALGDELTADELSEN VED KOMMUNESTYREVALGET 2011

Hvordan kan nivået på valgdeltagelsen i 2011 forklares? Hvordan kan vi forklare forskjeller i deltagelse mellom kommuner og mellom grupper av stemmeberettigede? Den internasjonale litteraturen spenner over et stort omfang av forklaringsfaktorer på deltagelse i politiske valg, og vi bruker manntalls- og registerdata for å undersøke hvilke av dem som var relevante for deltagelsen i kommunestyrevalget 2011. Forklaringene relaterer seg både til kjennetegn ved velgerne samt den valgkonteksten disse befinner seg i. Mens individforklaringene fokuserer på sosiale resurser og holdninger, retter kontekstforklaringene seg mot trekk ved selve valget og kjennetegn ved kommunene. Vårt utgangspunkt er å undersøke individuell valgdeltagelse med utgangspunkt i både individdata og kontekstdata på kommunenivå. Først analyseres de hver for seg, før nivåene kobles sammen i en flernivåanalyse. Manntalls- og registerdata som benyttes i analysen gjør oss i stand til å studere hvorvidt de stemmeberettigede faktisk deltok i valget. Vi slipper å bygge på velgernes erindringer om de har stemt eller ikke, samtidig som vi får bakgrunnsopplysninger fra et bredt sammensatt representativt utvalg av befolkningen.

Videre ser vi nærmere på kommuner som avviker fra det statistiske mønsteret. Hva er forklaringene på det spesielt høye eller spesielt lave deltagelsesnivået i enkelte kommuner?

Institutt for
samfunnsforskning

Institute for
Social Research

Munthes gate 31
PO Box 3233 Elisenberg
NO-0208 Oslo, Norway
T +47 23 08 61 00
samfunnsforskning.no

ISBN (trykt): 978-82-7763-405-0
ISBN (pdf): 978-82-7763-406-7
ISSN: 0333-3671